magazin istoric

ANUL II
Nr. 9 (18)
SEPTEMBRIE
1968

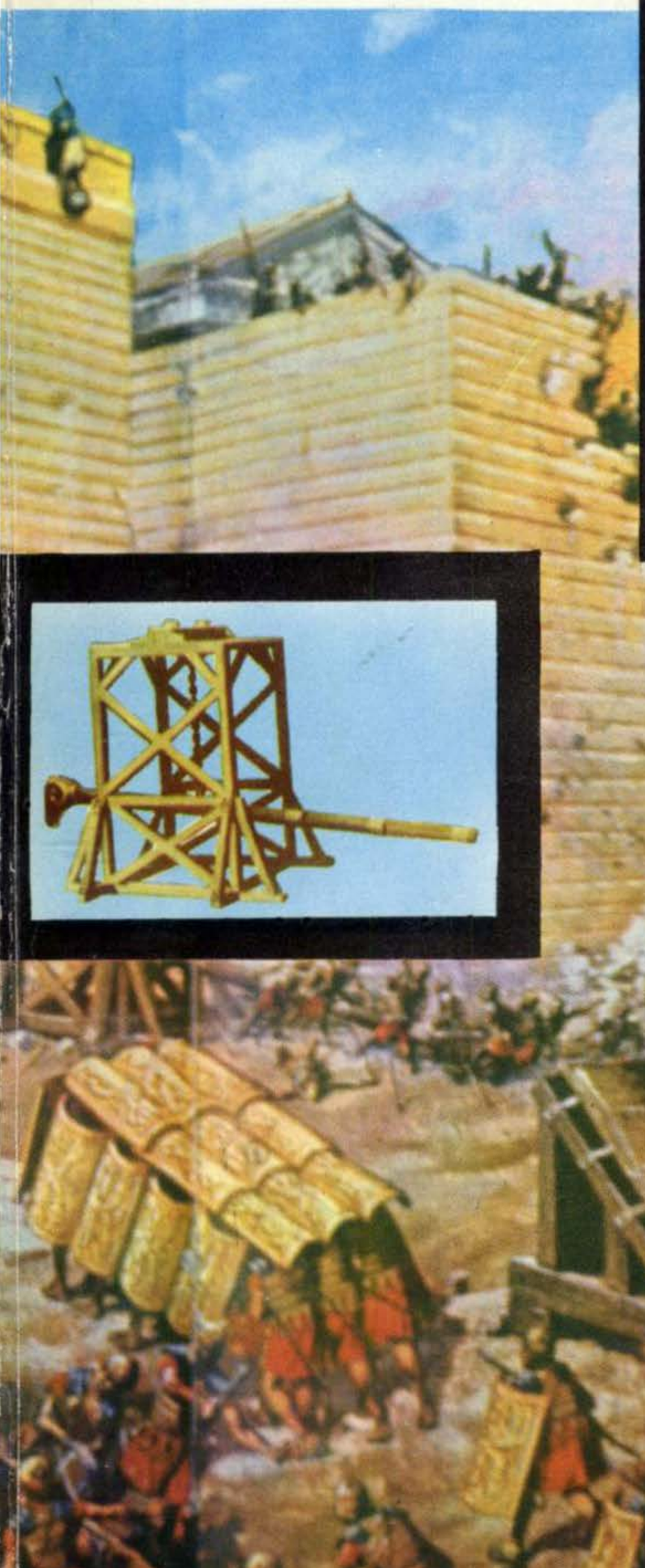

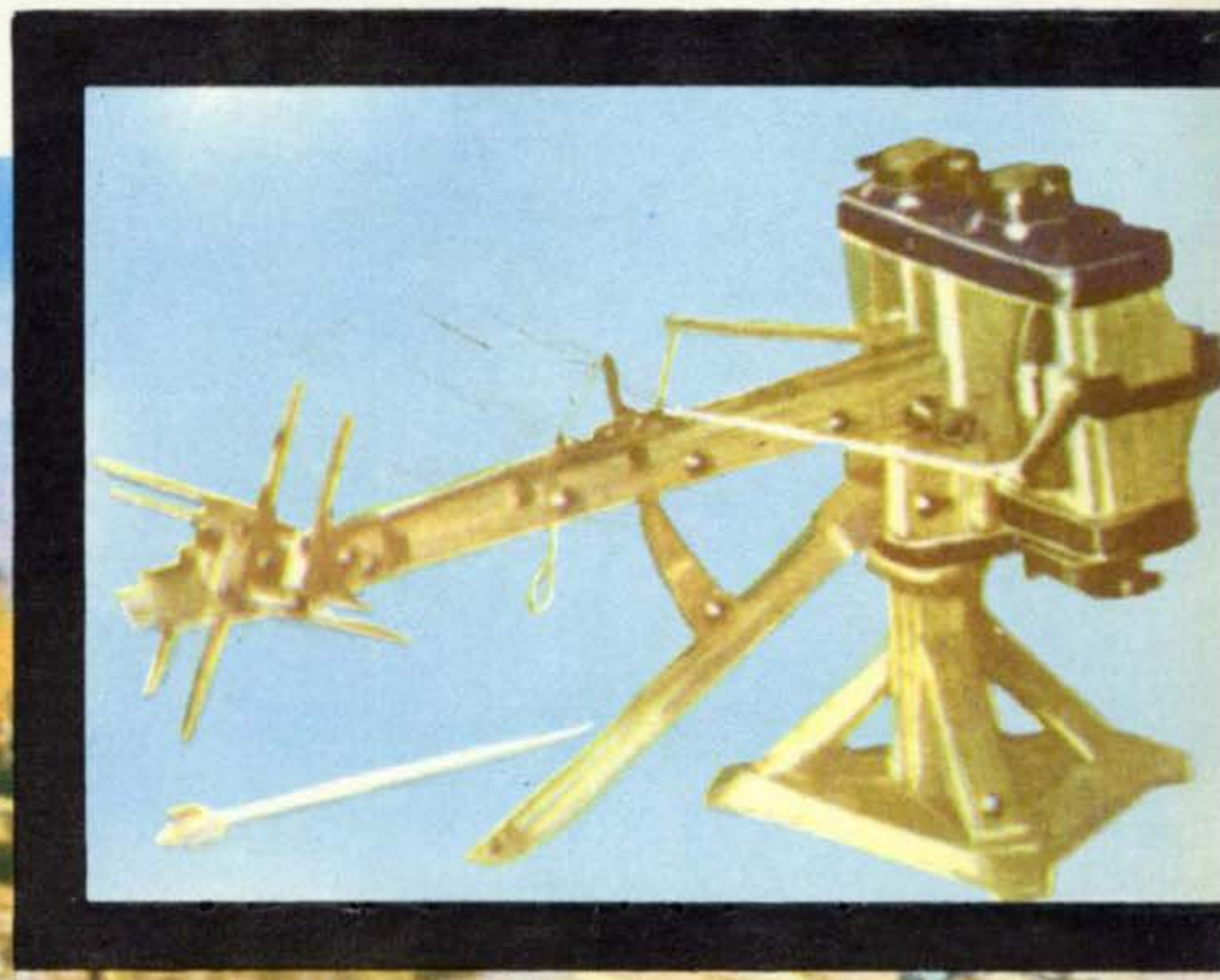

SUMAR

MIRON COSTIN

Fost-au în gîndul mieu, iubite cititoriule, să fac letopisețul țării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintîi, carele au fostu de Traian împăratul și urdzisăm și începătura letopisețului. Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de grîji și suspinuri. Și la acest fel de scrisoare gîndul slobod și fără valuri trebuește.

(Predoslovie — Letopisețul Țării Moldovei)

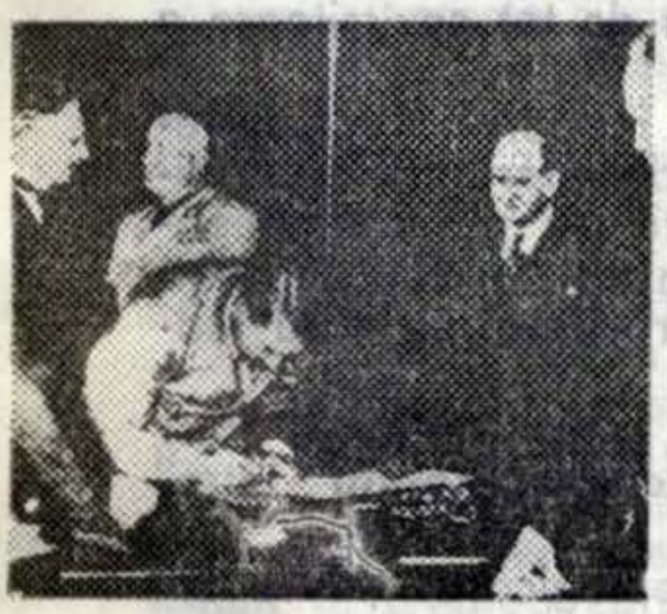

2	*O limbă, un popor (convorbire cu academicianul Alexandru Rosetti)*	★ ★ ★
4	*De patru ori condamnat la moarte...*	TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE
7	*Olimpiadele grecești*	M. IONESCU-BUCUR
12	*Moment pașoptist : reînviind gloria străbună*	STELIAN NEAGOE
14	*Spectator pe scena diplomatică*	PAUL SCHMIDT
22	*Arheologi în costume de scafandri*	CONSTANTIN PREDA
24	*Biruit-au gîndul...*	AL. ZUB
29	*Secretul operației* Overlord	PAUL B. MARIAN
35	*100 de ani de la înființarea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara*	AUGUSTIN DEAC
37	*O figură legendară în oștile lui Mihai Viteazul : Baba Novac*	MAGDALENA BUNTA
40	*Istoria Europei de sud-est predată la Geneva (Interviu cu Virgil Cândea)*	★ ★ ★
42	*Un vechi lăcaș de cultură românească : liceul din Beiuș*	★ ★ ★
43	*Pentru o monografie științifică românească privind Columna lui Traian*	DUMITRU TUDOR
53	*Enigme ale istoriei : De ce a fost exilat Ovidiu la Tomis ?*	NICOLAE LASCU
59	*„Războiul catanelor" și răzbunarea lui Vasile Ceaurul*	C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI, I. DRAGOMIRESCU
64	*Armamentul terestru și naval la romani*	MIHAIL BOZIANU
68	*Eroii clasei muncitoare își așteaptă cîntăreții*	I. FELEA
69	*Pentru unitatea poporului român : corespondență inedită*	GHEORGHE I. BODEA
75	*Cum a pierdut Vodă Caragea un rămășag*	EMIL VIRTOSU
77	*O manifestare a prieteniei româno-maghiare*	I. MICU
80	*Un cavaler rătăcitor pe drumurile libertății : Titus Dunka (II)*	TIBERIU AVRAMESCU
84	*Camil Petrescu : fișe pentru un roman neterminat*	AL. BOJIN
87	*Itinerar istoric : Mexic*	I. PROTOPOPESCU
90	*A existat Coana Chirița ?*	G. GANE
91	*Poșta redacției*	★ ★ ★

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), **Constantin Antip** (redactor-șef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicovici, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei** (redactor-șef adjunct), **Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-șef adjunct), **Aurică Simion** (secretar de redacție), **Ștefan Ștefănescu**

CONVORBIRE CU ACADEMICIANUL ALEXANDRU ROSETTI

O L I M B Ă,

De mult, la o licitație în Italia s-a oferit între altele un manuscris. Cei care l-au pus în vînzare nu au reușit să-l descifreze. Li s-a părut a fi scris într-unul din dialectele italiene. L-au prezentat astfel.

Era un manuscris al lui Panait Istrati, un fragment de jurnal în limba română !

Mi-am adus aminte de această întîmplare de două ori importantă : fiind vorba de un autor, drag nouă, și în ce privește limba. Este evident că sonoritatea latină a cuvintelor l-a impresionat pe deținătorul manuscrisului și de aici apropierea pe care a făcut-o cu italiana. Faptul că, neînțelegînd-o, nu l-a tulburat și a pus-o pe seama unui dialect din țara sa este explicabil. Dialectele sînt uneori atît de diferențiate încît un milanez, de pildă, nu înțelege napoletana, așa cum un francez din Normandia este „străin" de dialectul celui din Marsilia. Antoine de Saint Exupéry povestea că la un moment dat în Spania, deși știa spaniola, a fost nevoit să recurgă la un translator. Interlocutorul său nu cunoștea decît catalana !

Dacă nu mă-nșel, sîntem singura țară în care nu se poate vorbi de existența unor dialecte, țară în care un om din părțile de miazănoapte nu are dificultate de limbaj într-un dialog cu cel de la miazăzi, cel de la munte cu cel de la șes. Pe glob greu întîlnim o asemenea osmoză, o asemenea unitate de limbă ca între granițele țării noastre.

Dar acestea nu sînt decît simple observări care nasc, firesc, întrebări — și mi-aș îngădui să spun — întrebări aproape la fel de pasionante pentru nespecialist ca și pentru omul de știință. Mărturia interesului larg este și această discuție în paginile revistei noastre. Pentru a le răspunde, l-am solicitat, în numele cititorilor, pe acad. Alexandru Rosetti, care în răstimpul unei vieți s-a aplecat cu atenție și înaltă competență asupra fenomenului limbii române, cercetîndu-i istoria și gramatica.

Latinitatea limbii române a ridicat în timp un lanț de întrebări care urmau să clarifice caracterul limbii române, formarea și în cele din urmă definirea ei. Cititorii noștri își amintesc fără îndoială de afirmațiile și exagerările — justificate în istorie — ale școlii ardelene, de pildă, cînd la alcătuirea **Dicționarului limbii române** Laurian și Massim au lăsat în afară toate cuvintele de origine nelatină, pe acestea reunindu-le separat într-un glosar. De aceea vom cita, în cadrul istoric, un moderat ca Hasdeu, care portretizează limba în funcție de circulația cuvintelor, frecvența și importanța acestora : „Sub raportul lexic, o limbă poate fi compusă — scria el —, ca cea engleză de exemplu, din cuvinte romanice mult mai numeroase decît cele germane și totuși să aibă o fizionomie lexică curat germană, fiindcă cuvintele romanice **circulează** în grai de două sau de trei ori mai puțin decît cele germane. Tot așa limba română oricît de multe cuvinte străine s-ar furișa într-însa, n-ar pierde prin aceasta fizionomia sa lexică curat latină, pe care i-o asigură **circulațiunea** cea de tot covîrșitoare a cuvintelor latine".

Revenind la prezent, nu putem trece cu vederea lărgirea sferei de interes, ce se manifestă printre romaniștii de pe toate meridianele și paralelele atrași în mod deosebit de cercetarea limbii române, ca fiind leagănul latinii vorbite.

Iată contextul care ne-a îndemnat să-i adresăm **acad. Alexandru Rosetti** întrebarea :

— Ce definiție genealogică se poate da limbii române ?

— **Limba română**, ne-a răspuns d-sa, **definită genealogic, este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în provinciile romanizate dunărene, din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi.**

Româna, ca și orice altă limbă romanică, are la bază limba vorbită, care diferea de latina scrisă printr-o serie de particularități fonetice și gramaticale.

— Cum explicați această persistență, această menținere neîntreruptă în pofida

UN POAP OR

tuturor vicisitudinilor și pentru care stau de asemenea mărturie numeroasele și frecventele dezvăluiri arheologice ?

— **Continuitatea limbii latine în părțile dunărene se explică prin prestigiul civilizației romane față de civilizația popoarelor migratoare, care s-au revărsat asupra imperiului roman de răsărit.**

Dialectul daco-român, de la nordul Dunării, ca și cel aromân, vorbit în diverse regiuni ale Peninsulei Balcanice, derivă amîndouă dintr-o limbă română încă nediferențiată (româna comună). Româna în această epocă de comunitate era vorbită atît la nordul cît și la sudul Dunării, și această situație s-a perpetuat pînă în zilele noastre.

Influențele străine asupra limbii române nu au atins decît într-o mică măsură structura gramaticală a limbii. Pentru a forma o frază românească, în mod exclusiv cu cuvinte din slava meridională, e necesar să facem apel la elemente gramaticale de origine latină.

— Îmi îngădui să amintesc cititorilor noștri exemplul pe care l-ați dat în acest sens în lucrarea dv. recent apărută : „Istoria limbii române", pagina 286 :

„Să luăm cîțiva termeni de origine slavă, ca, de exemplu, verbul a iubi și cuvintele prieten, scump și drag. Dacă vrem să alcătuim cu aceste cuvinte o frază, de exemplu : *iubesc foarte mult pe prietenii mei dragi*, sîntem obligați să ne servim de elemente gramaticale latine... : *esc* sufix verbal de origine latină, *foarte* pentru formarea superlativului (lat. forte), *mult* din lat. multum, *pe* din lat. per..." etc.

Ne impresionează această aspirație, această topire a elementelor nelatine în plămada limbii menținîndu-se spiritul latin. Și dacă „elementul slav din limba română, împreună cu elementele balcanice au contribuit la crearea caracterului particular al limbii române, față de celelalte limbi romanice" — (fiecare limbă în evoluția ei vie se îmbogățește împrumutînd, suferind influențe) — aceasta nu a schimbat fondul latin, romanic al românei.

Pe marginea acestei discuții, vă rugăm să ne răspundeți la o întrebare pusă adesea de cititori : Cum este argumentată folosirea în paralel a lui „â" și „î" ? Care este punctul dv. de vedere ?

— **Folosirea paralelă a lui** â **și** î **reprezintă o simplă convenție ortografică. Academia Română, în 1904, a propus ca sunetul** î **să fie redat prin** â **în corpul cuvintelor și prin** î **la începutul cuvintelor și la finală, pentru verbele terminate în** rî.

Academia Republicii Populare Române, prin reforma ortografică din 1953, a generalizat scrierea cu î **(ulterior s-a revenit la scrierea cu** â **în** România, român **și toate derivatele. Menționez că în ședința secției respective a Academiei, cînd s-a discutat reforma ortografică, sub președinția maestrului Sadoveanu, am propus să se mențină scrierea diferențiată cu** â **și** î, **dar nu am fost ascultat, ca să se revină mai tîrziu, parțial, la acest fel de scriere !**

— Cum se explică unitatea limbii noastre în toate provinciile sale istorice : Țara Românească, Moldova, Transilvania, Dobrogea... ?

— **Unitatea limbii române se datorește acțiunii mai multor factori, printre care amintim :**

1. Organizarea socială și politică a provinciilor românești nord-dunărene, unde nu a existat o ierarhie feudală, ca în Occident, cu împărțirea teritoriului în mici unități izolate una de alta, sub autoritatea seniorilor, iar ulterior cu împărțirea în dioceze. De-abia tîrziu, în Franța, regalitatea, învingînd pe seniorii locali, a impus limba vorbită la curte.

2. Mișcările de populație în țările românești, și anume emigrările de peste munți, în Muntenia, regiunea dealurilor formînd o pepinieră de populație românească care s-a revărsat în cîmpie, trecînd uneori Dunărea, și mișcarea inversă, a populației unor sate din Muntenia, lovite de războaie, epidemii sau de o fiscalitate insuportabilă. Populația românească din nordul Transilvaniei și din Maramureș a emigrat la date istorice cunoscute în Moldova. Dobrogea a primit un mare aflux de populație românească venită din Transilvania (în special din regiunea Sibiu — Brașov).

3. Migrațiile pastorale. Oierii din Transilvania coborau toamna, cu turmele lor, înspre șesul Dunării, iar alții treceau munții în Moldova, în căutare de pășune. Mișcarea în sens invers se producea la începutul primăverii.

Acești factori au contribuit la unificarea limbii și au împiedicat ivirea unor mari divergențe dialectale.

CATINCA MUSCAN

CONVORBIRE CU ACADEMICIANUL ALEXANDRU ROSETTI

DE PATRU ORI CONDAMNAT LA MOARTE...

TUDOR TEODORESCU-BRANIŞTE

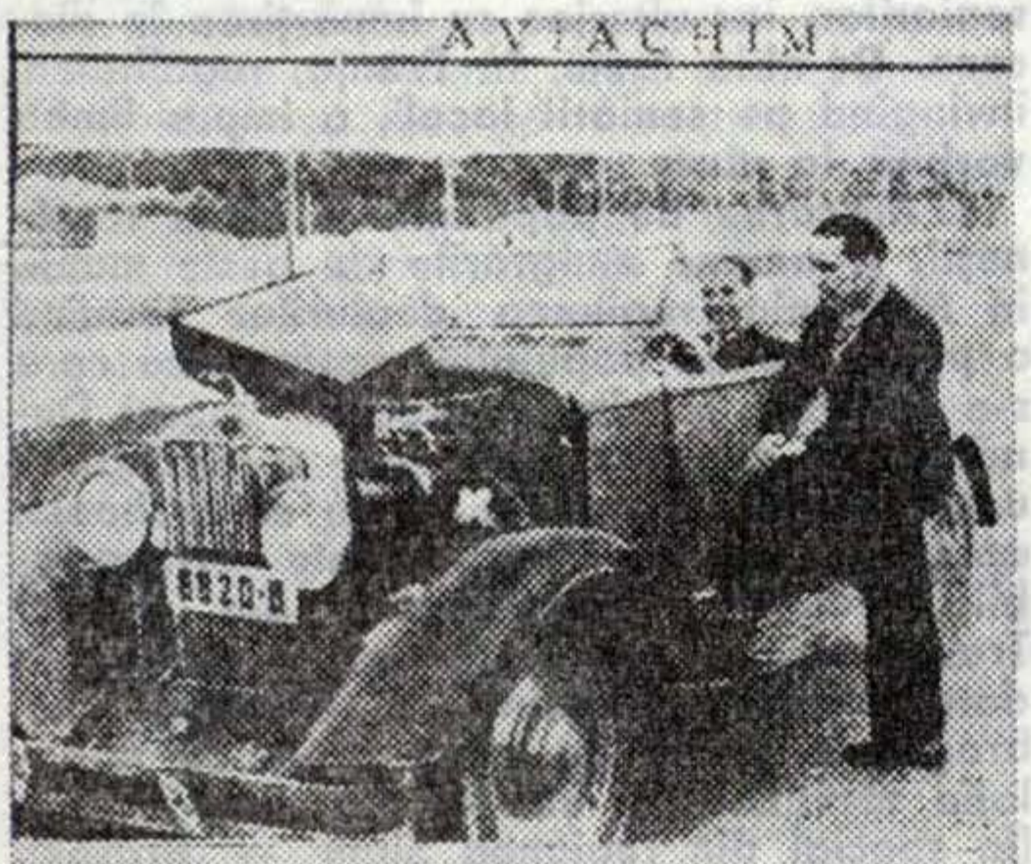

*Putem distinge în fotografia de față pe unul din savc
ul d-l. Inginer J. Păsătoiu, făcând demonstrații Director
ia (în picioare pe mașină).
D-l ing. J. Păsătoiu, după o muncă de mai mulți an
natate cât și în țară, a inventat și pus la punct un ap
u înlocuirea benzinei prin carburanți grei ce se adoptă la c
r cu explozie precum motoare pentru tracțiune (marină, a
utomobil) stabile, și realizând o economie cantitativă și
ală de cca. 70 la sută.*

Revista „Aviachim" a publicat în 1938 știrea despre o interesantă invenție a lui Păsătoiu

Septembrie 1940. Generalul Ion Antonescu se instalase în scaunul de „conducător" al țării. Asociatul său la guvern, Horia Sima, își arăta printr-un manifest odios „atașamentul față de puterile Axei", care ne ciopîrțiseră frontierele. Unități militare hitleriste pătrundeau în România. Bogățiile țării erau supuse unui jaf organizat. Poporul aștepta ziua de mîine cu inima strînsă de îngrijorare.

Numai legionarii, desprinși cu totul de viața și de suferințele nației, în uniformele lor verzi, noi-nouțe, făcute pe cheltuiala „statului național-legionar", mărșăluiau veseli, cîntînd „Noi sîntem echipa morții" și manifestînd slugarnic pentru stăpînul lor, Adolf Hitler.

*

În această atmosferă apăsătoare, într-o dimineață de la începutul lui septembrie, locuitorii din cîteva cartiere ale Capitalei găsiră în cutia de scrisori, sau vîrîte sub ușă, niște manifeste mici, cu cerneala abia zvîntată. Nu era „Scînteia", care, înfruntînd cu mari riscuri prigoana fascistă, apă-

rea în format mic, impus de condițiile ilegalității, ca să aducă maselor populare cuvîntul de îndemn și îndrumare al Partidului Comunist Român.

Manifestul acesta nou, tras la o mașină Gestetner, vorbea tot despre durerile neamului românesc, dar venea de la altă organizație ilegală. În cuvinte aspre erau înfierați legionarii, care, „în loc să îmbrace cămașa neagră de doliu național", defilau „veseli și satisfăcuți sub balconul Legației germane, arătînd lumii întregi și Germaniei mulțumirea pentru că ni se luase, la Viena, Ardealul". După ce evoca sutele de mii de morți căzuți pentru întregirea patriei, manifestul chema pe toți românii la unire și la luptă pentru a redobîndi pămîntul ce ne fusese smuls. El purta data de 15 septembrie 1940 și venea de la o asociație secretă care se numea „Ardealul". Așadar, o nouă organizație se alătura luptei pe care o ducea de atîta vreme și cu atîtea grele jertfe poporul nostru.

Cetățenii își trecură noul manifest din mînă în mînă, citindu-l pe furiș, cu inima bătînd de bucurie și speranță. Forțele de rezistență creșteau...

Zece zile mai tîrziu, la 25 septembrie, un al doilea manifest „Ardealul" demasca din nou acțiunea legionarilor care ducea „la dezbinare în sînul unității naționale".

La răstimpuri scurte urmară alte apeluri și îndemnuri, izvorîte din același sentiment de iubire de patrie.

Acum nu mai erau trase la Gestetner, ci imprimate la o tipografie, în mii și mii de exemplare. Mîini devotate le împrăștiau în miez de noapte nu numai în București, ci și în restul țării, la Craiova și la Iași, în Banat, în Bucovina, în Transilvania, ba chiar și în partea de nord a Transilvaniei, peste frontiera care sîngerase trupul țării.

Siguranța antonesciană și agenții Gestapoului turbau. Doctorul Tester și Edith Coler, trimiși de Himmler în țară, își vedeau capul în primejdie. Ei își chemară subalternii și-i mustruluiră. Supravegherea se întări pretutindeni, dar manifestele Asociației „Ardealul" continuară să apară pînă în august 1941. Atunci se răspîndi știrea că conducătorii Asociației „Ardealul" au „căzut" și, cu tot secretul ce se păstra cu strășnicie în jurul cercetărilor, se auzi întîia oară de numele lui Iosif Păsătoiu.

*

Cine e omul acesta despre care pînă în ajun nu se știa nimic?

E un fecior de țăran din comuna Glodeni, județul Gorj. Terminînd școala primară în satul său, vine la București. Aici urmează școala de meserii și apoi școala „Ciocanul" din Calea Dudești. În august 1916, cînd țara intră în război, Iosif Păsătoiu se înrolează ca voluntar în aviația română. Avea optsprezece ani. Participă la bătăliile de la Pădureni și Mărășești. În timpul luptelor cunoaște numeroși ostași și ofițeri ai misiunii militare franceze. După război, cu ajutorul unor foști membri ai misiunii militare franceze din România, pleacă la Paris. Lucrează la uzinele „Renault" și „Hispano-Suisa", pentru specializare în motoarele cu explozie, secția aviatică, și urmează Școala superioară aeronavală. Tehnician priceput și talentat, realizează invenții dintre care șapte sînt brevetate în Franța și România.

Oltean chibzuit, din cîștigurile pe care le realizează are grijă să pună bani deoparte. Vremurile sînt tulburi. Nu se știe ce aduce ziua de mîine. În același timp întreprinde călătorii de studii în Belgia și Anglia. Îi place îndeosebi spiritul practic și ponderat al englezilor, printre care își face numeroase prietenii.

La Paris întreține legături cu mulți compatrioți aflați acolo. Vizitează adesea atelierul lui Brâncuși, originar de pe aceleași meleaguri oltenești, unde are prilejul să cunoască pe N. Titulescu și pe Elena Văcărescu. Aceste întîlniri i-au fost de mare folos.

Începe a se vesti cel de-al doilea război mondial. Iosif Păsătoiu ar putea să rămînă în străinătate și să-și vadă liniștit de invențiile lui, care îi aduc un venit destul de bun. Dar el nu înțelege ca, în anii ce se anunță foarte grei, să stea departe de patria lui. Se întoarce deci în țară.

*

După o absență de treisprezece ani, el observă, cercetează, se informează. Cînd dictatul de la Viena ne smulge partea de nord a Transilvaniei, el, ca orice alt român, se socotea dator să întreprindă o acțiune patriotică. Din cunoștințele pe care le făcuse alege doi tovarăși de luptă, cu care va colabora în conducerea asociației pînă la sfîrșit. Păsătoiu cumpără un Gestetner și hîrtia necesară pentru primele manifeste. Cu „Packardul" pe care și l-a adus de la Paris, Păsătoiu și alți membri ai asociației le împărțea noaptea prin cartierele Bucureștiului.

Dar Păsătoiu nu se mulțumește cu atît. El vrea o acțiune în stil mare. Pentru aceasta trebuie să ia contact cu celelalte forțe de rezistență și cu cercurile democratice antifasciste. Pe această linie, un aport deosebit a fost adus de profesorul C. I. Parhon, de Tudor Vianu și alții, deveniți membri ai unei grupe din Asociația „Ardealul". Totodată, Păsătoiu face legătura cu unii activiști ai mișcării comuniste, printre care Gh. Rădulescu, Roman Moldovan, Ionică Popa, Alexandru Mihăileanu etc.

Iosif Păsătoiu obține sprijinul cîtorva din conducătorii organizațiilor antifasciste, printre care doctorul Petru Groza și profesorul Mihail Ralea. În Asociația „Ardealul" intră diferite personalități : Constantin Stoicescu, rector al Universității din București, care făcea legătura cu corpul universitar, prof. D. Drăghicescu, generalul Gabriel Negrei, Alex. Stețu, jurist pensionar, profesorul Mircea Juvara, Alexandru Bondoc, fost prefect de Prahova, N. Apăteanu, avocat, etc.

Sub pretextul că merge să-și vadă un prieten, Păsătoiu pleacă la Istanbul cu sarcini din partea Asociației „Ardealul", de a informa guvernul de la Londra despre activitatea asociației și despre întreaga mișcare de rezistență din România. Cel cu care a luat legătura îi spune : „La București s-au făcut unele arestări. Te sfătuiesc să rămîi aici". „Nu pot — răspunde Păsătoiu. Dacă au fost arestați membri ai Asociației «Ardealul», voi cere eliberarea lor, pentru că toată răspunderea acestei acțiuni o port eu". Și Păsătoiu se întoarce în țară. Generalul Gabriel Negrei fusese într-adevăr arestat și anchetat, dar pînă la urmă fusese pus în libertate.

Manifeste ale Asociației „Ardealul" apar mai departe în mii de exemplare, la tipografia clandestină condusă de Ion Deleanu și de Ștefan Mihail. La ființă și un grup stuaențesc „Ecaterina Teodoroiu" al Asociației „Ardealul". Apare și o publicație legală, „Pămînt românesc", scoasă de un comitet studențesc condus de Aurelian Rădulescu și Viorica Sălăgean.

Aurelian Rădulescu e arestat, anchetat și apoi eliberat. În timpul acesta, Iosif Păsătoiu continuă să lucreze sub diferite nume conspirative : Ionescu, Matei etc. Are și un aparat de radio emisie. Noaptea circulă cu „Packardul" prin pădurile din preajma Bucureștiului și trimite mesaje în străinătate.

Într-o zi, un alt luptător dintr-un alt grup al mișcării de rezistență e arestat. Neputînd să reziste la bătăi și torturi, face mărturisiri. Păsătoiu este arestat și confruntat cu cel care făcuse declarații. Nu-i rămînea decît să tăgăduiască totul : „E nebun, domnilor ! Sînt sigur că nu știe nici măcar cum mă cheamă." „Ba știu ! Ionescu !" „Vedeți că e nebun ! Pe mine mă cheamă Păsătoiu".

Poate ar fi scăpat și de data aceasta dacă nu intrau în scenă doi din principalii agenți ai Gestapoului, Braun și maiorul Duplitzer, trimiși la București pentru anchete „speciale". Luni de zile, Păsătoiu este interogat zi și noapte, fără să i se dea o clipă de răgaz, bătut, torturat și schingiuit după toate „regulile artei". El nu dezvăluie nici un nume, asumîndu-și singur răspunderea întregii acțiuni.

Nemulțumit de felul în care se făcea ancheta, Killinger cere expedierea lor la Berlin, pentru continuarea cercetărilor.

În cele din urmă sînt trimiși în judecata Curții Marțiale din București. Ordonanța definitivă prevede pentru Păsătoiu patru încadrări, toate pasibile de pedeapsa cu moartea. Condamnat la moarte pentru... condamnat la moarte... condamnat la moarte... condamnat la moarte pentru...

Generalul C. Nicolescu, comandantul militar al Capitalei, cunoștea acțiunea Asociației „Ardealul" și personal pe Iosif Păsătoiu și în sufletul lui de român aproba din plin această activitate, de unde și unele tentative de a-l scăpa cu viață.

Trec zile, săptămîni, luni... Păsătoiu stă închis sub amenințarea morții în cele mai cunoscute închisori : Aiud, Caransebeș, Jilava etc. El leagă prietenii cu cîțiva comuniști și antifasciști osîndiți și ei pentru acțiunile lor patriotice. Cu dibăcia care nu-l părăsește nici o clipă izbutește să intre în legătură cu prietenii din afară. Convins că fascismul va fi înfrînt și patria sa eliberată, Păsătoiu își păstrează în permanență optimismul și încrederea în idealul pentru care luptase.

În dimineața de 24 august 1944, Păsătoiu e eliberat odată cu toți deținuții politici. Avea patruzeci și șase de ani, dintre care trei ani și mai bine de pușcărie.

Cunoscîndu-i activitatea din timpul războiului, am avut prilejul să-l cunosc și personal. De statură potrivită, cu fața rasă, e un om de o rară modestie. Nu-i place să vorbească de lupta pe care a dus-o. Cînd îl întrebi, răspunde că nu și-a făcut decît datoria și se grăbește să schimbe vorba. Cu multă greutate, prietenii l-au convins să publice în 1946, în broșura „Pentru libertate", o relatare de șapte pagini de tipar despre acțiunea lui antihitleristă...

Așa a rămas pînă azi, cînd are șaptezeci de ani. Cu toate suferințele îndurate, este încă în putere. Și-a păstrat sufletul bun, firea veselă și modestia...

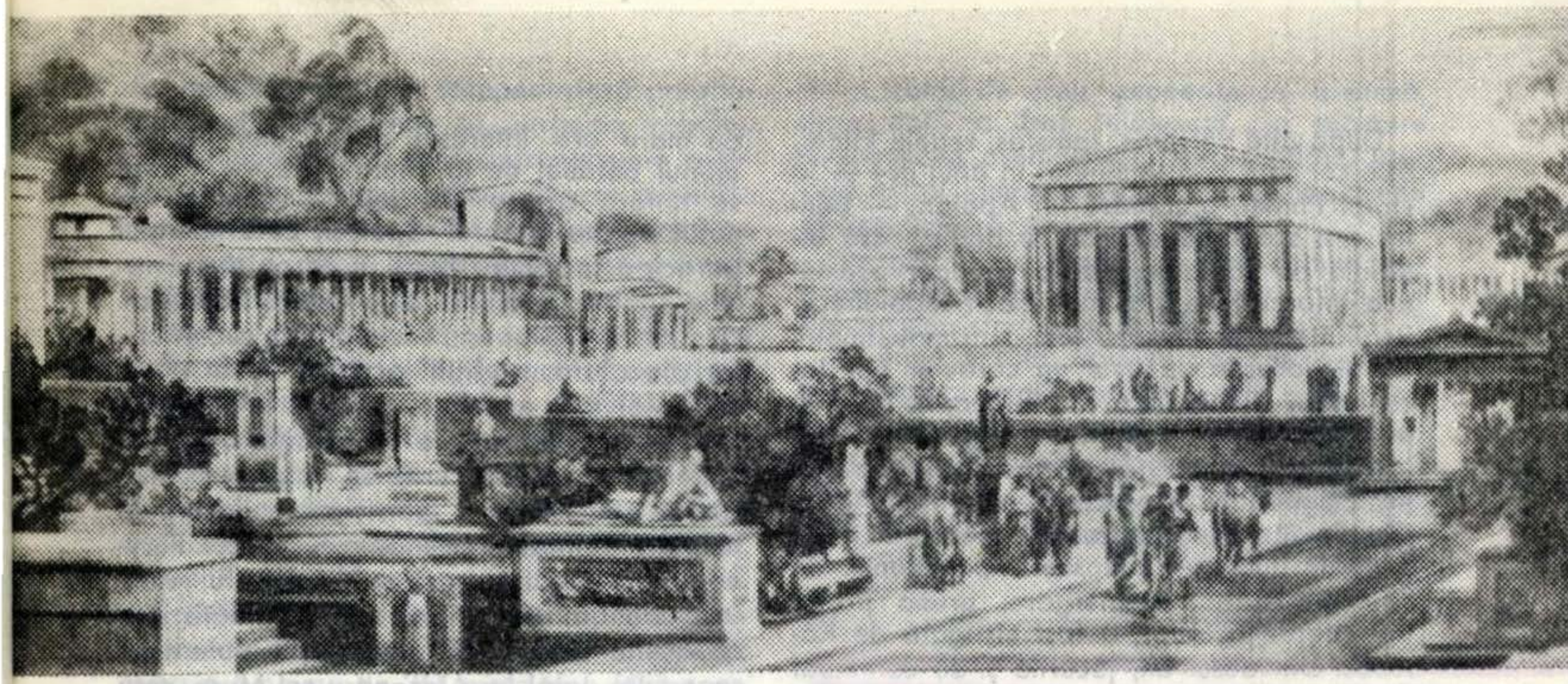

Stadionul din Olimpia. *De aici pornește din patru în patru ani flacăra olimpică.*

OLIMPIADELE GRECEȘTI

Asistent univ. MARIA IONESCU-BUCUR

Coborînd din Grecia continentală în spre sud, călătorul care are drept țintă Olimpia trebuie să străbată regiunea numită în vechime Arcadia. Drumul este greu, Arcadia fiind un platou uscat, arid și în care în timpurile secetoase se poate găsi cu greu o picătură de apă.

Apoi, la hotarul Arcadiei cu Elida, priveliștea se schimbă. Firul Alpheosului duce pe drumeț printre măslini înfloriți spre locul unde rîul își primește afluentul numit Klados. Aci, la locul de întîlnire al celor două ape, se află Olimpia, sanctuarul venerat al grecilor.

Pe colina Altis se înălțau altădată cîteva temple, dintre care cel mai însemnat era închinat lui Zeus — mai marele pantheonului grecesc. Templul găzduia statuia înaltă de trei metri a zeului, făcută de Phidias, în aur și fildeș. Lîngă templu se aflau și bazele sportive dedicate întrecerilor și măslinul sacru, sădit — spune tradiția — de însuși Hercule. Crengile lui serveau la încoronarea învingătorilor. În răstimpul dintre concursuri, adică timp de patru ani, sau, altfel spus, vreme de o olimpiadă, sanctuarul nu avea prea mulți vizitatori, iar bazele sportive — stadionul, hipodromul, palestrele — erau cît se poate de tăcute. Totul se însuflețea însă atunci cînd, după trecerea a patru ani, își dădeau întîlnire, pe stadion sau în tribune, generațiile de tineri și vîrstnici ai Greciei ; unii spun că prima întîlnire a fost în anul 776 î.e.n., alții cu vreo sută de ani mai devreme, în 884 î.e.n.

Originea acestor jocuri, precum și data precisă a primei întreceri nu pot fi stabilite cu exactitate. Tradiția ne-a transmis mai multe variante. Una din ele socotește că pe cînd Zeus era ascuns la Olimpia din pricina poftelor canibalice ale tatălui său Saturn, cei cinci frați care îl păzeau s-au hotărît să se ia la întrecere la alergare ; aceasta ar fi fost actul de naștere al Jocurilor olimpice.

După altă versiune, Iphistos, regele Elidei, este cel care le-a întemeiat în anul 884 — la sfatul Phitiei, preoteasa lui Apolon, — pentru a-și scăpa regatul de războaie. Fără îndoială că valoarea istorică a unor asemenea informații e mai mult decît îndoielnică. Realitatea trebuie să fi fost mult mai simplă. Inițial, jocurile au avut un caracter pur local, apoi din secolul al VIII-lea î.e.n., prin participarea mesenienilor și lacedemonienilor, ele au devenit treptat jocuri ale întregului Peloponez. În secolul al VII-lea î.e.n., jocurile atrăgeau concurenți greci din toate colțurile lumii — cunoscute pe atunci. În anul 776 proba de alergare, prima probă din cadrul jocurilor, a fost cîștigată de Katebos Din acest an, jocurile și-au continuat desfășurarea neîntrerupt, ca un simbol al unității Eladei și a poporului său. Popularitatea lor întrecu cu mult importanța acordată celorlalte jocuri, pithice, nemeice, istmice. La Olimpia, templul lui Zeus a căpătat o asemenea importanță încît particularii și polisurile depuneau în tezaurul lui bani, metale prețioase sau alte obiecte rare ; astfel că, îmbogățindu-se, templul ajunse să împrumute însemnate sume chiar cetăților importante, cum ar fi, de pildă, Mantinea.

Epoca clasică a Greciei a fost și pentru Jocurile olimpice perioada de aur. Într-atît de mare era interesul pentru ele, încît în ajunul bătăliei de la Thermopile — în care se hotăra soarta Greciei — Leonida n-a putut obține ajutorul Spartei, căci tineretul participa la jocuri. Perșii îl zdrobiră pe regele spartan și ajunseră la Atena. Nici chiar cînd Grecia, slăbită, căzu pradă cuceritorilor din afară, tradiția jocurilor nu fu părăsită. Mai mult chiar, cuceritorii — macedoneni sau romani —, ca un omagiu adus geniului poporului cucerit, se întrecură în a susține sau chiar a participa la jocuri. În timpul stăpînirii macedonene, grecul Phrynon, care călătorea spre Olimpia, fu jefuit, în ciuda armistițiului, de către soldații macedoneni. Aflînd de acest fapt, puternicul rege Filip, tatăl lui Alexandru cel Mare, ceru scuze umilului grec, restituindu-i avuția. Romanii nu au stingherit nici ei buna desfășurare a jocurilor. Nero însuși participă la cursa de care cu un atelaj de 10 cai. Deși se răsturnă în timpul cursei, împăratul fu proclamat învingător, iar judecătorii, răsplătiți cu generozitate.

Lărgirea cadrului de desfășurare a Jocurilor olimpice denotă că în perioada elenistică și romană ele nu mai aveau același caracter ca în epoca clasică. Decăderea societății grecești, și a orînduirii sclavagiste în general, a influențat caracterul jocurilor, care au devenit o afacere pentru unii și spectacol de circ pentru alții. Locul atleților fusese luat de concurenți profesioniști, pentru care jurămîntul olimpic nu era nici măcar o piedică în calea unor practici necinstite. Odată cu creștinismul, Jocurile olimpice luară sfîrșit. Ele fură oficial desființate în anul 393 e.n. de către împăratul Teodosie în timpul celei de-a 294-a olimpiade. Monumentele de artă de la Olimpia fură transportate în capitala imperiului, la Constantinopol.

Cîțiva ani mai tîrziu, goții răsculați ai lui Alaric jefuiră ceea ce mai rămăsese din locul, pe vremuri sacru, al Greciei. Timpul așternu deasupra dărîmăturilor un strat gros de pămînt și uitare. Olimpia și jocurile pe care le găzduise rămaseră necunoscute timp de 14 secole. Abia în secolul al XIX-lea arheologii au început să sape printre ruine scoțînd la iveală una dintre eternele glorii ale Greciei.

Pallas Athena — *protectoarea Jocurilor olimpice.*

Cum decurgeau jocurile

Grecii își țineau jocurile în lunile iulie și septembrie, după solstițiul de vară, protectoarea întrecerilor fiind însăși Pallas Athena.

Cu mult timp înainte începeau însă pregătirile ; cei care doreau să participe trebuiau să se angajeze, să facă antrenamente regulate în cele 10 luni premergătoare jocurilor, iar în ultima lună să vină în Elida, pentru ca aici, sub o strictă supraveghere, să-și desăvîrșească pregătirea.

Desfășurarea jocurilor, a căror dată era anunțată în toate colțurile lumii grecești de către **spondophori,** prilejuia încetarea tuturor ostilităților între orașele-state grecești, veșnic în luptă unele cu altele ; scurt timp, dușmăniile dispăreau, grecii dovedind că, deși divizați în nenumărate formații politice, unitatea etnică și culturală nu era o ficțiune.

Construit — ca toate stadioanele grecești — în forma unui „U", stadionul olimpic avea o lungime de 211 metri și o lățime de 31,50 metri, și tribune în care încăpeau pînă la 45 000 de spectatori. Publicul era despărțit de pistă numai printr-o linie ; presupunem deci că manifestările lui nu erau periculoase — cum sînt azi în unele țări — pentru concurenți. O barieră ce trecea prin mijlocul stadionului împărțea în două pista lungă de 192,27 metri ; la unul din capete, niște cavități săpate în pămînt înlocuiau modernele blok-starturi. Alături de stadion se afla **hipodromul,** menit să găzduiască întrecerile de care. Lungimea sa era de 789 de metri. La una din extremități, statuia hidoasă a unei zeități avea drept scop să sperie caii în dificilele momente ale turnantei. În afară de aceste două baze, Olimpia mai avea o mulțime de alte construcții — palestrele de pildă — folosite doar la antrenamente. Stadionul și hipodromul erau singurele locuri în care se desfășurau întrecerile olimpice oficiale.

Întrecerile erau compuse din mai multe probe, numărul acestora variind și înmulțindu-se treptat în cursul anilor. Se pare că primele probe au fost cele de alergări. Cel care cîștiga această probă — adică parcurgea primul lungimea stadionului — dădea numele său olimpiadei. Existau mai multe probe de alergare, clasificate în general în două categorii : probe de viteză și probe de rezistență. În categoria primă intrau cursa pe o lungime de stadion — **dramos** — și cea pe două lungimi, adică dus și întors, **diaulos.** În primul caz concurentul avea de parcurs circa 190 de metri, în cel de-al doilea — 380 de metri. Alergătorii erau împărțiți în serii de cîte patru ; în tot timpul întrecerii sunete de flaut încurajau pe concurenți. Echipamentul acestora era cît se poate de sumar : pînă la Olimpiada a XV-a, șoldurile erau acoperite cu o pînză, care apoi a fost înlăturată. În picioare aveau ceva asemănător unor sandale, ușurînd astfel alergarea pe nisipul moale. Se alerga însă și cu piciorul gol.

Alergătorii de fond (cursa se numea **dolicos**) aveau de străbătut circa 4 km. Ei parcurgeau stadionul de 24 de ori.

Pe lîngă aceste două probe de alergări s-a adăugat mai tîrziu și cursa oamenilor înarmați. Proba avea un caracter militar, alergătorii fiind echipați cu scut, cască și lance. Dacă ne aducem aminte că în bătălia de la Marathon oștirea persană a fost lovită de atenieni în fugă, importanța practică a

Doryforul *lui Polyclet.*

acestei probe e elocventă. Întrecerile de sărituri și aruncări se bucurau de mare popularitate.

Despre primele nu știm prea multe lucruri : se sărea în înălțime și în lungime, de pe loc sau cu avînt. În mîini, săritorii aveau haltere de metal sau piatră, al căror rol nu se poate desluși cu claritate. Probabil că serveau aceluiași scop ca și greutățile de astăzi care se adaugă la cursele de galop călăreților mai ușori.

Despre aruncări știm mai multe : grecii aruncau cu sulița la țintă și cu discul la distanță. Sulița era din lemn cu vîrf metalic, demontabil. Proba constituia un foarte bun exercițiu pentru luptele cu lancea. Aruncătorul de suliță se numea **doryfor** și a inspirat nenumărați artiști, mai ales sculptori, printre care Polyclet. Doryforul său este o minunată realizare sculpturală, remarcabilă prin realism.

Aruncarea discului a fost și ea imortalizată în sculptură prin celebra operă a lui Myron numită „Discobolul". Statuia reprezintă un atlet în plin efort, aplecat în față, pregătindu-se să arunce discul. Discul antic se aseamănă ca formă celui modern : rotund, mai gros la mijloc și confecționat din piatră, lemn sau metal, el putea fi lansat pînă la 32—35 de metri. Asemenea „recorduri" nu erau însă posibile decît pentru atleți foarte buni.

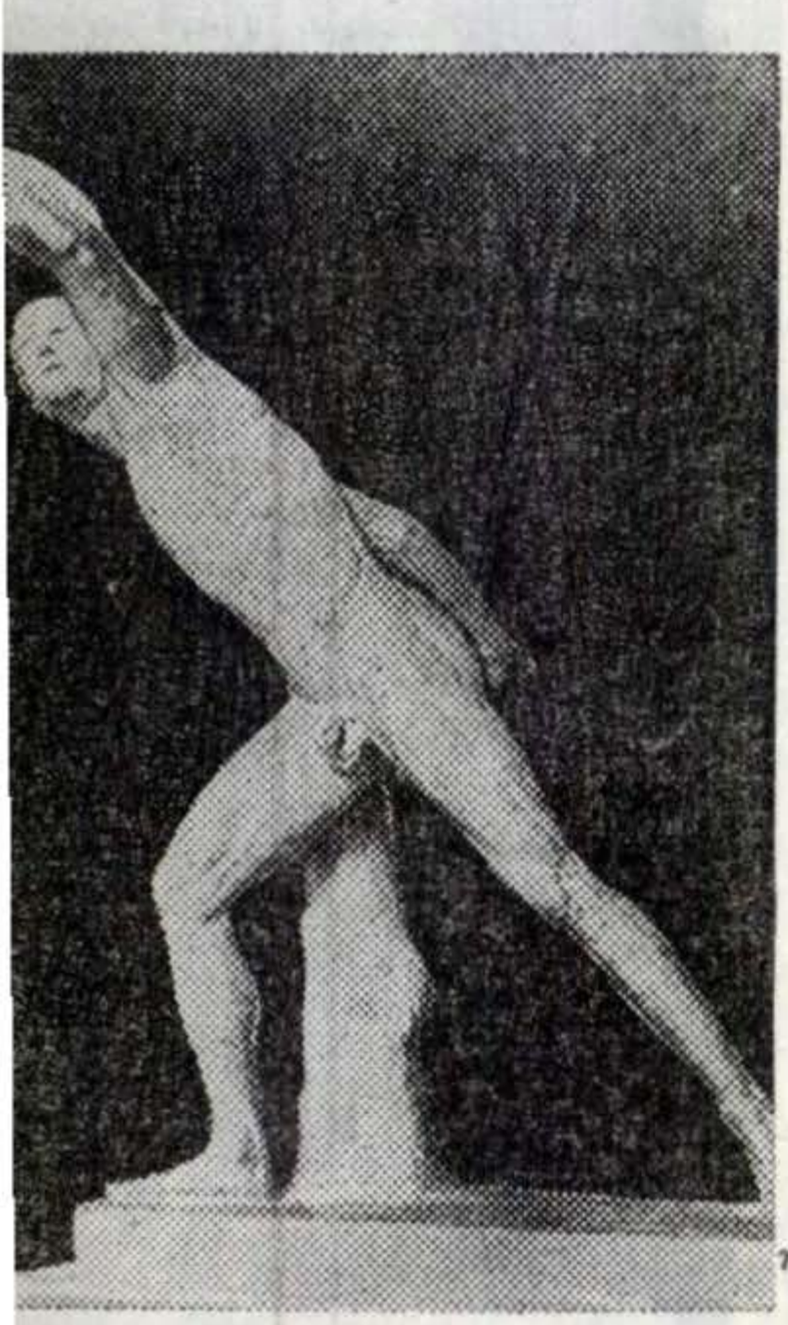

Gladiatorul *după Canonul lui Lisip*

Aceste patru probe — săritura, aruncarea suliței, alergarea și aruncarea discului —, împreună cu trînta, constituiau o extrem de dificilă probă — **pentatlonul.** Pentatlonul se desfășura în felul următor : toți concurenții participau la prima probă, adică la săritură (probabil în lungime). Primii cinci se calificau pentru cea de-a doua — aruncarea suliței ; dintre aceștia primii patru se întreceau în proba de alergare, apoi primii trei concurau la disc și ultimul era eliminat. Nu mai rămîneau decît doi concurenți, care se întreceau într-o luptă ce avea toate trăsăturile trîntei moderne, iar cel ce învingea era proclamat învingătorul pentatlonului.

O altă probă în cadrul Jocurilor olimpice era pugilatul, socotit strămoșul boxului modern. Deosebit de dură, această probă sfîrșea prin a desfigura pe cei care se încumetau să participe. Odată un concurent a fost în asemenea chip desfigurat încît, ducîndu-se să moștenească averea tatălui său, nu a fost recunoscut. „Boxerii" își înfășurau uneori pumnii în așa-numitele „ceste" — la început simple fîșii de piele —, căptușite mai apoi cu plăcuțe de metal. Efectul loviturii trebuie să fi fost într-adevăr teribil. Iată cum este interpelată într-un text victima unei lupte de pugilat : „Apholofon, capul tău a devenit ca o țintă sau ca marginile unei scări roase de viermi. Totuși poți încă lupta, căci pe capul tău nu mai au unde să încapă alte răni". Atunci cînd pugilatul se combina cu lupta, se obținea exercițiul numit **pancrațiu.** Erau permise orice fel de lovituri, de apucări. Lupta se ducea pînă cînd unul din adversari, istovit, se recunoștea învins. Pancrațiul — punînd în joc toate resursele fizice ale luptătorilor — era o probă extrem de dificilă și ca atare foarte prețuită, deși aveau loc numeroase accidente mortale.

Toate aceste probe se desfășurau dimineața. Arșița lunilor de vară sporea dificultățile întrecerilor. Spectatorilor li se impunea o severă disciplină, nu aveau voie să-și acopere capul, din care pricină cazurile de insolație nu erau rare. Filozoful Thales a murit de insolație în timpul unor jocuri la care asista. Spre seară, locul de întrecere se muta de pe stadion pe hipodrom, unde se desfășurau întrecerile de care și cursele de cai. La ele participau îndeobște aristocrația și uneori chiar regii ca, de pildă, Gelon și Hieron, regi ai Siracuzei, și Filip, puternicul rege al Macedoniei. Cursele începeau cu cele de doi cai și se terminau cu întrecerea atelajelor de patru cai.

La cursele de galop călăreții puteau duce cu ei un al doilea cal pe care să sară atunci cînd primul începea să obosească. Se proclamau învingători nu numai călăreții, ci și caii. S-a întîmplat la o olimpiadă ca un călăreț să cadă ; calul a continuat însă cursa terminînd primul. El a fost proclamat învingător, a primit coroana și i s-a ridicat o statuie în Altis. Întrecerile hipice încheiau jocurile.

Jocurile olimpice aveau un ceremonial si o procedură bine stabilită încă de la începutul desfășurării lor. Ele durau de obicei cinci zile ; se începea cu procesiunea concurenților, cu sacrificarea unui porc și cu jurămîntul la altarul lui Zeus. Jurămîntul olimpic prevedea angajamentul de a concura cinstit, de a nu face nimic în dauna regulilor stabilite.

Arbitrii concursului — **agonotheții** — erau deosebit de severi cu cei care încălcau ordinea. Pedeapsa curentă pentru cei care furau la plecare, jenau pe un concurent, cumpărau pe aaversar, refuzau să lupte sau întîrziau la întrecere era bătaia cu vergi. În schimb victorioșii erau copleșiți de onoruri ; la început învingătorul nu primea recompense materiale, ci era doar încoronat cu o cunună de ramuri din măslinul consacrat lui Zeus ; încoronarea se făcea în ultima zi în templul zeului suprem.

Mai tîrziu, învingătorii au primit și un trepied din metal prețios ; totul se încheia cu un banchet la care participau învingătorii și organizatorii jocurilor.

Tradiția a păstrat cîteva nume de atleți remarcabili prin forța lor ; învingător în probele olimpice, unul dintre ei, Milon din Crotona, putea duce în spinare, pe o lungime de stadion, un bou. Tot el putea rupe frînghia ce i se lega în jurul corpului.

Polydromos din Thesalia ținea pe loc un car cu cai. Se spune că forța lui era atît de mare încît a ucis un leu cu pumnul ; avînd prea mare încredere în mușchii săi și încercînd să susțină o grotă de munte ce se prăbușea, atletul a fost strivit sub greutatea stîncilor, așa spune legenda.

Firește că nu putem avea prea mare încredere în veracitatea legendelor, larga lor răspîndire dovedește însă uriașa stimă de care se bucurau cîștigătorii Jocurilor olimpice.

Pentru aceștia adevărata glorie începea mai ales după terminarea întrecerilor. Orașele natale le făceau o primire triumfală, adeseori spărgîndu-se o bucată din zidul cetății, considerîndu-se poarta prea umilă pentru un asemenea erou. Învingătorul era scutit de impozite, era hrănit pe socoteala orașului, mîndru de a avea un asemenea fiu.

Decăderea societății grecești, accentuarea contradicțiilor proprii sistemelor sociale cu clase antagonice au dus la decăderea înaltelor principii morale care stăteau la baza Jocurilor olimpice. Încă din secolul al IV-lea î.e.n., și mai ales după cucerirea romană din secolul al II-lea î.e.n., profesionismul, interesat în cîștiguri materiale, a luat locul vechiului amatorism. Jocurile au continuat încă multe secole, stîrnind interesul general.

Jocurile olimpice au avut un net caracter de clasă ; la ele nu puteau participa decît oamenii liberi, sclavii — majoritatea populației în acea orînduire — fiind excluși. Dintre oamenii liberi, numai cei avuți își puteau permite luxul costisitoarelor antrenamente de la Olimpia în luna premergătoare concursului, precum și costul călătoriei pînă acolo ; ceea ce făcea ca, practic, cei săraci să fie excluși de la participare.

Palas Athena — protectoarea Jocurilor olimpice — i-a părăsit pe eleni. Înfrățirea grecilor din toate timpurile, înalta ținută morală a întrecerilor panelenice însă au rămas. Jocurile sportive antice au fost preluate, două milenii mai tîrziu ; ca semn de omagiu, din patru în patru ani flacăra olimpică pornește din străvechiul locaș al întrecerilor antice spre diversele puncte ale globului unde e stabilită întrecerea celor mai buni sportivi ai lumii.

Discobolul *după Myron.*

MOMENT PAȘOPTIST

13 Septembrie în Dealul Spirii

STELIAN NEAGOE

Încă din primele zile ale lunii septembrie 1848, intervenția în scopul reprimării revoluției române, devenise iminentă. Ca urmare, în toată țara, dar mai ales în București, au început să se facă pregătiri în vederea organizării rezistenței. Populația Capitalei a depus din nou jurămînt pe „Constituție", întocmai ca la 15 iunie. A fost creat un „legion sacru" și, avînd în vedere gravitatea situației, s-a propus instituirea „legii marțiale". Publicațiile revoluționare chemau poporul la luptă pentru „deschiderea unui rezbel sfînt", al cărui țel era „apărarea păcii, libertății și naționalității române".

Trupele otomane au ajuns pe cîmpul Cotrocenilor, de lîngă București, încă la 10 septembrie. Locotenența domnească, hotărînd să se renunțe la împotrivirea armată, a ordonat unităților din București să fie gata ca la chemarea colonelului Radu Golescu — comandant al Regimentului 2 infanterie și șeful garnizoanei București — să se deplaseze la cazarma din Dealul Spirii, unde urmau să prezinte „cuvenitele onoruri" trupelor otomane.

Tabăra otomană de la Cotroceni, cu cei aproximativ 20 000 de turci, s-a fracționat în trei coloane, îndreptîndu-se spre centrul Capitalei. Una din coloane, în frunte cu Kerim pașa, a pornit spre cazarma Regimentului 2 infanterie, aflată în Dealul Spirii, unde, după darea onorului, trupele române urmau să cedeze localul cazărmii pentru cazarea celor turcești.

Unitățile române — aproximativ 800 de oameni — așteptau, rînduite în vederea solemnității, completarea efectivelor cu Compania de pompieri, aflată în localul Agiei, sub comanda căpitanului Pavel Zăgănescu. Plecarea acestora din cazarma de la Agie s-a făcut cu destulă întîrziere, deoarece militarii lăsați pentru paza localului și a materialelor cereau cu insistență să meargă și ei în Dealul Spirii. „Luați-ne și pe noi — solicitau ei —, nu ne lăsați la cazarmă ca pe niște nevrednici, căci dacă acolo în Dealul Spirii va fi vreun război, noi vrem să murim cu frații noștri". Faptul vine să dovedească, ca și evenimentele ulterioare, că în armata Țării Românești se crease o atmosferă de ură împotriva dușmanilor revoluției și că nu se aștepta decît momentul prielnic pentru a se trece la acțiune.

La ora 15 (13 septembrie), infanteriștii, care așteptau cu nerăbdare sosirea pompierilor, au fost asaltați

In Dealul Spirii. Adunarea populară de la Stadionul „Republicii" cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la revoluția din 1848.

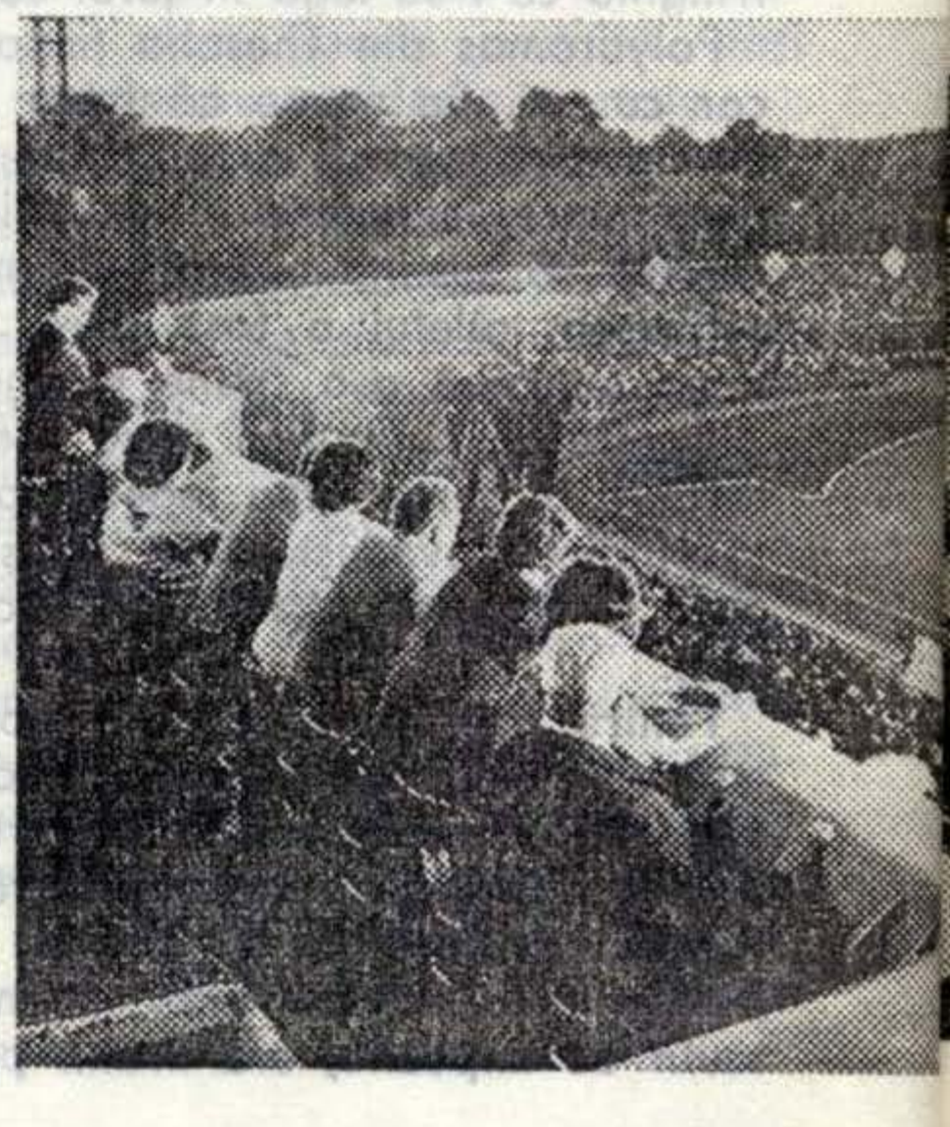

„MULT SÎNGE A VĂRSAT POPORUL NOSTRU DE-A LUNGUL SECOLELOR ÎN ZBUCIUMATA ŞI DRAMATICA SA ISTORIE PENTRU PĂSTRAREA FIINŢEI NAŢIONALE, PENTRU APĂRAREA LIBERTĂŢII ŞI DEMNITĂŢII, PENTRU AFIRMAREA DE SINE STĂTĂTOARE, PENTRU EGALITATEA ÎN DREPTURI CU TOATE POPOARELE LUMII.

REVOLUŢIA DE LA 1848 A FOST UNA DIN PAGINILE CELE MAI MIŞCĂTOARE ALE ACESTEI EPOPEI, DOVEDIND PRIN SPIRITUL DE JERTFĂ AL MASELOR, AL CELOR MAI BUNI FII AI ŢĂRII, VOINŢA DE LIBERTATE A POPORULUI ROMÂN".

NICOLAE CEAUŞESCU

de o mulțime de bucureșteni care cereau arme, spunînd că „a pornit a intra oștirea otomană în București". La scurt timp își fac apariția turcii. Se dă onorul, rece, protocolar, conform înțelegerii. Kerim pașa — comandantul coloanei turcești — cere colonelului Radu Golescu să predea cazarma, iar militarii români să depună armele. Comandantul român respinge ambele cereri, răspunzînd că „datoria unui soldat este să moară cu arma în mînă și că mai mulțumit este în acest caz decît să se vadă dezarmat".

Iritat de atitudinea comandantului garnizoanei, Kerim pașa și-a continuat, în capul coloanei otomane, drumul spre oraș. După cîteva sute de pași de marș, armata otomană s-a întîlnit cu Compania de pompieri, care urca grăbită spre cazarmă, fiind însoțită de mulți cetățeni „de toate condițiile". Pompierii sînt somați insistent de către comandantul turc să se întoarcă, dar aceștia își continuă drumul, făcîndu-și loc prin mijlocul coloanei otomane.

Mai rămăsese o mică distanță pînă la poarta cazărmii, unde urma să ajungă Compania de pompieri, cînd în flancul stîng al companiei se produse o busculadă. Un glonte, slobozit din pușca sublocotenentului Dincă Bălșan, a fost semnalul dezlănțuirii luptei dintre ostașii români și trupele turcești. După lupte îndîrjite, în care militarii de sub comanda căpitanului Zăgănescu s-au bătut cu vitejie, fiind sprijiniți cu foc de ostașii din curtea cazărmii, cordonul dușman care se strînsese în jurul companiei a fost rupt, permițînd pompierilor să intre grupuri, grupuri în curtea cazărmii, unde odată ajunși s-au alăturat infanteriștilor, și au acționat cot la cot cu aceștia împotriva turcilor.

Văzînd că nu pot înfrînge dîrza rezistență a garnizoanei din Dealul Spirii, turcii au propus ca ostașii români să înceteze focul și să depună armele, garantîndu-li-se, în schimb, „libera ieșire din cazarmă". Dar abia a apucat căpitanul Deivos — unul dintre ofițerii regimentului — să dea comanda de marș a celor peste 200—300 de ostași dezarmați (restul n-au vrut să depună armele și să-i urmeze pe ceilalți ; au părăsit cazarma, refugiindu-se printr-o ieșire lăturalnică), că un potop de gloanțe ucigătoare a și pornit din rîndurile coloanei turcești. Numărul victimelor a fost mare... Datele privitoare la pierderile suferite indică că pe ulița Mihai Vodă otomanii au lăsat un număr de morți cel puțin îndoit în raport cu al trupelor române.

Luptele de la 13 septembrie 1848 rămîn în istoria țării noastre ca cea dintîi acțiune armată întreprinsă de oastea română modernă, prin militarii Regimentului 2 infanterie și ai Companiei de pompieri, împotriva trupelor otomane — acțiune desfășurată în scopul apărării revoluției, salvgardării intereselor naționale ale poporului român.

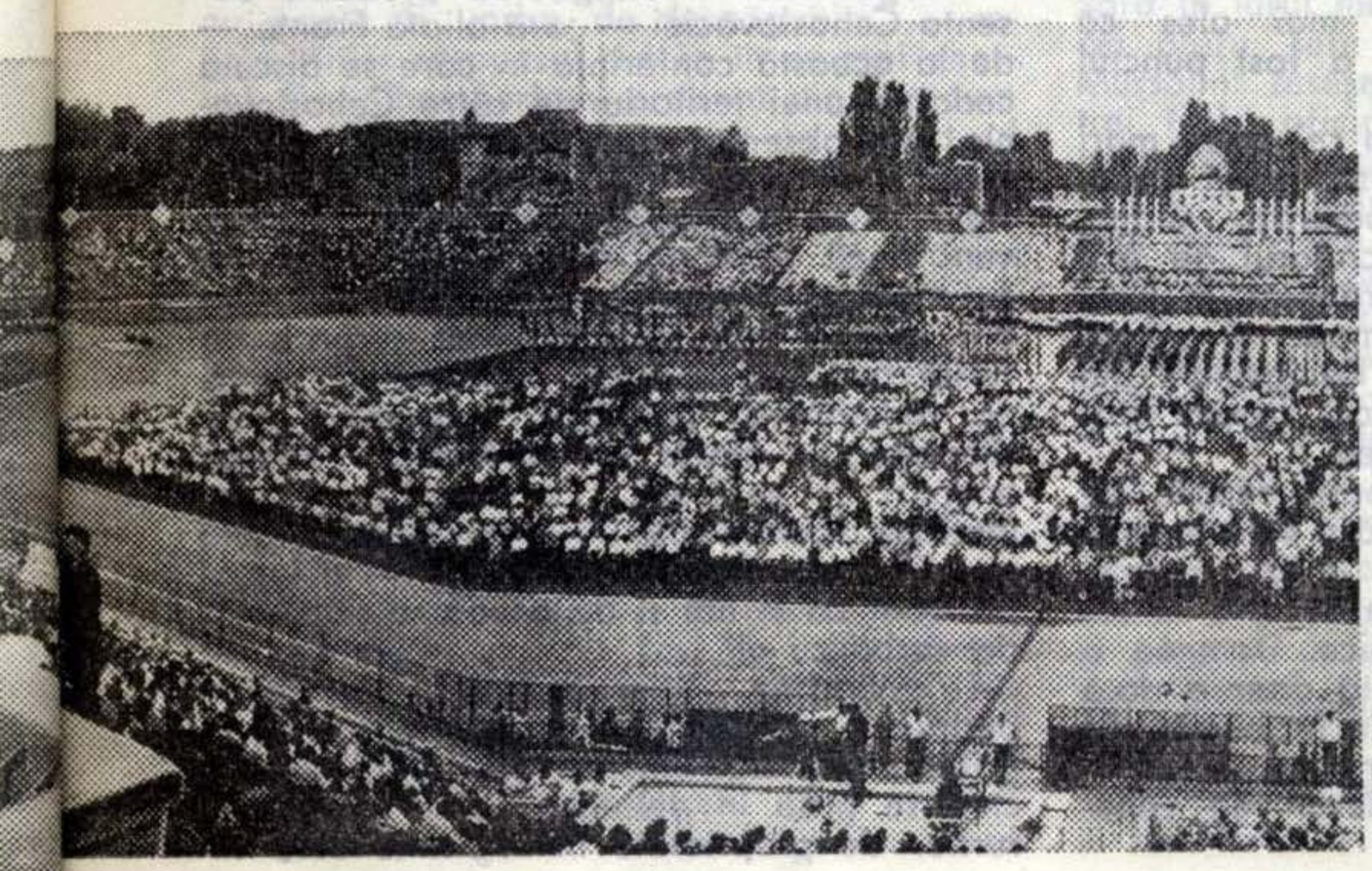

SPECTATOR PE SCENA DIPLOMATICĂ

Însemnările lui Paul Schmidt, interpretul lui Hitler

Continuăm publicarea însemnărilor lui Paul Schmidt. Fragmentul se ocupă de culisele tratativelor care au dus la semnarea acordului de la München, la 30 septembrie 1938 de către Hitler, Mussolini, Chamberlain și Daladier. Cele întîmplate în toamna lui 1938 au confirmat previziunea lui Titulescu, care avertiza Europa că Hitler va smulge concesii după concesii puterilor occidentale dacă nu se va încheia un front unit de luptă împotriva Germaniei naziste.

În ciuda obiectivității pe care mulți istorici contemporani o atribuie d-rului Paul Schmidt, nu trebuie uitat că el era interpretul oficial al lui Hitler. Amintirile sale sînt deci inevitabil influențate de fosta sa calitate de slujitor al regimului nazist.

Conferința de la München, care a avut loc în noul palat al Führerului în Königsplatz, a fost de atîtea ori și atît de amănunțit descrisă încît nu mai are rost să mă opresc asupra detaliilor ; mai ales că această conferință nici nu a fost punctul culminant al crizei. [...]

Pe la ora 14 mă aflam cu cei patru mari — Hitler, Chamberlain, Mussolini și Daladier — însoțiți de Ribbentrop, Ciano, Wilson și Alexis Léger (secretarul de stat al ministerului de externe francez), în jurul unei mese rotunde în sala modernă a noului palat al Führerului la Königsplatz din München (astăzi casa Americii). Începu istorica conferință de la München. [...]

Mai întîi, fiecare participant expuse pe scurt punctul de vedere al țării sale în problema sudeților. Toți erau împotriva unei soluții de forță. Și Hitler se declară în favoarea unei rezolvări pașnice. Domnea o atmosferă cordială, întreruptă doar o dată sau de două ori de atacurile furibunde ale lui Hitler la adresa lui Beneș și a Cehoslovaciei și de ripostele destul de vehemente ale lui Daladier.

În acest cerc, Daladier era încă necunoscut. Stătea liniștit în fotoliul lui, făcînd impresia unui om care nu se simțea tocmai în largul său. Îl stingherea probabil absența Cehoslovaciei — țară aliată Franței — de la această conferință în care se discuta cedarea unui teritoriu de către Cehoslovacia. Am observat cum de cîteva ori Alexis Léger i se adresă lui Daladier cerîndu-i desigur să se opună. Daladier însă nu interveni decît în două rînduri, cînd răspunse cu violență atacurilor lui Hitler, așa cum am amintit mai sus. Am fost surprins că Hitler nu-i luă ripostele în nume de rău și că, dimpotrivă, Daladier îi devenise chiar simpatic ; în pauze își împărtășiră reciproc amintiri de pe front. „Cu Daladier mă pot înțelege foarte bine — l-am auzit o dată pe Hitler spunînd lui Mussolini —, a luptat pe front ca și noi și de aceea se poate sta de vorbă cu el".

La München, Hitler o avut și cu Chamberlain o mică ciocnire. Primul ministru britanic se lega mereu de detalii. Astfel cînd se puse în discuție problema transferurilor de proprietate în regiunile care ur-

Mussolini și Göring cad de acord asupra teritoriului care se va amputa Cehoslovaciei

mau să fie cedate Germaniei, Chamberlain repetă de cîteva ori întrebarea „cine despăgubește guvernul cehoslovac pentru clădirile și instalațiile care sînt în proprietatea lui cînd acestea vor trece odată cu teritoriile sudete în posesia Germaniei?" Se vedea prea bine că cel care vorbea nu era Chamberlain politicianul și primul ministru, ci Chamberlain fostul ministru de finanțe și funcționar de administrație. „Clădirile și instalațiile provin din impozitele plătite de germanii sudeți, așa că nu poate fi vorba de despăgubiri" — repetă Hitler răspunsul din ce în ce mai enervat. Dar Chamberlain, ordonat din fire cum era, nu lăsă să-i scape nici un aspect al problemei, și voind parcă să dovedească că are de gînd să epuizeze cel mai mărunt amănunt, întreabă dacă șeptelul de vite urmează să rămînă în țara sudeților sau dacă va putea fi transportat în Cehoslovacia. În clipa aceea Hitler sări în sus. „E păcat de timpul nostru — strigă el, adresîndu-se lui Chamberlain — ca să-l irosim cu astfel de fleacuri".

În timpul acestor controverse între Hitler, Chamberlain și Daladier, pe care le traduceam în trei limbi — germana, engleza sau franceza —, am fost de nenumărate ori întrerupt de către unul dintre cei cărora li se adresa comunicarea. „Am de făcut o observație" — mă întrerupeau cînd Daladier, cînd Chamberlain, cînd Hitler. De fiecare dată trebuia să-i rog să-mi aea voie să termin traducerea pentru ca și ceilalți participanți să afle despre ce era vorba. Din lunga mea experiență de traducător la conferințe internaționale, știam ce învălmășeală produc traducerile intercalate, excluzînd din dezbatere o parte din delegați. La sfîrșitul conferinței, niște prieteni care urmăriseră discuția celor patru mari, privind prin geamul unei uși și care nu auziseră nimic din cele discutate, dar mă văzuseră încercîna tot timpul să-i liniștesc pe cei care mă întrerupeau, mă comparară cu un învățător care se străduiește să stăpînească o clasă neliniștită. De acolo ne-a și rămas expresia „clasă de școală" pe care o foloseam mai ales în anul de criză 1939 pentru a desemna o conferință în patru. Denumirea aceasta a fost întrebuințată și de „clientela" mea, de exemplu Göring.

Pe la ora 3 după-amiază, dezbaterile fură întrerupte pentru o scurtă pauză de prînz; în prealabil, Mussolini prezentă o propunere scrisă pentru rezolvarea crizei Sudeților. Propunerea era în limba italiană și mi-a fost deosebit de ușor s-o traduc, deoarece o mai tradusesem la Berlin din limba germană în franceză. Primisem versiunea germană de la secretarul de stat von Weizsäcker, cu recomandarea de a o traduce în limba franceză, pînă a doua zi, cînd urma să fie înmînată ambasadorului italian, care trebuia să i-o ducă lui Mussolini înainte ca Ribbentrop să aibă timp să se amestece. La München am sărbătorit reîntîlnirea cu acest text, prezentat conferinței ca o propunere venită din partea lui Mussolini, dar care în realitate fusese elaborată de Göring, Neurath și Weizsäcker.

După dejun, dezbaterile au continuat în mod dezordonat. Nu erau de față numai cei patru mari cu miniștrii lor de externe sau consilierii de politică externă. Unul după altul intrară Göring, ambasadorii François-Poncet, Henderson, Attolico, consilieri juridici, secretari și aghiotanți și se așezară în jurul mesei rotunde la care stăteau cei patru șefi de guverne. Proiectul lui Mussolini fusese între timp tradus în cele trei limbi oficiale; după unele modificări neînsemnate, acest proiect deveni renumitul tratat de la München, semnat la 30 septembrie între orele două și trei dimineața.

În cursul după-amiezii și al serii, consfătuirea se transformă în conversații purtate în cercuri restrînse, iar experții juridici se străduiră să stabilească formularea definitivă a tratatului. Hitler avu în diverse rînduri convorbiri foarte animate cu Daladier. Stătu de vorbă și cu Chamberlain, dar pe un ton mult mai rezervat. O singură dată, atunci cînd Chamberlain îi propuse să vină a doua zi la el ca să aibă o convorbire între patru ochi, Hitler se arătă foarte mulțumit.

L-am văzut pe Chamberlain stînd de vorbă și cu Mussolini și mi-am amintit de înte-

legerile anglo-italiene și eforturile depuse de Chamberlain în avantajul Italiei.

La ora 9 seara, Hitler invitase pe toți participanții la o masă oferită în sala de banchete a palatului său. Chamberlain și Daladier se scuzară, invocînd ca pretext convorbirile telefonice cu guvernele lor la Londra și Paris. Pesemne nici nu aveau dispoziție de a participa la banchet ; salvaseră pacea, dar cu prețul unui compromis care le afecta prestigiul. Constrînși de Hitler, îndemnaseră un aliat al Franței să cedeze Germaniei o parte din teritoriul său. Astăzi se știe că atît Franța cît și Anglia au exercitat atunci mare presiune asupra Cehoslovaciei. Era deci lesne de înțeles că în seara acelei zile atît Chamberlain cît și Daladier erau destul de deprimați.

Mă aflam deci la o masă de banchet — mult prea lungă pentru numărul musafirilor — cu Hitler si Mussolini ; comesenii erau germani și italieni. Aceasta fu ocazia cînd Mussolini făcu cunoscuta remarcă în legătură cu războiul abisinian, spunînd ce catastrofă ar fi fost pentru Italia dacă Liga Natiunilor ar fi extins sancțiunile și asupra petrolului, chiar pe numai opt zile.

Punînd la socoteală și cele două pauze scurte de la prînz și seara, căci eu trebuia să traduc si în timpul mesei, ziua aceasta însemnase pentru mine 13 ore de concentrare. Tot ce se vorbea trebuia permanent tradus în trei limbi. Vorbisem deci exact de două ori mai mult decît cei patru mari la un loc.

După semnare, odihna fu însă de scurtă durată. A doua zi de dimineață eram în locuința particulară a lui Hitler, împreună cu acesta și cu Chamberlain, asistînd la convorbirea propusă în ajun de premierul britanic. Hitler se schimbase. Era palid și prost dispus. Chamberlain vorbi de relațiile anglo-germane, despre dezarmare și chestiuni economice ; Hitler îl ascultă distrat și, contrar obiceiului său, aproape pasiv.

Abia mai tîrziu mi-am putut explica schimbarea atitudinii lui Hitler, în dimineața aceea constatînd-o doar. Indispoziția sa era în vădită contradicție cu bucuria münchenezilor.

Înainte de sfîrșitul întrevederii, Chamberlain scoase din buzunar declarația anglo-germană, devenită mai pe urmă renumită. „Considerăm tratatul semnat aseară și convenția navală germano-engleză un simbol al dorinței popoarelor noastre de a nu porni niciodată război unul contra celuilalt. Sîntem hotărîți să rezolvăm după metoda consultației și alte probleme care privesc țările noastre și să ne străduim să înlăturăm orice cauze de divergență, pentru a contribui la asigurarea păcii în Europa" — așa suna propunerea lui Chamberlain pe care i-am tradus-o lui Hitler rar, apăsînd fiecare cuvînt.

Chamberlain a redat recent o scrisoare particulară în care Hitler își exprima entuziasmul cu care a aderat la cele cuprinse în declarație. Eu însă nu am avut această impresie. Am observat chiar că abia după o oarecare ezitare a fost de acord cu formularea ei și convingerea mea este că a semnat-o numai ca să-i facă plăcere lui Chamberlain.

L-am însoțit apoi pe Chamberlain într-o plimbare cu mașina deschisă prin orașul München și -m-am putut convinge cu propriii mei ochi de popularitatea primului ministru britanic. Străbăteam străzile foarte încet ; era recunoscut de îndată, oamenii îl aclamau, se îmbulzeau în jurul mașinii noastre și mulți încercau să-i strîngă mîna. Observam expresiile fețelor, cum făceam de altfel și cu ocazia traseelor triumfale prin Nürnberg ale lui Hitler și vedeam cum chipurile münchenezilor se aprind de fericire. „Îți mulțumim, bătrîne și iubite Chamberlain, pentru că ne-ai păstrat pacea". Mi-am dat seama că această ovație spontană, venită din adîncul inimii, ascundea o critică la adresa lui Hitler. Cînd într-un stat autoritar, masele populare în loc să-și ridice în slăvi conducătorul, aclamă atît de frenetic un om de stat străin — cum a fost cazul lui Chamberlain, bătrînelul cu umbrela legendară, venit din Occidentul democrat — această manifestare este mult mai semnificativă decît o serie de articole apărute în presa de opoziție a unei țări democratice.

După cum mi-au confirmat mai mulți național-socialiști de vază din anturajul lui Hitler, nu am fost singurul care a avut această impresie. Dictatorul german era adînc decepționat că reacția poporului german în fața războiului nu se conforma manualului eroului național-socialist.

În loc să fie cuprinsă de entuziasm la gîndul de a-l înfrunta pe inamic cu arma în mînă, populația din Berlin și München își manifesta aversiunea contra războiului și dorința de pace. Nu este mai puțin adevărat că și Hitler, omul cuvintelor războinice, își primi cota parte de entuziasm, mult mai redus însă față de manifestările de simpatie făcute lui Chamberlain și Daladier. Bucuria münchenezilor se dezlănțuise de cum se auzise de încheierea tratatului ; pe străzile orașului, sute de oameni cu figuri vesele sub efectul renumitelor „halbe" münchneze își căutau clătinîndu-se drumul spre casă.

Cînd auzi de toate acestea, pentru Hitler fu ca și cînd s-ar fi dărîmat lumea ; așa mi-am explicat eu schimbarea lui în timpul vizitei lui Chamberlain în locuința sa particulară.

Nici nu trecuseră două săptămîni și la 9 octombrie la Saarbrücken, Hitler spunea : „Și la noi au existat slăbănogi, care poate nu au înțeles necesitatea de a lua o hotărîre fermă", confirmînd astfel în public și personal impresiile mele de mai sus. Discursul de la Saarbrücken a însemnat pentru mulți germani trezirea bruscă din visul frumos, că tratatul de la München ar fi reglementat

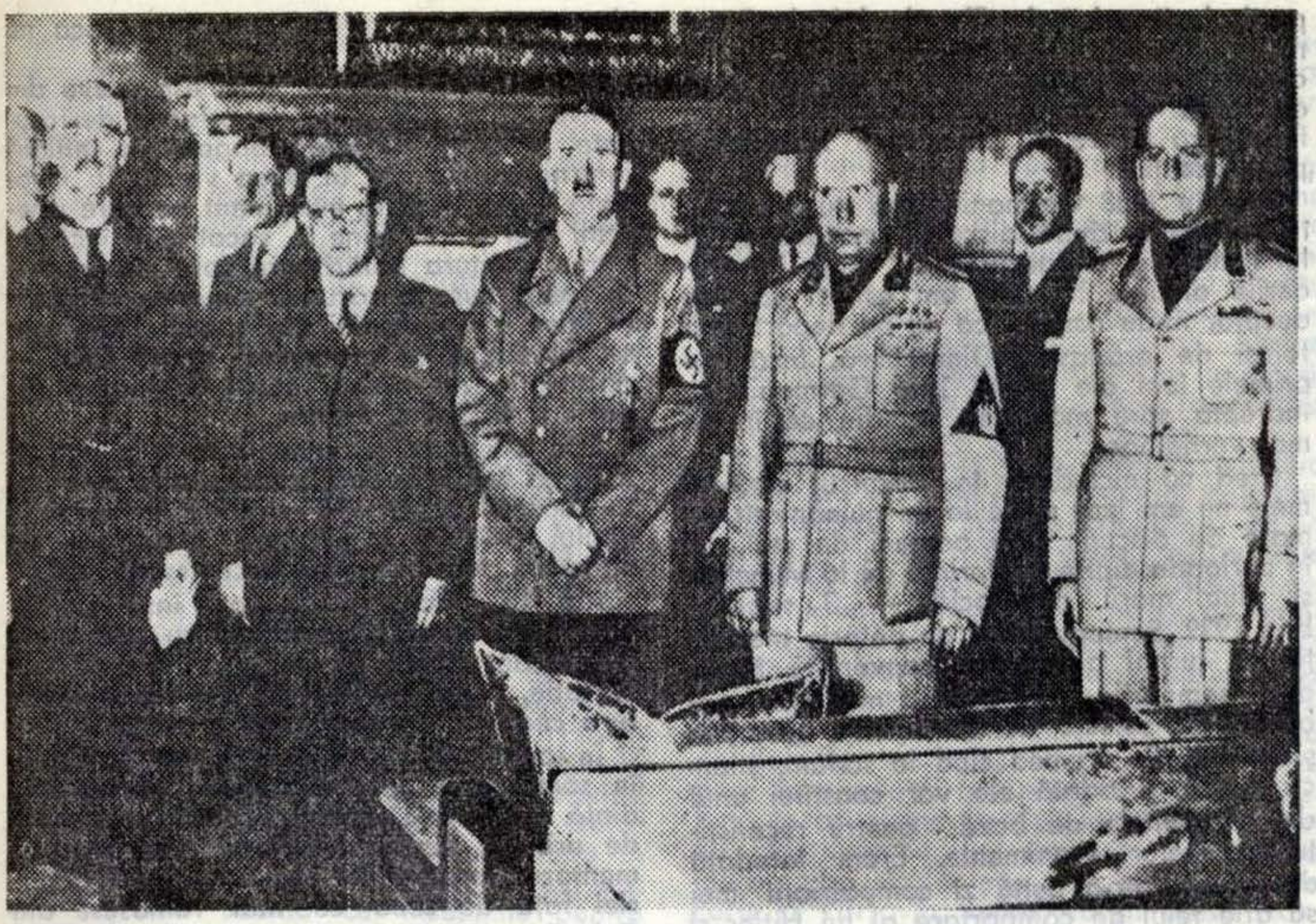

Prezumția și orgoliul, prostia și viclenia, respectul pentru formulele desuete și disprețul față de principiile etice, intenția de păcălire reciprocă și declarațiile fariseice de loialitate — toate ingredientele care intră în drojdia diplomației — și-au dat întîlnire la München. Acordul semnat acolo a fost o crimă...

WINSTON CHURCHILL

toate litigiile și ar fi asigurat o pace veșnică. „Eu știu ceea ce poate nu știe restul lumii și nici chiar unii germani : că poporul din 1938 nu mai este cel din 1918". Iarăși o frază în care se simțea decepția față de atitudinea germanilor. „Dacă în Anglia vine la putere domnul Duff Cooper, sau domnul Eden, sau domnul Churchill în locul d-lui Chamberlain, ne vom da seama că scopul acestor oameni nu este altul decît de a porni cît mai repede un al doilea război mondial. Iată pentru ce sîntem obligați să fim vigilenți și să avem grijă de apărarea Reichului !". Și eu mă numărasem printre cei care speraseră că lichidarea „acestei ultime probleme teritoriale" însemna o garanție pentru o pace îndelungată ; acum însă eram nevoit să constat cu adîncă părere de rău că proasta dispoziție și duhul neîncrederii puseseră din nou stăpînire pe Hitler.

În zilele acelea, aflîndu-mă în cancelaria Reichului, am fost martor în mai multe rînduri la ieșirile lui Hitler ori de cîte ori auzea vorbindu-se de critica aspră cu care fusese primit tratatul de la München în Anglia și Franța. De fapt era cu totul inconștient de gravitatea înfrîngerii suferite de Anglia și Franța. „Mă duc acum la un muribund să-i dau sfîntul mir" — așa spunea exprimîndu-se foarte plastic François-Poncet în dimineața zilei de 30 septembrie, „dar n-am la mine nici măcar ulei cu care să-i ung rănile" adăugase el înainte de a merge la aliații săi cehi, pentru a le comunica sentința pronunțată în absența lor.

De trei ori venise premierul britanic în Germania, dar, lăsîndu-se manevrat de Hitler, soluția la care se ajunsese nu era nicidecum favorabilă prestigiului puterilor occidentale. Hitler era surprins că cele două mari puteri occidentale nu erau fericite să plătească prețul impus pentru menținerea temporară a păcii. Am fost îngrozit cînd mi-am dat seama cît de puțin înțelegea Hitler mentalitatea Occidentului.

Cu toate astea, colegii mei din Ministerul de Externe și cu mine am rămas pînă la sfîrșitul acelui an cu un sentiment de ușurare la gîndul că marea vărsare de sînge fusese evitată. Aceia dintre noi care în acele zile emoționante au venit în contact mai strîns cu evenimentele de criză au înțeles foarte bine cuvintele dintr-o scrisoare

particulară scrisă de Chamberlain la 2 octombrie, publicată în 1946 : „Era ultima încercare disperată de a prinde singurul smoc de iarbă din marginea prăpastiei". Eram fericiți că lumea nu alunecase în această prăpastie [...]

Deși în 1938 Germania încă nu lunecase în prăpastie, după discursul morocănos al lui Hitler de la Saarbrücken, toate întrevederile oficiale la care am asistat ca traducător m-au convins că nu ne depărtasem totuși de prăpastie. Dimpotrivă, încă din primele luni ale anului 1939 Germania se îndrepta spre marginea ei, din ce în ce mai vertiginos.

Cred că niciodată în decursul carierei mele nu am luat parte la un număr atît de mare de discuții între oameni de stat, ca în perioada dintre conferința de la München și ziua marii nenorociri — 3 septembrie 1939. Simțeam că e de datoria mea să țin un jurnal al acestor convorbiri. Multe din însemnările mele au fost mai tîrziu publicate în colecții de documente germane și străine. Pe vremea cînd le scriam, știam că odată și odată ele vor constitui unul din elementele de bază pentru reconstituirea acelor evenimente. Eram totodată dornic ca într-o bună zi compatrioții mei să afle felul de comportare al lui Hitler și modul în care rezolva problemele de politică externă. Nu trecuse mult de la conferința de la München cînd desfășurarea evenimentelor mă făcu să înțeleg că ne îndreptam către o mare catastrofă. Dar cît de uriașă avea să fie catastrofa, încă nu puteam bănui.

Nu voi face decît să spicuiesc cîteva din convorbirile cele mai importante desfășurate în acea perioadă bogată în întîlniri internaționale. Tot în acea vreme fu invadată Cehoslovacia, eveniment pe care prietenii mei și cu mine îl socotirăm încă de atunci cotitura hotărîtoare spre nenorocire. În toată Europa răsunau sunetele stridente și false ale simfoniei din august 1939, care se terminară cu groaznicul acord final — declarația de război către Germania din partea Angliei și Franței.

Este adevărat și semnificativ în același timp că serbările strălucitoare care creaseră în decursul anului 1937 și chiar la începutul anului 1938 o înșelătoare atmosferă de optimism încetaseră cu desăvîrșire ; asigurările de pace nu lipseau însă nici în anul 1939, contrastînd violent cu pregătirile febrile de război. De la postul meu de observație, acest contrast mi s-a părut trăsătura cea mai caracteristică a anului.

În toamna anului 1938 se întruni la Viena, în somptuosul palat Belvedere, fosta reședință de vară a prințului Eugen, o comisie de arbitraj germano-italiană pentru reglementarea pretențiilor teritoriale ale Ungariei față de ceea ce mai rămăsese din Cehoslovacia. Nici azi nu pot uita o scenă trăită de mine cu o zi înainte de proclamarea primului arbitraj de la Viena. În mijlocul unei săli rotunde, destul de mici, cu multe ferestre care dădeau spre Parcul Belvedere, se găsea o masă rotundă pe

Semnătura finală : în lipsa reprezentanților ei, soarta Cehoslovaciei a fost pecetluită

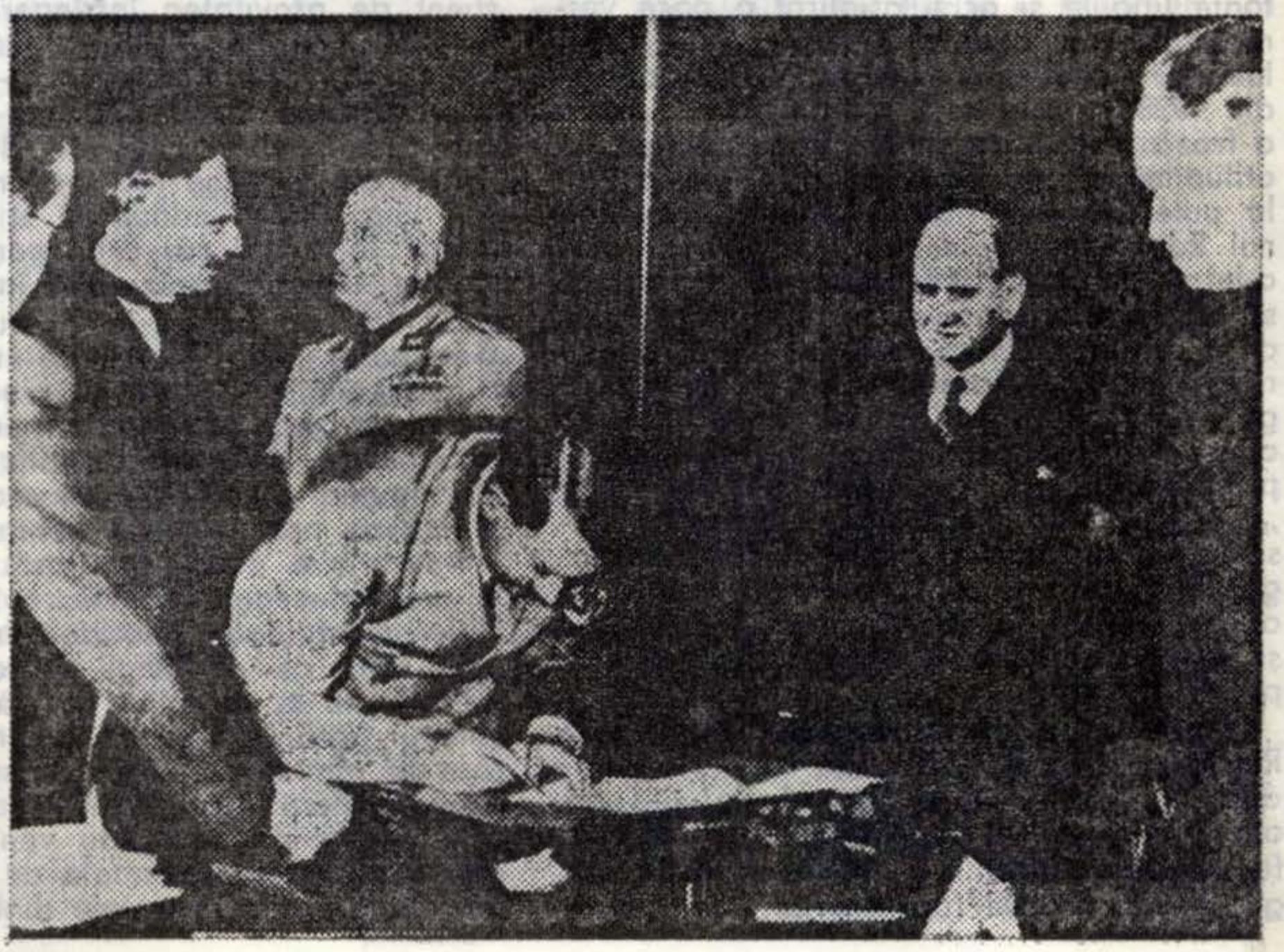

care era întinsă o hartă a regiunilor în discuție. În jurul mesei stăteau Ciano și Ribbentrop, înconjurați de colaboratorii lor. Fiecare dintre cei doi miniștri de externe ținea în mînă un creion gros și în timp ce vorbeau tot modificau noua linie de frontieră care urma să servească ca bază pentru hotărîrea de a doua zi.

„Dacă continuați să apărați interesele cehilor — spuse Ciano lui Ribbentrop cu un zîmbet răutăcios —, atunci veți primi o decorație din partea lui Hacha" și, luînd creionul, modifică cu o linie groasă frontiera în favoarea Ungariei. „Asta e chiar prea de tot" — protestă Ribbentrop, după ce referentul de specialitate al Ministerului de Externe îi șoptise ceva la ureche și corectă linia, la rîndul său, de data asta în favoarea Cehoslovaciei. Cei doi miniștri de externe tot certîndu-se, creioanele se scurtau, iar linia de frontieră se îngroșa.

„Grea sarcină pentru comisia de frontieră ! îmi șopti un coleg. Aceste linii de creion au o lățime de cîțiva kilometri !" În fața ochilor mei vedeam păduri, cîmpii, gospodării țărănești, sate și șosele, formînd laolaltă un tot pe care liniile trase cu creionul de niște miniștri aveau să-l rupă în două. Niciodată pînă atunci nu mi-am dat atît de bine seama ce înseamnă pentru viața de zi cu zi a oamenilor obișnuiți hotărîrile luate cu atîta ușurință în sălile fastuoase ale unor palate de către oamenii de stat. Contrastul dintre formă și conținut era uriaș !

Același contrast m-a izbit și în timpul celor două „vizite de prietenie" în decembrie 1938 la Paris și în ianuarie 1939 la Varșovia, la care am luat parte ca translator al lui Ribbentrop.

„Guvernul german și cel francez sînt unanim de părere că relațiile de bună vecinătate dintre Germania și Franța reprezintă unul din elementele esențiale ale consolidării relațiilor pașnice în Europa și ale menținerii păcii în general" — astfel suna declarația semnată de Ribbentrop și ministrul de externe al Franței Bonnet în aceeași sală a orologiilor din Quai d'Orsay, în care cu zece ani mai înainte asistasem la semnarea de către Stresemann, Briand și Kellog a pactului prin care erau condamnate soluțiile războinice pentru rezolvarea litigiilor internaționale.

„Ambele guverne... recunosc în mod solemn și definitiv frontierele dintre cele două țări, așa cum se află astăzi" — astfel suna în continuare textul german, căruia i-am dat citire în ziua de 6 decembrie 1938, înainte de a fi semnat. Sala era plină de reporteri fotografici și de cinematograf, iar aparatele, dispozitivele și schelele lor făceau ca momentul final al semnării să-și piardă mult din solemnitatea lui.

„Ambele guverne sînt hotărîte — citii eu mai departe —, cu excepția cazului în care ar interveni eventuale obligații față de vreo a treia putere, de a începe consultații referitoare la toate problemele care privesc cele două țări, cînd evoluția acestor probleme ar putea conduce la dificultăți internaționale".

Declarația nu era decît o fațadă înșelătoare la adăpostul căreia, la puțin timp după actul solemn al semnării, începu într-o altă sală a Ministerului de Externe francez o nouă dezbatere între Bonnet și Ribbentrop asupra situației. Ribbentrop vorbea cînd franceza, cînd germana. Nu se făcea nici o traducere în limba germană. Se prea poate ca aceasta să fi fost cauza neînțelegerii dintre cei doi miniștri.

Bonnet începu prin a sublinia intenția Franței de a-și dezvolta imperiul colonial, apoi declară că încă la conferința de la München Franța ar fi arătat că nu este interesată în regiunile din est. Aceste cuvinte fuseseră într-adevăr rostite de francezi, deși ulterior au fost contestate tot de ei. Bonnet vorbea gîndindu-se probabil la Cehoslovacia ; Ribbentrop însă era îngrijorat de atitudinea viitoare a Franței față de Polonia, mai ales că Bonnet recomandase în prealabil o înțelegere germano-polonă în problema coridorului și a Danzigului. Îngrijorarea lui Ribbentrop mai era îndreptățită și de tensiunea existentă între Paris și Varșovia, reflectată în presa franceză, ca de altfel și în cea engleză, prin atacuri fulminante la adresa Poloniei. Cauza tensiunii fusese acțiunea Poloniei și atitudinea ei în timpul crizei sudete, cînd, profitînd de situația critică a Cehoslovaciei, ocupase districtul polonez Olsa. „Dacă cumva Hitler ar ataca acum Polonia, îl voi aclama și eu cu «Sieg-Heill»" — scrisese cu această ocazie Stephen King-Hall, cunoscut scriitor englez și comentator de radio.

În afara neînțelegerilor cu privire la problemele est-europene, o a doua caracteristică a convorbirii o constituiră atacurile vehemente ale lui Ribbentrop împotriva Angliei. Cuvintele dure folosite de ministrul de externe german la Paris contra guvernului englez, contra presei engleze și contra cîtorva deputați ai Camerei Comunelor, ca Duff Cooper și Eden, erau ecoul „vocii stăpînului", care ori de cîte ori se referea la chestiuni de politică externă striga : „Toată vina o poartă Anglia", cu aceeași perseverență cu care vociferase înainte ori de cîte ori se referise la situația din Germania : „Toată vina o au evreii". Sloganul „Toată vina o poartă Anglia" fu atît de des folosit de către ministrul de externe german, încît pînă la urmă Bonnet, om blînd din fire, îi ripostă destul de violent că nu va interveni nici o schimbare în colaborarea franco-engleză, „care este", spuse Bonnet, „baza aestinderii între Franța și Germania".

Ribbentrop însă nu avusese nici o clipă speranța că ar putea provoca o dezbinare între Franța și Anglia, ci, erijîndu-se în purtător de cuvînt al lui Hitler, dăduse expre-

Pe aeroportul Crayden din Londra, înapoierea lui Chamberlain de la München e salutată de colaboratorii săi apropiaţi

La Paris, pe Champs Elysée, mii de oameni îl aclamă pe Daladier crezînd că la München a obţinut o reglementare onorabilă

sie supărării acestuia față de Anglia ; de îndată ce Bonnet folosi cuvinte mai aspre, Ribbentrop dădu înapoi, fiind de acord cu colaborarea franco-engleză, care de fapt era o contrapondere la înțelegerea germano-italiană.

După cele relatate, este evident că în timpul „vizitei amicale" între Franța și Germania „înțelegerea amicală" lipsise cu desăvîrșire. Drept este că ni se făcuse o primire extrem de curtenitoare ; ni se trimisese la Berlin un vagon Pullman, construit pentru vizita regelui Angliei. La Paris, în uniformele noastre strălucitoare, am fost la Arcul de Triumf, unde am depus o coroană mare lîngă flacăra care arde veșnic în cinstea eroului necunoscut. Un avion special fu trimis la Berlin să ne aducă banderola cu zvastica, uitată de către serviciul nostru de protocol. Eram însă cu toții ferm convinși că totul nu era decît teatru.

Probabil că și populația Parisului privea cu aceiași ochi vizita noastră de prietenie. Fuseseră luate măsuri severe de siguranță, parcurgeam bulevardele printre cordoane de polițiști, dar puținii oameni pe care i-am întîlnit se arătară apatici și neinteresați. Lumea toată își îndreptase privirile spre Paris, se făceau tot felul de presupuneri asupra discuțiilor de la Quai d'Orsay, care duraseră trei ore, dar care în realitate fuseseră destul de superficiale.

În ceea ce mă privește pe mine personal, am trăit momente deosebit de frumoase și interesante. În cursul unei recepții la ambasada germană, am avut ocazia să stau de vorbă cu renumitul scriitor francez Jules Romains, pe care-l apreciez mult, autorul operei monumentale „Les hommes de bonne volonté" („Oamenii de bună credință") ; și el a fost plăcut impresionat să găsească printre oamenii veniți la Paris împreună cu Ribbentrop pe cineva care să-i vorbească cu atîta entuziasm despre opera sa și care să știe chiar citate întregi pe dinafară. Pe scena politică cunoscusem mulți oameni „de bonne volonté" și-mi dădeam perfect de bine seama că salvarea lumii depindea atunci, cum depinde și azi, de ei.

Cum asigurările de pace erau la modă, deși nimeni nu mai spera că pacea ar putea fi salvată, în ianuarie 1939 Ribbentrop a făcut o vizită la Varșovia, unde l-am însoțit și eu. Contrastul dintre fanfaronada primirii și conținutul întrevederilor fu de astă dată și mai flagrant.

În după-amiaza zilei de 26 ianuarie 1939, cînd Nord-expresul sosi în capitala Poloniei, peronul era împodobit cu drapele cu zvastica. Garda de onoare prezentă arma, muzica militară intonă imnurile naționale, iar d-l Beck, ministrul de externe al Poloniei, însoțit de o numeroasă suită, ne primi împreună cu soția sa, care oferi flori doamnei von Ribbentrop. Și aci am depus o coroană la mormîntul eroului necunoscut al Poloniei. Toasturile rostite de Beck și de Ribbentrop la dineul de gală n-au fost emfatice declarații de prietenie, dar se trecu ușor peste neînțelegerile care la începutul anului, cu ocazia vizitei lui Beck la Obersalzberg, păruseră ireconciliabile. În discuția de la Varșovia, controversele care aveau să aducă în a doua jumătate a anului la ruptura deschisă cu Polonia și cu lumea întreagă, fură pomenite în surdină.

În discuția din ianuarie de la Obersalzberg, inițiată din pricina împotrivirii Poloniei la declarația de independență a Ucrainei Subcarpatice, Hitler revenise asupra propunerii făcute după tratatul de la München. Ucraina Subcarpatică aparținuse Cehoslovaciei, iar Polonia ar fi vrut ca regiunea să fie anexată Ungariei, fiind totodată contra garanției teritoriale date de Hitler rămășițelor Cehoslovaciei după tratatul de la München.

Propunerile germane la discuția de la Obersalzberg lîngă Berchtesgaden avură ca prim scop retrocedarea Danzigului, interesele economice ale Poloniei din acel oraș urmînd să fie garantate în mod eficace. Hitler mai ceru construirea unei autostrăzi și a unei căi ferate, ambele extrateritoriale, care să traverseze coridorul pentru asigurarea legăturii între Reich și Prusia Orientală ; oferi în schimb garanția respectării granițelor germano-polone și întărirea declarației de neagresiune germano-polone încheiată la 26 ianuarie 1934.

Încă din ziua premergătoare convorbirii de la Obersalzberg, Ribbentrop îl bătuse la cap pe Beck mai multe ore în șir, făcînd uz de perseverența lui bine cunoscută și denumită de unii „tactica insistenței penetrante". Dar Beck îi ținuse piept cu tot atîta îndărătnicie, neacceptînd nici una din propuneri. Beck se opusese mai cu seamă în privința Danzigului. După el reglementarea ar fi trebuit făcută invers, adică interesele germane în oraș să fie garantate, cît despre retrocedare nici să nu se mai pomenească. „Opinia publică din Polonia n-ar accepta cu nici un preț cedarea Danzigului" — repetă el ca răspuns definitiv.

În discuția de la Berghof (locuința lui Hitler pe muntele Obersalzberg, lîngă Berchtesgaden, Bavaria — **n.r.**) fură repetate cele spuse în ajun ; Beck fu mai puțin categoric, promițînd să examineze întregul complex de probleme ; un observator atent însă își putea da seama că îndărătul cuvintelor sale răspunsul negativ era tot atît de categoric ca în ajun.

Cînd furăm primiți la Varșovia cu atîta amabilitate și prietenie îmi amintii de aceste controverse. Ribbentrop își dublă eforturile pentru a obține de la guvernul polonez acceptarea propunerilor germane, dar refuzul exprimat de Beck într-o formă elegantă și diplomatică rămase tot atît de net și categoric. Aceasta fu ultima încercare de a ajunge la o înțelegere cu Polonia pe cale pașnică.

Arheologi în costume de scafandri

CONSTANTIN PREDA

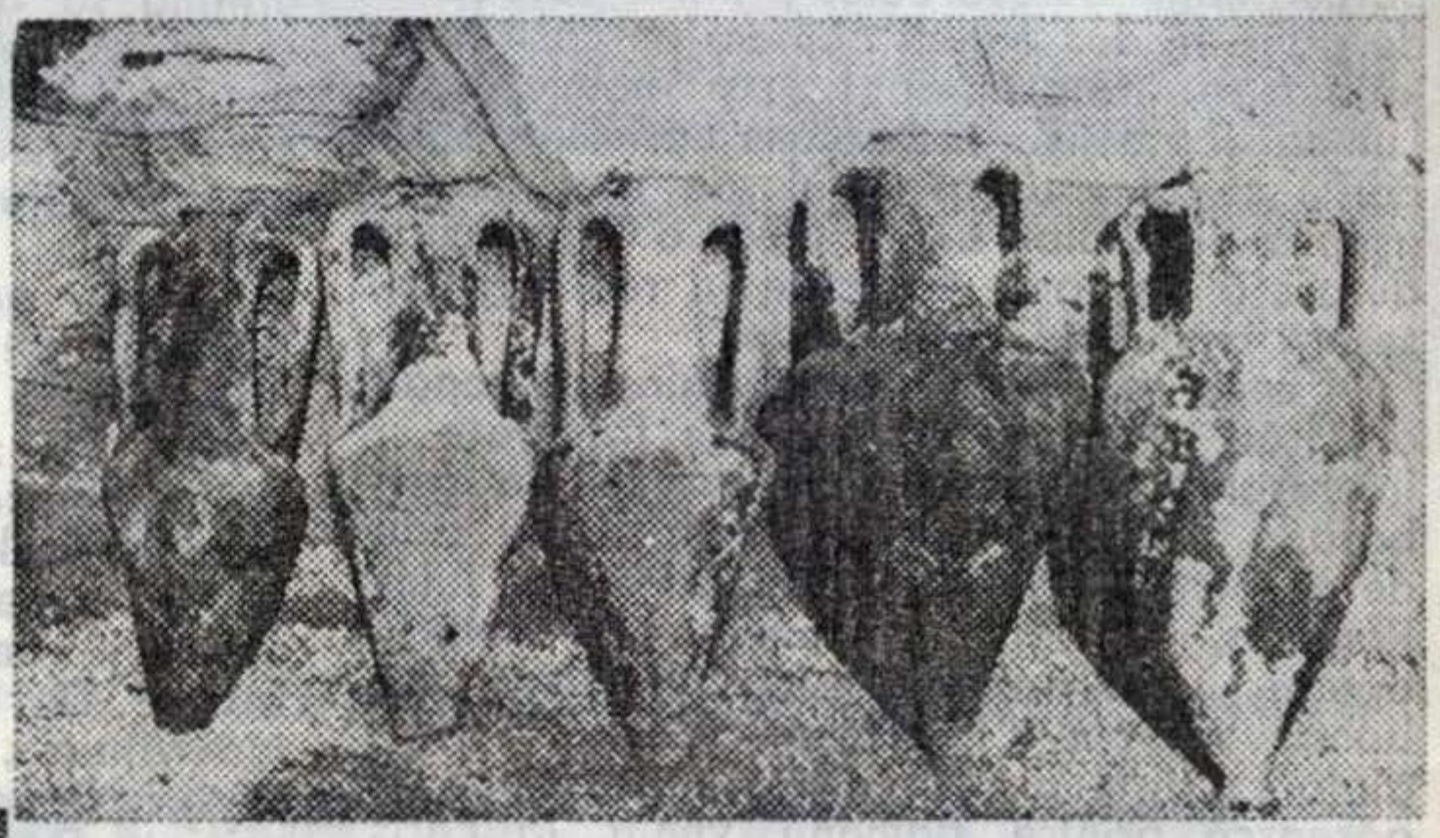

Rîșniță antică găsită de arheologi pe fundul mării (dreapta sus)

Amfore grecești (secolele V—II î.e.n.) din Thasos și Lesbos, găsite în zona portului Callatis. (mijloc)

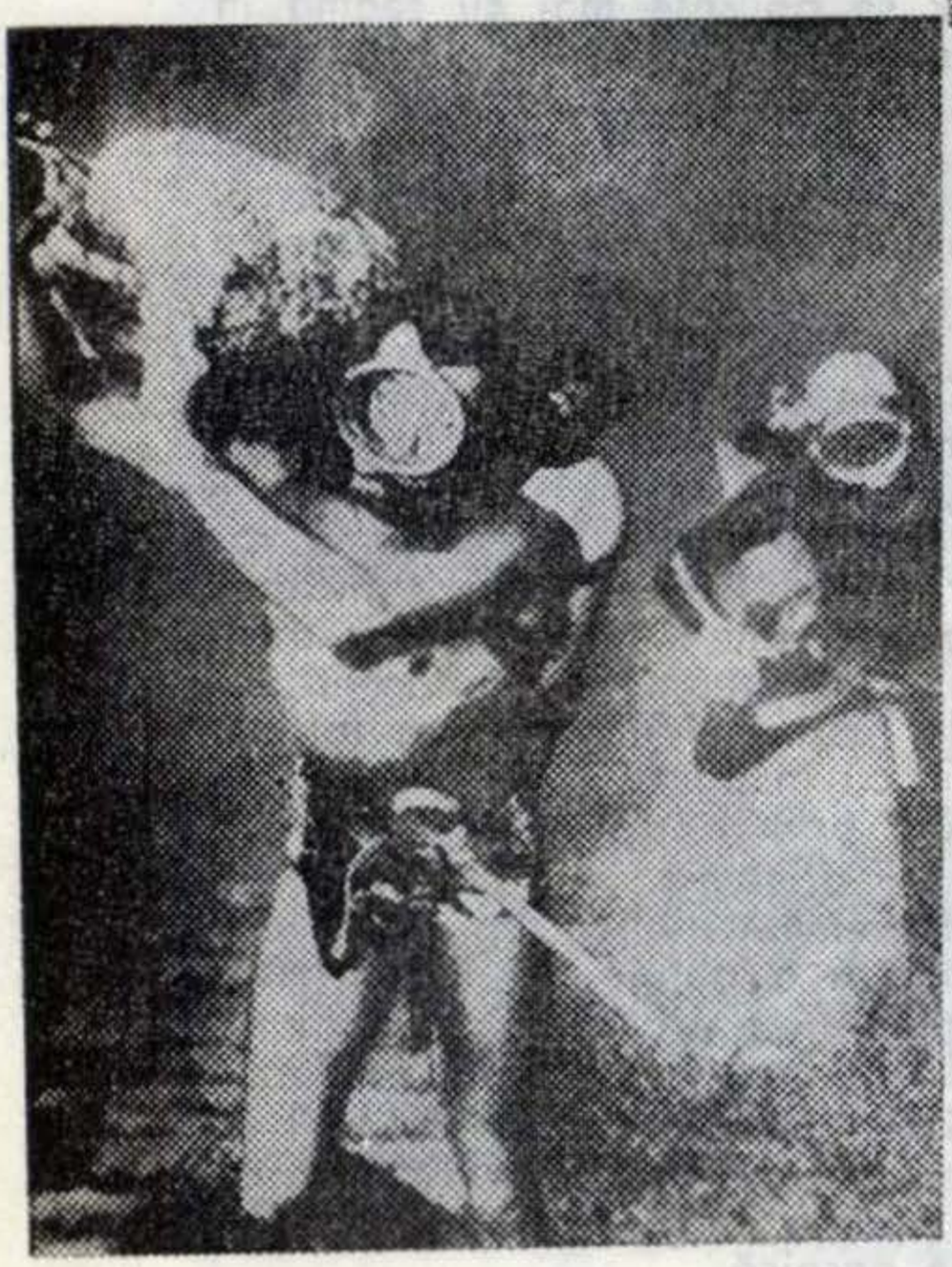

În ultima vreme, cercetările arheologice subacvatice se bucură de o atenție deosebită. S-ar putea aminti, în acest sens, investigațiile realizate pe coasta tunisiană a Mării Mediterane, în Sicilia, în preajma unor insule din Grecia, pe coasta de nord a Mării Negre și pe coasta de vest a Asiei Mici. Majoritatea acestor investigații au avut ca obiective depistarea unor cetăți și epave ale lumii antice greco-romane și bizantine acoperite cu apă. S-au identificat cu acest prilej numeroase construcții și s-au scos la lumină corăbii, amfore de tot felul, statui de marmură și bronz etc. Asemenea descoperiri s-au făcut la Marsilia (Franța), Motya (Sicilia), Puteoli, Neapole și Baiac (Campania — Italia), Kerci și Kerson (U.R.S.S.), Corinth (Grecia), Yassi Ada (Turcia) și altele.

Și în țara noastră se cunosc unele vestigii arheologice subacvatice. Dintre acestea amintim zona celor trei orașe antice grecești de pe coasta dobrogeană a Mării Negre : Histria, Tomis și Callatis. Urmele construcțiilor portuare sau părți din zidu-

rile de apărare ale acestor orașe zac astăzi sub apele mării, ca și unele construcții romane și bizantine de pe malul stîng al Dunării, care au dispărut în decursul timpului sub apele marelui fluviu. Din rîndul celor din urmă, un exemplu îl constituie cetatea bizantină de pe ostrovul „Păcuiul lui Soare", situată în apropiere de comuna Galița (Dobrogea), din care se mai păstrează doar o mică parte. Mai mult de jumătate din această cetate se află pe fundul Dunării, cărată fiind de apele fluviului, odată cu eroziunea treptată a insulei. O încercare de a cerceta aceste urme este foarte dificilă, dacă nu imposibilă, datorită atît curentului puternic, cît și slabei vizibilități în apa Dunării.

Zona marină, imediat învecinată cu orașele grecești vest-pontice, este singura care oferă posibilități de cercetări arheologice subacvatice în țara noastră. Deși pînă acum au existat unele preocupări, ele n-au depășit stadiul de proiect. Unele filmări sub apă s-au făcut totuși, în anul 1964, la Mangalia, cu prilejul realizării de către regizorul Ion Bostan a documentarului Callatis. Au fost prinse pe peliculă o parte din zidul de apărare al orașului și cîteva elemente arhitectonice și sculpturale.

Începînd cu vara anului 1967, s-au realizat și la noi primele încercări de cercetare arheologică subacvatică cu caracter organizat. Este vorba de investigațiile întreprinse la Mangalia de Institutul de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România în colaborare cu Muzeul militar central și cu sprijinul prețios al echipei de scafandri autonomi ai Marinei militare.

S-a ales Mangalia ca prim punct de cercetare deoarece din știrile scrise și din informațiile arheologice rezultă că cetatea Callatis dispunea de un port care întrecea cu mult, prin mărimea și importanța sa, pe cele de la Histria și Tomis. Arrian, unul dintre cunoscuții istorici și geografi ai antichității grecești, face o primă mențiune despre existența la Callatis a unei „stații" de corăbii. Construcția solidă și impunătoare a digului protector, care a rezistat multe secole valurilor marine, a atras atenția unor călători din epoca medievală. În secolul al XV-lea, călătorul J. Wawrin, ajungînd prin părțile de azi ale Mangaliei, notează printre altele că ruinele portului antic se aflau sub apă și că acestea se prezentau ca un zid mare, lat de aproximativ 30—40 de „picioare" (circa 10—12 m). Cu două secole mai tîrziu, călătorul turc Evlia Celebi, într-o expunere despre Mangalia, arată, printre altele, că „în antichitate se afla aici un port mare cu două ieșiri. Și astăzi se văd pe fundul mării pietre din port, mari ca munții". Se pare că urme ale portului antic mai erau încă vizibile la începutul secolului nostru. Traseul său a putut fi înregistrat parțial pe un plan al Mangaliei, întocmit prin anii 1924—1925.

Plecînd de la aceste indicații, ca și de la datele cunoscute cu privire la prezența sub apă a unei părți a zidului de apărare a cetății, colectivul de cercetări arheologice subacvatice și-a îndreptat atenția mai întîi către zona din preajma actualului oraș Mangalia *, sectorul cuprins între Mangalia și satul 2 Mai. În acest punct, la adîncimea de 8 m și la o distanță de circa 700—800 m de țărm, paralel cu uscatul, se întinde de la nord spre sud un dig de piatră, denumit de localnici „Zidul genovez", a cărui parte superioară se ridică pînă la circa un metru față de nivelul apei. Deși s-a ajuns la cunoașterea traseului lui, pînă acum nu s-au putut încă culege suficiente date care să precizeze că avem de-a face cu o formație naturală sau cu o construcție realizată de mîna omului. Cercetările viitoare vor putea aduce lumină în această problemă.

În spațiul dintre țărm și digul amintit, echipa de scafandri a reușit să scoată de pe fundul mării o serie de vestigii însemnate. Merită să fie menționate mai întîi numărul relativ mare de amfore grecești, întregi sau fragmentate. Unele poartă pe mîner cîte o ștampilă, indicînd locul de producție și proveniența lor. Se remarcă printre ele amfore produse la Rhodos, Thasos, Lesbos etc. Pe lîngă amfore, s-au mai scos țigle grecești și romane, pietre de rîșnițe, diverse tipuri de ancore, precum și cîteva vase și obiecte de metal din epoca medievală. În același sector s-au descoperit și urmele unei ambarcații construită în întregime din lemn. O parte însemnată fiind acoperită cu nisip, nu s-au putut încă stabili dimensiunile și tipul ei, nici dacă este vorba de o corabie antică sau de una medievală, de un vas local sau de unul străin. Deocamdată ambarcația n-a fost scoasă la suprafață. Operația aceasta, care prezintă unele dificultăți, necesită timp, deoarece trebuie înlăturat mai întîi nisipul și apoi pregătite toate condițiile pentru buna ei conservare. Este, desigur, interesant de urmărit și de văzut dacă în interiorul ambarcației respective se mai păstrează sau nu ceva din încărcătura pe care o transporta.

Rezultatele obținute de pe urma primelor cercetări arheologice subacvatice românești sînt deosebit de valoroase prin problemele de ordin istoric și topografic pe care le ridică pentru zona orașului Callatis. Primii pași făcuți în acest domeniu și primele descoperiri realizate obligă la continuarea acestui gen de investigații în anii viitori, la o extindere a lor. Campania de săpături din acest an va aduce noi dovezi în sprijinul acestor cercetări.

* Din colectiv au făcut parte autorul, ca delegat al Institutului de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, Cr. Vlădescu si colonel E. Crintea din partea Muzeului militar central, ing. V. Cosma din partea Televiziunii și o echipă de scafandri autonomi, sub conducerea căpitanului de marină C. Scarlat.

Primii analiști au însemnat **„cursul anilor"** din poruncă, lapidar, în felul inscripțiilor de pe morminte, fără comentarii și fără judecăți asupra oamenilor. Îi interesa faptul istoric ca atare, redus adesea la simplă cronologie. **„Venit-au Dragoș, Voevod din Maramureș, de la țara ungurească, la vînat după un zimbru** — citim în analele putnene, cu gîndul la schematismul genealogiilor biblice — **și au domnit doi ani. După el a domnit fiul său Sas Voevod patru ani și au murit. Bogdan Voevod au domnit patru ani și au murit".**

Cronicile monahilor cărturari din veacul al XVI-lea au deja un înțeles militant. Și ei scriu din poruncă, dar opera lor are un caracter justificator, fiind destinată anume să înfățișeze faptele stăpînului într-o lumină favorabilă. Osteneala lui Macarie de a duce mai departe **„șirul povestirei"** urma de fapt **„domnești porunci ale strălucitului și pentru dușmanii săi înfricoșatul Petru Voevod"**. Era și o încercare de **„a nu lăsa ca faptele întîmplate în vremurile și domniile trecute să rămînă învăluite în mormîntul uitării"** Eftimie, care se recomanda cu umilință de breaslă **„cel din urma dintre egumeni"**, scria din porunca lui Alexandru Lăpușneanu, însemnîndu-i faptele, ca **„nu cumva cu trecerea vremilor să se scufunde și acestea în adîncul uitării".** Aceeași pricină îl îndemna și pe Azarie să scrie încheind tripticul cu domnia lui Ioan Vodă cel Viteaz.

Laicizarea istoriografiei moldovene începe cu Grigore Ureche, mai bine informat și mai critic. Și el scrie **„ca să nu se înece anii cei trecuți"**, dar ținta lui e mai înaltă. El afirmă cu discretă mîndrie latinitatea poporului român (**„de la Rîm ne tragem"**), de care umanistul Olahus era convins, de altfel, cu un veac mai înainte, cînd constata — plecînd de la observații asupra limbii — că locuitorii principatelor **„sînt urmași ai romanilor"** (HUNGARIA, 1536). Cronicarul se arată preocupat de exactitudine, căci nu voia să se afle **„scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dreptate".**

Aceeași preocupare pentru adevărul istoric, încă mai evidentă, o manifestă continuatorul și emulul său, Miron Costin. Conștient de răspunderile ce-i incumbă istoricului față de posteritate (**„Eu voi da seamă de ale mele cîte scriu"**), Miron Costin nu vrea nici să laude fără temei, nici să huleaască. Integrat deplin în concepția clasei sale, amestecat în rivalitățile care au conferit epocii o înfățișare dintre cele mai dramatice, cronicarul și-a iubit patria cu ardoare. Era dator prin urmare să lumineze originile poporului român în întregimea lui, căci **„toți au avut aceeași soartă și aceleași suferințe".** Anumite împrejurări biografice explică lărgirea sensibilă a orizontului său istoriografic. Emigrarea Costineștilor în Polonia în 1633, cînd viitorul cronicar nu avea decît un an, avea să-i ofere mijloacele unei instruiri temeinice în mediul erudit de la Bar și posibilitatea de obiectivare a istoriei naționale. A fost nevoie, așadar, ca spiritul său să se îndrepte mai întîi în afară ca să poată scruta **„lucrurile din lăuntru"** cu ochii comparatistului. Au rezultat de aici un spor substanțial de spirit critic și o evaluare mai justă a evenimentelor, privite într-un cadru lărgit, de istorie universală : **„Și aceea să se știe că această țară fiind mai mică nici un lucru singură den sine, fără aducere și amestec cu alte țări n-au făcut".** Pentru întîia oară, contemplînd din Podolia destinul țării sale, urmărind știrile ce atestau comunitatea de origine a celor trei provincii, Miron Costin cutează să prospecteze o istorie completă, de la începuturile ei neguroase pînă la evenimentele contemporane, pe care cronicarul devenit memorialist avea să le scrie **„den inimă".** Ceea ce văzuse și cunoscuse în Polonia tragicelor înfruntări cu puterea căzăcească (el însuși a participat la bătălia de la Beresteciko, în 1651) se întregește cu experiența din patria regăsită la vîrsta unei maturități încercată de timpuriu (ia parte la mai multe războaie și îndeplinește diferite misiuni diplomatice ; treptele dregătoriilor le urcă repede : sluger în 1657, mare logofăt în 1675). Împrejurarea avea însă și o altă semnificație. Stabilit în Polonia și devenind — după obiceiul timpului — nobil polon, Miron Costin va fi întîlnit între colegienii de la Bar acea ignorare orgolioasă a istoriei poporului său, în stare să-l decidă pentru istoriografie. Se va osteni deci, întors în patrie, să scrie **„începătura acestui neam"**, cu gîndul de a înfățișa desfășurarea întreagă a istoriei sale, lucru nespus de greu (**„se sparie gîndul"**), dar de mare trebuință pentru onoarea și interesele poporului român, căci **„a lăsa iarăși nescrise [...] iaste inimii durere".** Sondînd începuturile, gîndul cronicarului era la vremea sa. El ținea să asigure anume că virtuțile războinice originare nu s-au istovit cu totul, căci **„natura cea dintîi a lucrurilor nu piere, ci dimpotrivă, se păstrează veșnic, măcar în parte".** Unitatea etnică a poporului român îi apare neîndoielnică. **„Și pînă astăzi** — scrie Miron Costin despre transilvăneni — **ei sînt mai numeroși ca ungurii, începînd din Bacica sîrbilor temișoreni, peste tot Mureșul, în Hațeg, în jurul Bălgradului [...], în țara Oltului și în tot Maramureșul".** Ideea originii comune a tuturor românilor, risipiți

BIRUIT-AU GÎNDUL...

AL. ZUB

vremelnic sub stăpîniri străine era o concluzie prețioasă care-și face drum în viitor, pînă la ultimele consecințe în ordinea politică. Cronicarul își întemeia concluziile pe autorii clasici, invocînd totodată filologia și **„un ban de aramă găsit în pămînt lîngă Roman"** pe care stă scris, ca o recomandare : **hereditas romana.** Limba română, încheia cronicarul, nu e decît limba latină coruptă (**„care ce nu schimbă și nu strică pe lume ?"**), cu împrumuturi din limbile vecine, **„dar mai mult din cea slavă".** Dacii n-au pierit, ci și-au primenit limba, obiceiurile și sistemul de organizare. Miron Costin e prin urmare și cel dintîi cronicar care încearcă să prezinte străinătății istoria și aspirațiile poporului român cuprinzînd în raza preocupărilor sale nu numai Moldova natală, ci neamul întreg. Înfățișîndu-i originile, atrăgea atenția asupra dorinței lui legitime de a fi liber. Iar cînd compune versuri, o face nu din amuzament, ci ca **„să să vază că poate și în limba noastră a fi acest fel de scrisoare ce se chiamă stihuri. Și nu numai aceasta, ce și alte dăscălii și învățături ar putea fi în limba românească, de n-ar fi covîrșit veacul nostru acesta de acum cu mare greutăți".** Cronicarul coboară în împărăția lui Clio determinat de nevoia de a-și apăra țara. Silit să-și schimbe armele (doar și pana e un fel de sabie, de a cărei putere vulnerantă sau ucigătoare logofătul e conștient), el se ridică împotriva **„basnelor"** și **„ocărilor"** aruncate asupra poporului român de interpolatorii cronicii lui Ureche. Sarcina pe care și-o asuma nu era de loc ușoară, și de aceea **„a scrie multă vreme la cumpănă au stat sufletul nostru".** Cum împrejurările nu-i îngăduiau un popas mai îndelung, se decide să lămurească măcar **„începătura"**, făgăduind : **„și letopiseț întreg să aștepți de la noi de om avea dzile și nu va hi pus preavecinicul [...] țării aceștia ținchiu și soroc de sfîrșire".** Nu și-a putut realiza gîndul, iar evenimentele îi pricinuiau dureroase presimțiri. Speranța intrase în umbră, cronicarul întrevedea **„stingerea și țării noastre".** Gîndul prăbușirii iminente i se ivește o clipă, orice consiliu pare de prisos. **„Iară vremile de acum nu sînt în putere și nici un sfat nu încape la greu ca acesta, fără de mărturia că este sosită pieirea".** Atît de aproape i se părea sfîrșitul încît se întreba dacă **„poporul moldovean va citi mai întîi cronica mea, sau mai întîi va pieri".** Tot astfel, invocînd divinitatea în poema dedicată regelui Ioan Sobieski : **„Dumnezeul meu, al cărui gînd e de nepătruns, este încă vreo nădejde, sau vom pieri acum cu totul ?".** Temeiul obiectiv al pesimismului său stă în caracterul societății feudale, aflată în plin proces de destrămare socială și economică. Moldova pustiită de războaie, supusă la tribut și la jafuri, poporul ruinat în procesul de constituire a marilor latifundii, avînd de îndurat **„scene nemaiauzite de tiranie neroniană, prădăciuni și cruzimi de nepovestit"** ; speranța de

Ion Neculce

a-și vedea țara eliberată prin sabie polonă se dovedi deșartă. Cronicarul supraevaluase posibilitățile Poloniei de a depăși criza prin care trecea : rivalități feudale împiedicau cristalizarea rezistenței și-i măcinau puterile. Dar ceea ce Miron Costin interpreta ca semn al prăbușirii ineluctabile nu era decît o întunecare vremelnică. Trăind **„sub vremi"**, cu un sentiment al neputinței funciare de a le domina, cronicarul strecoară totuși, vagă, speranța unui orizont mai luminos după ce vor fi trecut **„aceste cumplite vremi de acmu"**, cărora el însuși avea să le plătească, prematur, birul capital (1691). Trecînd prin veacuri, opera costiniană mărturisește o conștiință militantă dintre cele mai active, exemplară. Alți învățați vor continua lupta pentru biruința gîndului care animase ostenelile sale.

În pragul veacului următor, stolniciul Constantin Cantacuzino afirmă, în aceeași ordine de idei, unitatea etnică și continuitatea românilor din cele trei principate, **„că toți aceștia dintr-o fîntînă au izvorît și cură".** Gîndul său era să alcătuiască o istorie a tuturor românilor, de la strămoșii daci pînă în actualitate, dar realizarea proiectului a fost împiedicată, ca și în cazul predecesorului său moldovean, de preocupările politice și de moartea sa timpurie, cumplită (1716).

Aceeași țintă, înfruntînd **„strîmtoarea vremii"** și sărăcia izvoarelor, o urmărește Dimitrie Cantemir. **„Ostenitățile"** lui tindeau să îmbrățișeze într-o operă amplă istoria tuturor românilor înfruntînd **„neclintiți"**, pe locurile lor, adversitatea istoriei. Imboldul

Stolnicul Cantacuzino

era același care-l determinase pe Miron Costin să însemne **„cursul anilor"**. Principele cărturar se înverșunează împotriva acelora care aduc **„hulă și ocară nepoților și strănepoților lor"** și vrea să restaureze adevărul. Constrîns să trăiască mai mult printre străini, împrejurările i-au favorizat o modificare de perspectivă și de metodă, din care au rezultat opere de însemnătate capitală pentru istoriografia națională. DESCRIPTIO MOLDAVIAE, pentru a aminti pe cea mai cunoscută și mai semnificativă din acest punct de vedere, era destinată să informeze lumea învățată din Europa asupra patriei sale, oferind noțiuni de geografie, etnografie, organizație de stat, stare economică, viață politică etc. Gîndită ca un text explicativ la HARTA MOLDOVEI, ce avea să fie tipărită postum la Haga (1737), DESCRIPTIO MOLDAVIAE era, ca și HRONICUL VECHIMII, un mijloc de a-și recomanda patria atenției generale. Avînd norocul să-și petreacă anii formației în Constantinopol, la intersecția marilor curente politice, diplomatice și culturale, Cantemir va fi fost izbit de ignorarea aproape completă a compatrioților săi de către străini. Se va decide, prin urmare, să risipească negura groasă, stratificată de secole peste numele țării. Vrînd să înceapă în 1838 tipărirea operei lui Cantemir, M. Kogălniceanu și C. Negruzzi subliniau tocmai meritul cărturarului de a fi înfățișat străinătății istoria patriei, socotită pînă atunci în Europa civilizată **„un pustiu sălbatic, locuit de oarde barbare"**, relevîndu-i strădania de a documenta **„nobilul început al românilor"**. El și-a durat astfel **„un vecinic monument în duhul streinilor și în sufletele compatrioților săi"**. Afirmațiile unor istorici care contestau continuitatea poporului român pe pămîntul Daciei erau pentru principele pribeag **„slovă pe apă scrisă"**. Ei nu vor izbuti, aprecia istoricul, **„soarele cu tină să lipească și cerul cu palma să căptușească"**. Trecutul se cuvine mărturisit fără prejudecăți și fără patimă, căci **„sufletul odihnă nu poate afla pînă nu găsește adevărul"**. Iar adevărul era destul de trainic ca să-i justifice speranțele. **„Nu, acest neam nu trebuie să piară** — medita pribeagul — **îl păzește un trecut și îl chiamă un viitor ; lăsați torentul să-și adune șuvițele răstirate !"**. Să fie încorporat în această metaforă visul lui Cantemir de unitate națională ? Dar în calea acestei unități, ca și în calea HRONICULUI său, Cantemir o știe, **„mari stînci în mijlocul drumului ca neclintite stau"**. Alți cărturari se vor osteni să libereze calea, luptînd împotriva neadevărurilor, a falselor interpretări și a invențiilor cu substrat politic puse în circulație de cei interesați. Istoriografia ardeleană din veacul luminilor era replica românească la operele unor străini de felul celor scrise de Engel sau Sulzer. Chiar erorile și exagerările acestea, izvorînd din obsesia purității etnice și lingvistice, au jucat un rol pozitiv, contribuind la conturarea conștiinței naționale.

Lupta cu armele pentru drepturile naționale a fost precedată, așadar, de lupta istoricilor împotriva neadevărului. Istoricii și filologii, s-a spus, au fost **al doilea nostru corp diplomatic,** vrednici mesageri ai poporului nostru peste graniță. Reflectîndu-i valorile în afară, le obiectivează, încrederea în puterile proprii sporește. Situația de **„slugă și rob, prost și neînvățat, sărac și lipit"**, pe care Samuel Micu o deplîngea în cartea sa despre ISTORIA, LUCRURILE ȘI ÎNTÎMPLĂRILE ROMÂNILOR. PE SCURT AȘEZATĂ (Pesta, 1806), nu mai putea fi tolerată multă vreme. Prin cultură, spre unitate națională ! Lozinca se închega astfel la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, aflat sub semnul **luminii.** Ceea ce dădea putere de rezistență rătăcitorului Șincai era gîndul de a arăta lumii vechimea și noblețea poporului român, ignorat sau disprețuit. Toată vlaga fugarului, purtîndu-și rodul ostenelilor în desagi, era închinată acestuia. Opera, depășind în ambiții puterile unui singur om, și-o voia intitulată, fără echivoc, MEMORIA DACO-ROMANORUM SIVE VALACHORUM ET AFFINIUM POPULORUM. La rîndul său, Petru Maior scria ISTORIA PENTRU ÎNCEPUTURILE ROMÂNILOR ÎN DACIA pentru a combate opiniile infamante ale unor străini care **„socotesc că lumea toată e datoare să creadă nălucirile lor, ba de o bucată de vreme, precum măgariu pre măgariu scarpină, așa unii de la alții împrumutînd defăimările, fără de nici o cercare a adevărului, de nou le dau la stampă, și cu cît românii**

mai adînc tac, nemica răspunzînd nedreptilor defăimători, cu atîta ei mai vîrtos se împulpă pe români a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori".

Lupta pentru apărarea demnității și a drepturilor naționale avea să dureze încă multă vreme, traversînd momente dramatice. Se schimbă protagoniștii, mobilul conflictului rămîne același : necesitatea de a asigura dezvoltarea viitoare a unui popor tînăr, apt pentru afirmare majoră în toate domeniile. A învinge prejudecățile, reaua-credință, inerția unei Europe deprinse să-și gîndească liniștea și echilibrul în forme învechite nu era un lucru ușor de realizat.

După școala ardeleană, alți cărturari și istorici se vor osteni pentru triumful cauzei naționale. Ceea ce-l îndeamnă pe M. Kogălniceanu să scrie în grabă febrilă, în 1837, HISTOIRE DE LA VALACHIE, DE LA MOLDAVIE ET DES VALAQUES TRANSDANUBIENS, o spune singur, era nevoia de a pune sub ochii străinilor un mijloc de informare onest asupra istoriei, așezămintelor, moravurilor și a culturii din patria sa. **„Au trecut deja trei ani de cînd am părăsit Moldova —** declară în prefața volumului —, **am parcurs întreaga Germanie și o parte din Franța. Pretutindeni am aflat că nu există nici cele mai mărunte noțiuni adevărate asupra Valahiei și a Moldovei ; abia li se cunoaște poziția geografică ; cît despre istoria, obiceiurile, instituțiile, suferințele lor, acestea sînt ignorate chiar și de cei mai savanți. Cele mai mici țări din Africa și din America sînt mai cunoscute decît aceste principate. În acest secol al luminilor, moldovenii și valahii sînt priviți ca un popor sălbatic, abrutizat, nevrednic de libertate".** Cauza acestei ignorări ofensatoare, aprecia tînărul Kogălniceanu, era în bună măsură obiectivă. Trăind multă vreme sub dominație străină, într-un regim înapoiat și despotic, românii **„n-au ridicat glasul ca să se apere împotriva calomniei"** și au tolerat să se spună pe seama lor tot soiul de neadevăruri, menite totuși să orienteze opinia Europei. Dar ISTORIA lui Kogălniceanu, începută așa de promițător, avea să se oprească la primul tom, iscălit la douăzeci de ani. Lipsa unor colecții de documente diplomatice și a izvoarelor narative avea să-l determine să inițieze mai întîi publicarea acestora. Din **„mijlocul teascurilor și a zețarilor"** de la **„cantora"** sa din Iași, el își mărturisea la 21 martie 1840 gîndul de a edita **„pre scriitorii întîmplărilor românești"** într-o vastă colecție : SCRIPTORES RERUM RUMANICARUM SIVE VALACHICARUM. LETOPISEȚELE publicate în anii următori (1845—1852) reprezintă realizarea parțială a acestui proiect, iar în cele două tomuri din ARHIVA ROMÂNEASCĂ au fost tipărite pentru întîia oară o serie de documente interne. Firește, Kogălniceanu este o personalitate complexă, și o motivare a activității sale istoriografice numai prin necesitatea de a apăra **„dreptățile țării noastre"** ar fi unilaterală. CUVÎNTUL INTRODUCTIV LA CURSUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ, din 1843, stă mărturie a unei vocații excepționale de istoric. DORINȚELE PARTIDEI NAȚIONALE (august 1848) aveau în intenția autorului nu numai o finalitate politică, binecunoscută, ci și menirea de a fixa pentru posteritate un moment de importanță istorică : **„Vroim să păstrăm [istoriei] gloria naționalității noastre !".** Sentimentul că participă la evenimente epocale, demne de a fi comunicate posterității nu era numai al lui Kogălniceanu. **„Songez-y, Roumains, le monde nous regarde et l'histoire nous attend",** clama în toiul dezbaterilor unioniste logofătul V. Ghica, adresîndu-se compatrioților săi.

Miron Costin

Pe unii dintre slujitorii săi cei mai devotați Clio i-a sacrificat prematur. La Hyères, unde se așezase, lîngă Toulon, ros de tuberculoză, Bălcescu învestea ultimele puteri în ISTORIA ROMÂNILOR SUB MIHAI VODĂ VITEAZUL. **„Cu o inimă sfîșiată de durere** — mărturisea istoricul puțin înainte de a se stinge — **mă lupt cu o boală crudă și neîmblînzită, caut a cîștiga timp asupra-i și a o întrece în iuțeală, ca să pot lăsa fraților mei aceste pagini din viața părinților noștri și cad sleit de puteri, mistuit de silințele ce fac".**

Și pentru B. P. Hasdeu istoria are un înțeles militant, iar rolul social al istoricului e dintre cele mai importante. **„Istoria** — scria el în 1868 — **ar fi o jucărie dacă învățăturile trecutului n-ar dirige prezintele și n-ar prepara viitorul".** Și fiindcă concluzii false,

Dimitrie Cantemir

întemeiate pe date istorice eronate, vor fi mereu invocate împotriva intereselor naționale, istoricii cei mai înzestrați se vor nevoi să restabilească adevărul. Din același mediu berlinez în care în urmă cu trei decenii Kogălniceanu își desăvîrșea studiile, dar într-o Prusie fortificată ce avea să devină foarte curînd pilonul cel mai solid al Germaniei unificate, A. D. Xenopol se adresa prietenului său Iacob Negruzzi, la 5 februarie 1869, protestînd împotriva ofenselor proferate de NEUE FREIE PRESSE la adresa poporului român : **„Nu înțeleg cum nu se scoală nimeni în contra acestui sistem, cum nu ia unul de la noi pana în mînă pentru a îndepărta calomniile care curg din toate părțile asupra noastră".** Era datoria lui să se opună „torentului de calomnii și de mizerii ce se povestesc în lume asupra noastră". Nepăsarea generală o vedea convertită în dispreț, disprețul în ură. Lectorul acestor știri calomnioase, denigratoare — observa Xenopol — se crede transportat într-o țară de hotentoți. Rostul istoricului era să intervină fără întîrziere ca să apere, odată cu adevărul, interesele patriei. Xenopol o va face cu competență și strălucire timp de o jumătate de secol. **„Cugetul meu** — mărturisește el în acea ISTORIE A IDEILOR MELE (1913) — **fusese totdeauna frămîntat de dorința de a face cunoscută cît mai mult țara și poporul meu lumei străine, căci mă gîndeam că fără înălțarea neamului românesc în ochii civilizației apusene, degeaba ne mai frămîntăm pe pămînt".** Astfel, orientarea către istorie a multora dintre cărturarii noștri a fost nu atît biruința unei vocații — Kogălniceanu ar fi putut rămîne foarte bine în cîmpul beletristicii, ca și N. Iorga, pe care întîile creații îl meneau poeziei și criticii literare, iar Xenopol pornise la Berlin cu gîndul de a se dedica științei dreptului — cît o necesitate. Pentru ei scrisul n-a fost o **„iscusită zăbavă",** un joc gratuit al inteligenței, ci un mesaj, un răspuns adecvat la comandamentele epocii. Istoriografia izvorăște astfel nu atît din nevoia de cunoaștere, afirmată totuși de un Miron Costin, de D. Cantemir, M. Kogălniceanu sau A. D. Xenopol, cît din imperative patriotice, iar evoluția ei spre zona mai calmă a interesului științific nu s-a desprins și nu se poate desprinde, practic, niciodată de ideea apărării ideealului național. Ceea ce se cere subliniat în cazul celor mai reprezentativi dintre istoricii români este faptul că marile evenimente au găsit în ei un ecou fidel, iar interesele superioare ale poporului — apărători statornici. A încerca să separi în Kogălniceanu pe istoric de parlamentar ori de legislator și diplomat sau să izolezi în personalitatea lui N. Iorga pe tribun de istoric este cu neputință. Xenopol n-a fost numai istoricul eminent și teoreticianul istoriei, ci în același timp un ambasador respectat al drepturilor noastre istorice.

Așadar, timp de secole, cărturarii s-au silit să apere ca pe o moștenire sacră istoria poporului român și demnitatea valorilor sale spirituale. A venit apoi momentul afirmării în cultura universală. Ceea ce-l întrista pe Vasile Pârvan la Berlin în timpul studiilor efectuate la începutul acestui veac era **„neîncrederea, aproape disprețul cu care sîntem tratați de învățații de aici".** Era convins — avea s-o probeze cu propria sa operă — că se putea sta onorabil alături de cei mai învățați dintre profesorii Apusului. Valori de întîia mărime s-au afirmat de atunci în știința și arta lumii, iar **„patria înlăcrămată"** a lui Miron Costin și a lui N. Bălcescu a încetat să mai fie pentru străini pămînt necunoscut. Numele lui Enescu, Iorga, Brâncuși, Titulescu, Cantacuzino, pentru a nu aminti decît cîteva din veacul nostru, sînt dintre cele mai familiare pentru orice om de cultură, confirmînd, în cele din urmă, izbînda istoriografiei militante. Exprimînd dificultatea de a se dedica istoriei într-o epocă în care **„gîndul slobod și fără valuri"** nu era cu putință, Miron Costin rezuma în definitiv destinul unei pleiade întregi de cronicari și de istorici, iar expresia „BIRUIT-AU GÎNDUL", pe care Maiorescu a pus să fie gravată deasupra tindei sale, avea să facă — dincolo de dilema dintotdeauna a cărturarului — o strălucită carieră.

SECRETUL OPERAȚIEI

OVERLORD

PAUL B. MARIAN

Martie 1944... Pe cele două țărmuri ale Canalului Mînecii, toată propaganda este axată pe debarcare. Goebbels proclamă : „Am întărit coastele Europei de la capul nordic pînă în Mediterană și le-am înzestrat cu cele mai ucigătoare arme pe care le poate produce secolul al XX-lea. De aceea, orice atac inamic, chiar și cel mai puternic care ar putea fi imaginat, e destinat eșecului". Ministrul propagandei celui de al III-lea Reich lansează mereu sloganuri prin care vrea să-i facă pe germani să uite de înfrîngerile de pe frontul sovietic și de teroarea bombardamentelor aeriene : „Decizia finală se va obține pe frontul occidental".

De partea coaliției antihitleriste, debarcarea e așteptată cu aceeași înfrigurare. Statele Unite, angajate pe frontul european și pe cel al Pacificului o așteaptă. Uniunea Sovietică, care a depus un uriaș efort, alungînd pe cotropitori, o așteaptă. Anglia — atît de plină de oameni și material încît se spune că, dacă n-ar exista miile de baloane antiaeriene, întreaga țară s-ar scufunda în mare — o așteaptă. Europa ocupată, unde mișcarea de rezistență acționează eroic, o așteaptă.

TEMERI ȘI SPERANȚE

Dacă trupele germane reușesc să-i respingă pe aliați în mare, Hitler ar obține răgazul de care are nevoie spre a-și putea concentra eforturile împotriva armatei sovietice. Un nou Dunkerque n-ar nimici forțele anglo-americane, dar le-ar paraliza pentru multă vreme. Consecințele psihologice, în special, ar fi incalculabile. Churchill n-a acceptat operația **Overlord** — cum se numește, în termeni de cod, debarcarea din Normandia — decît silit de împrejurări. El ar prefera ca trupele aliate să debarce în Iugoslavia și să înainteze în Balcani, considerînd că atacul împotriva „Zidului Atlanticului", înălțat de germani pe țărmul Canalului Mînecii, e pur și simplu o nebunie.

Eisenhower va scrie mai tîrziu : **De cîte ori nu l-am auzit pe Churchill spunînd despre planul Overlord : „Luați seama ca valurile să nu se înroșească de sîngele tineretului american și britanic și ca leșurile soldaților noștri să nu se îngrămădească pe plăji".**

Roosevelt privește și el cu strîngere de inimă perspectiva debarcării căci, la cinci luni după ziua fixată, el urmează să solicite voturile alegătorilor pentru al patrulea mandat prezidențial.

Adevărul e că, în cazul unei înfrîngeri, aliații ar avea nevoie de mult timp ca să-și reorganizeze trupele, să studieze din nou planurile atît de minuțioase pe care le reclamă o mare operație combinată (cele ale operației **Overlord** au necesitat aproape doi ani), să adune o nouă armadă maritimă și aeriană și, mai ales, să inspire din nou, soldaților lor, elanul necesar. Chiar dacă mașina de război anglo-saxonă nu ar pierde pe plăjile normande decît o mică parte din oameni și material, ea ar fi, în cazul unui eșec, ca un motor încă puternic, dar dotat cu o baterie stricată.

Pentru Hitler, răgazul pe care l-ar obține în urma eventualei înfrîngeri a aliaților, ar reprezenta exact diferența dintre o victorie **posibilă** și o zdrobire **certă.** Submarinele lui au fost alungate din Atlantic de radar, dar pe șantierele germane se află submersibile cu propulsie electrică, a căror viteză și capacitate de scufundare prelungită le-ar da posibilitatea să scape de urmăritorii lor. **Luftwaffe** a fost învinsă de aviația aliată, însă uzinele Messerschmitt construiesc aparatul cu reacție Me-163 care, la rîndu-i,

ar fi capabil să-și mături de pe cer adversara. Mai există și panoplia armelor secrete V-1, V-2 și V-3, care s-ar abate ca o ploaie asupra Londrei și ar transforma-o în praf și pulbere. Pentru Hitler, respingerea debarcării ar mai însemna, în fine, deschiderea unor miraculoase perspective diplomatice, inclusiv mult sperata ruptură dintre U.R.S.S. și aliații occidentali.

Pentru a cîștiga formidabila partidă pe care urmează să o angajeze, hitleriștii trebuie neapărat să afle ziua cînd se va produce debarcarea. Serviciile secrete ale lui Hitler au sarcina să răspundă unei duble întrebări : Unde și cînd, în ce loc se va produce debarcarea și la ce dată ? De aceea, spionii naziști fac tentative disperate ca să descopere secretul „zilei Z", iar aliații, la rîndul lor, depun eforturi excepționale ca să păstreze intactă taina.

În culisele debarcării se joacă atunci una din cele mai infernale partide de poker din istoria spionajului. Miza ei : eliberarea Europei occidentale. Istoricul și publicistul Gilles Perrault, laureat al premiului **Aujourd'hui** a întreprins timp de 18 luni o minuțioasă anchetă consacrînd acestei bătălii o lucrare [1] din care extragem cîteva momente esențiale.

FUNESTUL ORGOLIU AL LUI VON PAPEN

Martie 1944... Din Stockholm, din Oslo, din Lisabona, naziștii trimit și parașutează deasupra Angliei sute de agenți, cu o unică misiune : să descopere secretul acțiunii **Overlord.** Simultan toate oficiile diplomatice germane primesc, cu mențiunea **ultraconfidențial și strict secret,** o telegramă prin care Ribbentrop le cere să afle, cît mai repede posibil și indiferent cu ce preț, semnificația numelui de cod **Overlord.**

Mesajul pare desigur de neînțeles celor mai mulți dintre diplomați, cu excepția lui Ludwig Moyzisch, reprezentantul Serviciului secret german la Ambasada din Ankara. Căci Moyzisch e unul din puținii care a aflat de cuvîntul **Overlord,** înainte ca el să fi ajuns pe masa lui Ribbentrop. Cum ? Foreign Office a trimis documentele în care se vorbea despre **Overlord** lui sir Jugue Knatchbull-Hugessen, ambasadorul britanic la Ankara. El le-a închis în seiful ambasadei, de unde le-a subtilizat un valet, Elyesa Bazna, care le-a fotografiat, predîndu-le apoi lui Moyzisch. Combinația durează de peste șase luni. Cîteva sute de documente, clasate „strict secret", au fost trimise la Berlin. Unele sînt de o importanță capitală, căci Hugessen, diplomat de rangul întîi, primește de la Foreign Office informații care depășesc cadrul misiunii sale la Ankara. El e informat despre toate hotărîrile luate la nivel înalt, i se trimit dările de seamă ale conferințelor de la Moscova, Teheran și Casablanca. Bazna, avînd ca nume de cod Cicero, reprezintă pentru naziști unul dintre cei mai eficaci agenți.

După primirea telegramei lui Ribbentrop, Moyzisch examinează fotocopiile transmise de Cicero și-și dă seama că **Overlord** înseamnă deschiderea celui de-al doilea front al aliaților. Trimite deci imediat la Berlin un mesaj cifrat căci, profesionist al spionajului, el apreciază corect importanța descoperirii sale. Agenții secreți germani care operează în Anglia trebuie să descopere fără întîrziere numele de cod al invaziei, a cărei dată și loc ei încearcă să le afle.

Moyzisch comite totuși o greșeală : îi arată ambasadorului german în Turcia, Fritz von Papen, documentele încredințate de Cicero, deși dispozițiile sale sună categoric : „A se transmite direct la Berlin".

Von Papen poate citi astfel procesul verbal al discuțiilor purtate între guvernul turc și ambasadorul britanic, din care reiese că Turcia se pregătește să treacă în tabăra aliaților, negociind, în secret, cu englezii, intrarea în război.

Furios, von Papen obține imediat o audiență la ministrul turc al afacerilor externe și îl amenință cu represalii. Fără întîrziere, ministrul turc îl informează pe ambasadorul englez de cele întîmplate. În aceeași seară o telegramă sosește la Londra : „Papen știe mai mult decît ar fi normal". Peste cîteva zile, o echipă de contraspionaj a britanicilor sosește la Ankara și instalează la seif noi sisteme de alarmă. Ambasadorul, suspicios, nu-l mai scapă pe Cicero din ochi. Agentul nazist nu va mai putea transmite lui Moyzisch decît documente lipsite de valoare, ca, de pildă, facturile furniturilor de birou cumpărate de ambasada britanică...

UN COLET CIUDAT LA POȘTA DIN CHICAGO

Sfîrșitul lui aprilie... Serviciului de spionaj nazist nu-i mai rămîne decît o lună — mai exact, 36 de zile — ca să descopere secretul acțiunii **Overlord.** El contează pe agenții introduși în Anglia, neștiind că aproape toți au fost arestați de contraspionajul britanic.

La rîndul lor aliații — de la cel mai mărunt agent de informații pînă la generalul Thomas Batts, omul care răspunde de păstrarea secretului **Overlord** — sînt și ei preocupați ca nu cumva naziștii să descopere taina acțiunii, pregătită cu atîta minuțiozitate. Unele mișcări ale trupelor conduse de

[1] Gilles Perrault, *Le secret du jour J*, Editura Fayard, Paris, 1967.

feldmareșalul von Rundstedt i-au făcut de multe ori să-și imagineze că naziștii știu mai multe decît s-ar cuveni.

Temerile aliaților, mai ales ale britanicilor, se datorează și unor întîmplări ciudate, ca și unor imprudențe inexplicabile.

Într-o zi a lunii martie 1944, funcționarii poștei din Chicago deschid un colet prost legat. Înăuntru, un teanc de documente militare, pe care ei le duc la cartierul general al armatei a VI-a, încartiruită la Chicago. Patru ofițeri examinează documentele și constată, uluiți, că ele conțin date privind plajele de debarcare, importanța mijloacelor folosite de aliați, data aproximativă a asaltului. Adresa de pe pachet, Division Street, se află într-un cartier locuit de imigranți germani.

Destinatara recunoaște că pachetul i-a fost trimis de fratele ei, care e sergent, repartizat la cartierul general al lui Eisenhower. Supus unui interogatoriu, el repeta mereu aceeași explicație : trebuia să trimită documentele la **Transportation Division** din Washington, dar, copleșit de muncă și preocupat de starea sănătății surorii lui, a scris, fără să-și dea seama, adresa ei pe colet.

Zăpăceală sau trădare ? Contraspionajul nu uită că fratele și sora sînt de origine germană. Dacă el e spion ? Dar, ca spion, n-ar fi făcut cu mai multă grijă pachetul, în loc să-l lege neglijent, ceea ce a și provocat curiozitatea poștașilor ? Neglijența nu dovedește tocmai că-i vorba de un om surmenat, chinuit de griji ?

Afacerea e clasată. Dar, la Chicago există acum douăsprezece persoane care cunosc marele secret : opt poștași și patru ofițeri de la intendența Armatei a VI-a. F.B.I.-ul întreprinde, pentru fiecare dintre ei, o anchetă serioasă, care dă satisfacție. Cei doisprezece sînt avertizați că cea mai mică indiscreție poate avea consecințe dramatice.

Dar ce mijloace să se folosească spre a opri flecărelile unui poștaș din Chicago, dacă ofițeri superiori dovedesc, la Londra, o nepăsare criminală ? La un cocktail, dat la hotelul Claridge, doamnele se plîng de calitatea proastă a prăjiturilor. Unul dintre oaspeți, un general de aviație american, camarad de promoție cu Eisenhower, le liniștește declarîndu-le, cu gravitate, că produsele alimentare nu vor sosi în Anglia decît după debarcare, vasele fiind acum ocupate cu transportul armelor.

După 15 iunie, asigură el, veți mînca cu toții prăjituri bune. Generalul este degradat și expediat înapoi în S.U.A. Altă dată, un colonel englez, într-o discuție, lasă să-i

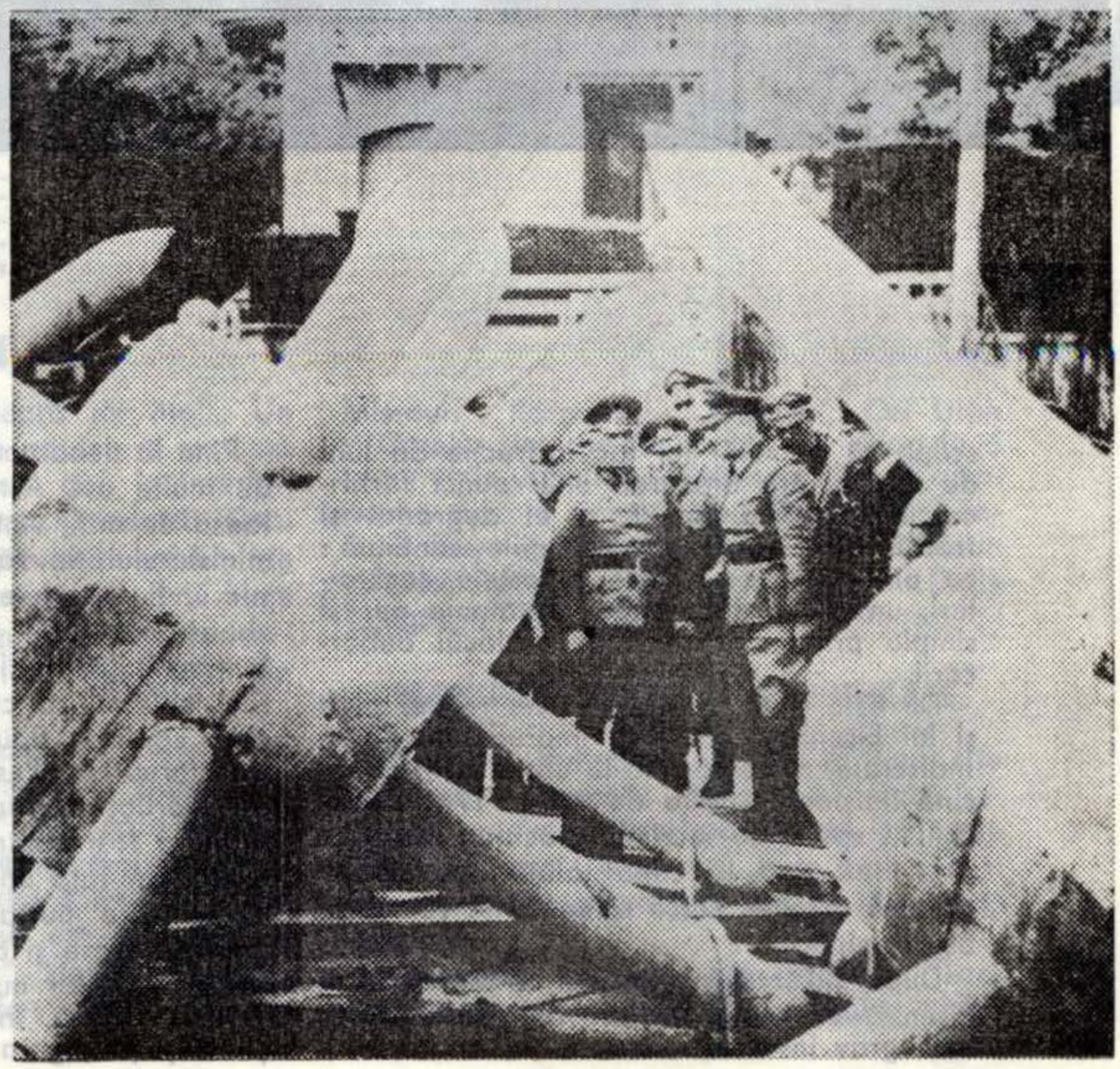

Feldmareșalul Rommel inspectează „Zidul Atlanticului", unde gigantice lucrări de apărare au scopul de a stăvili iminentul asalt al aliaților.

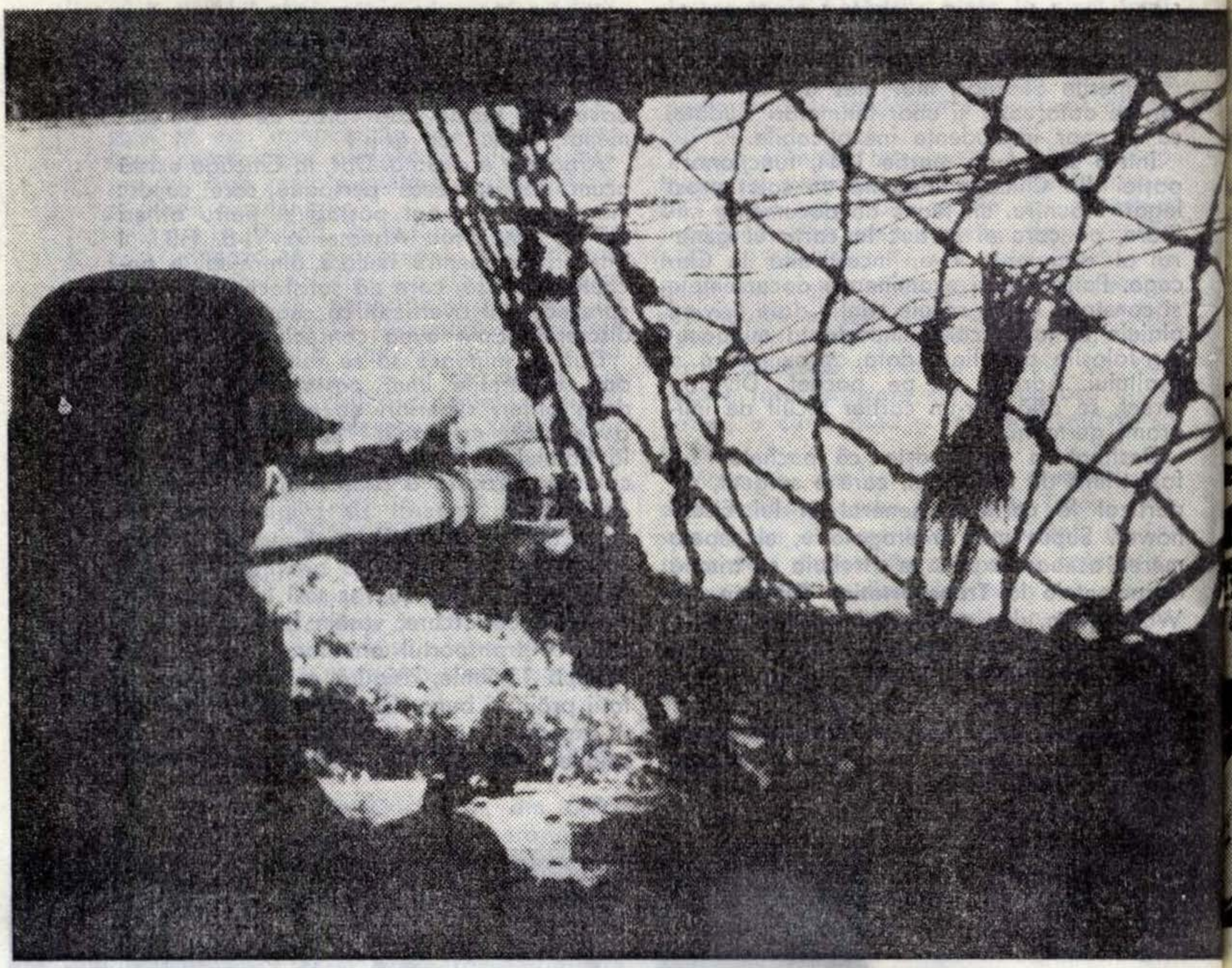

Un post de observație german pe coastă. Se așteaptă ivirea la orizont...

scape că oamenii lui fac instrucție de luni de zile pentru atacarea unui punct fortificat din Normandia. E și el degradat și transferat. Și totuși, indiscrețiile continuă : cu prilejul altuia dintre nefastele cocktailuri, un ofițer de marină destăinuie pur și simplu prietenilor săi ziua și locul debarcării.

De astă dată începe să-i fie teamă pînă și lui Eisenhower. Atîtea imprudențe, atîtea indiscreții, reușesc, pînă la urmă, să-i zdruncine liniștea. În ziua de 8 mai 1944, Churchill îi spune cu lacrimi în ochi :

— Sînt pînă la capăt alături de dv. în această acțiune. Dacă ratează, ne vom prăbuși amîndoi.

După indiscreția ofițerului de marină însă, Eisenhower începe să întrevadă posibilitatea unui grav insucces.

Pînă la debarcare, Londra va mai tremura de multe ori. Astfel, într-o dimineață ploioasă de mai, vîntul deschide o fereastră a ministerului de război. Douăsprezece copii ale unui raport rezumînd operația **Overlord** zboară ca niște frunze pătate de rugină. Înnebuniți, ofițerii coboară în goană scările izbutind să culeagă, din zbor, unsprezece copii. A douăsprezecea nu-i de găsit. Consternare ! Peste două ceasuri, cîmpul cercetărilor lărgindu-se, se descoperă că hîrtia a fost înmînată de un civil unei santinele din fața unei clădiri guvernamentale. Omul care purta niște ochelari cu sticle foarte groase și care i-a spus soldatului că textul e ilizibil nu-i de găsit, însă, nicăieri. A citit, cumva, în întregime raportul ? Va ști să-și țină gura ?

...a armadei care s-a strîns în rada porturilor britanice. La cheiurile Southamptonului o fantastică aglomerare de vase trece neobservată de piloții din Luftwaffe

Gara Exeter, într-o seară de mai... Un controlor al căilor ferate găsește o servietă uitată într-un compartiment gol. În interior, planul complet al acțiunii **Overlord.** Controlorul încredințează servieta șefului de gară, care o închide în dulapul lui și pune oameni de pază. A doua zi dimineața, servieta e predată agenților serviciului de securitate.

O problemă bizară e cea a cuvintelor încrucișate. Careurile apărînd în ziarul londonez „Daily Telegraph" sînt oare folosite de un spion ingenios, pentru a-și transmite informațiile ? Problema din 2 mai dă la 17 orizontal definiția : „Unul din patruzeci și opt". Răspunsul e „Utah". La 22 mai, definiția lui 3 orizontal este : „Piele roșie în Missouri". Răspunsul : „Omaha". Ori Utah și Omaha sînt numele de cod ale celor două plaje unde urmează să debarce trupele americane. Simplă coincidență ? Poate! Dar Leonard Dave și Melville Jones, care compun în colaborare cuvintele încrucișate din „Daily Telegraph" sînt puși sub supraveghere.

PLANURILE NU POT FI MODIFICATE

Din atîtea indiscreții stăvilite la timp, cîte au ajuns la urechile inamicului ? Dacă secretele operației **Overlord** circulă pe toate drumurile, cum să te mai miri de noile și catastrofalele dispoziții tactice luate de inamic ?

Într-adevăr, mișcarea de rezistență franceză comunică aliaților că divizia 91, venită

Ultimele instrucțiuni date unităților aeropurtate de generalul Eisenhower. Fețele parașutiștilor sînt mînjite cu negru de fum, din motive de camuflaj.

din Germania, a luat poziție la La Haye du Puits, în mijlocul peninsulei Contentin. Regimentul 101, dotat cu aruncătoare de flăcări și alcătuit din soldați tineri și bine echipați, staționează la capul La Hague, punctul cel mai avansat al Franței. Iar batalionul 795, întărit cu batalionul 100 de blindate, s-a instalat lîngă Carentin. E exact zona proiectată pentru debarcare. Aceste știri provoacă panică în Anglia. Generalii Matthews Ridgeway și Maxwell Taylor, comandanții diviziilor 82 și 101 aeropurtate, convocați în mare grabă la cartierul general, sînt informați că planurile studiate de luni întregi au devenit impracticabile. Soldații ar fi pur și simplu masacrați și adversarii operației aeropurtate cer anularea ei.

Dar generalul Bradley declară că refuză să debarce pe plaja „Utah", din golful Veys, fără ajutorul parașutiștilor. După multe discuții se ajunge la un compromis. Divizia 82 nu va fi lansată în regiunea Saint-Sauveur-la-Victoire, aflată în apropiere de baza peninsulei Contentin, ci la Sainte-Mère-Eglise, în centrul peninsulei.

Dar dacă planurile diviziilor aeropurtate mai pot fi schimbate în ultimul minut, mecanismul atît de minuțios pus la punct al asaltului plajelor nu mai suferă nici o modificare. Sectorul de atac al britanicilor rămîne același. Ei trebuie să debarce sub amenințarea tancurilor **Tiger** ale diviziei 21, stabilită la Caen. Căci **Overlord** a devenit o monstruoasă mașină, ale cărei infinitezimale rotițe se îmbucă strîns unele cu celelalte și orice modificare, chiar neînsemnată, înseamnă o reajustare generală. Este prea tîrziu ! **Overlord** mai poate fi oprit — cel puțin pînă la 5 iunie —, dar în nici un caz schimbat.

Operația e declanșată în zorii zilei de 6 iunie 1944. În clipa cînd începe bătălia propriu-zisă, sfîrșește războiul purtat pentru păstrarea secretului ei.

Începe îmbarcarea în vederea marii... debarcări

100 DE ANI DE LA ÎNFIINŢAREA ASOCIAŢIEI GENERALE A MUNCITORILOR DIN TIMIŞOARA

Secție a Internaționalei I

AUGUSTIN DEAC

Era epoca începuturilor. Pretutindeni unde fumegau coșurile fabricilor — la București, Ploiești, Cluj, Timișoara, Iași —, în exploatările miniere, în marile porturi, în centrele de comunicații mai importante se formau noi detașamente ale proletariatului. Tînără, viguroasă, combativă, însetată de cunoaștere și însuflețită de idealuri nobile, noua clasă a preluat, în a doua jumătate a secolului trecut, cele mai înaintate tradiții ale luptei pentru eliberarea socială și națională, pentru dezvoltarea progresivă a națiunii române. Totodată, ea s-a manifestat de la început ca un detașament activ al mișcării muncitorești internaționale, bucurîndu-se de încrederea și stima întemeietorilor socialismului științific.

În Banat și mai ales la Timișoara, concentrarea unui însemnat număr de muncitori în întreprinderi relativ dezvoltate din punct de vedere tehnic, legăturile mai strînse ale muncitorilor înaintați bănățeni cu mișcarea muncitorească internațională, mai ales din Austria, Germania, Elveția, ajutorul nemijlocit acordat de Internaționala I, condusă de Karl Marx, au favorizat înființarea la 11 octombrie 1868 a primei organizații politice muncitorești pe teritoriul românesc. Prin această organizație, muncitorimea timișoreană lupta nu numai pentru susținerea unor revendicări cu caracter pur economic, ci și pentru o serie de revendicări politice. Acest pas, primul din istoria țării noastre, a dovedit maturizarea conștiinței de clasă a muncitorilor din această parte a țării și a constituit o etapă importantă în unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească.

Încă în adunarea de constituire a **Asociației generale a muncitorilor din Timișoara** — căci așa s-a numit această primă organizație politică — și-au dat adeziunea 300 de muncitori. Cîteva luni mai tîrziu, în aprilie 1869, asociația din Timișoara a cerut autorităților aprobarea statutului ei în numele a peste 1 000 de membri.

Programul Asociației generale a muncitorilor timișoreni a fost în linii esențiale asemănător cu acela al altor organizații muncitorești din Austro-Ungaria, Germania etc. Acest program consacra principiul internaționalismului proletar, simțit la noi încă din vremea primelor organizații politice muncitorești de acum 100 de ani. Lupta pentru îmbunătățirea situației materiale, sociale și politice a **exploataților** și **asupriților,** indiferent de naționalitate, pentru egalitatea lor în drepturi, ridica pe o treaptă superioară tradiția acțiunilor comune ale țăranilor români, maghiari, secui robiți de secole. Clasa muncitoare se afirma astfel ca cea mai înaintată clasă a societății, care, cu toate limitele manifestate într-un domeniu sau altul, a polarizat încă de pe atunci forțe sociale importante unite prin năzuința comună de a înlătura asuprirea și exploatarea. „În orașul nostru de un timp încoace — scria un agent al autorităților austro-ungare din Timișoara — în rîndurile populației de jos, în așa-numita clasă a muncitorilor și meseriașilor, se manifestă o activitate specifică, care poate avea în viitor o influență dăunătoare pentru treburile obștești și care poate să devină periculoasă".

Organizatorul și sufletul acestei organizații timișorene a fost Carol Farcaș, muncitor mecanic, care, întors din Europa apuseană, unde cunoscuse principiile socialismului științific, a desfășurat o intensă activitate de organizare a muncitorilor din Timișoara și de orientare a lor pe un făgaș corespunzător principiilor revoluționare pe care și le însușise în Apus.

După modelul Asociației muncitorești de la Timișoara s-au creat asemenea organizații și în alte orașe, ca Arad, Reșița, Oravița, Cluj, Sibiu, Brașov și altele.

Asociația muncitorească din Timișoara s-a întărit considerabil, muncitorii simțind în ea un adevărat sprijinitor și organizator al luptei lor pentru revendicări economice și politice, mai ales după ce Carol Farcaș a devenit, la 1 ianuarie 1869, membru al Internaționalei I și reprezentant al acesteia în Banat. În această calitate, împreună cu Gheorghe Ungureanu, a recrutat un număr însemnat de membri.

Într-un raport al ministrului de interne ungar, referitor la activitatea desfășurată de

Carol Farcaș, se menționa că, după ce a venit la Timișoara din Geneva, a organizat greva lucrătorilor de la căile ferate, unde „a convins întreaga muncitorime de acolo să înceteze lucrul. Rezultatul a fost avantajos pentru muncitori, salariile le-au fost mărite, dar Farcaș, inițiatorul grevei, a fost concediat. De aceea muncitorii l-au considerat arept un martir..."

O contribuție deosebită a adus Asociația generală a muncitorilor din Timișoara la răspîndirea ideilor socialismului științific, ceea ce a avut urmări pozitive în creșterea combativității muncitorilor.

În 1869, Asociația muncitorilor timișoreni, ca urmare a muncii de lămurire desfășurată de conducere, a recunoscut programul și Statutele Internaționalei I, la care s-a afiliat, creîndu-se astfel prima secție a Internaționalei I pe teritoriul țării noastre. Despre existența acestei secții se amintește în raportul ținut de Marx la Congresul al IV-lea al Internaționalei I din septembrie 1869 de la Basel (Elveția).

Referindu-se la existența unei secții a Internaționalei la Timișoara, un raport al autorităților burghezo-moșierești ungare din 27 octombrie 1871 menționa : „Internaționala a pătruns adînc și la Timișoara, în numeroasa muncitorime a multiplelor fabrici din acest oraș, cît și printre muncitorii săraci care lucrează în orașele miniere apropiate, Anina și Reșița". Într-un alt loc, raportul releva că organizațiile muncitorești cunoscute sub denumirea de Asociația generală a muncitorilor, înființate de curînd în orașele „Timișoara, Arad, Sibiu, Brașov, Reșița, Anina, Orăștie... s-au declarat a fi internaționaliste..., ele aparțin celor care urmează Internaționala". Același raport, referindu-se la activitatea de organizare a muncitorilor în secție a Internaționalei, desfășurată de Carol Farcaș, menționa în continuare : „și peste tot a cîștigat membri pentru Internațională, prevăzîndu-i cu carnete de membru".

„Vorbote", gazeta secției din Elveția a Internaționalei, redactată de J. Ph. Becker, informa în februarie 1869 că „la Pesta și Timișoara 2 500 de persoane au aderat la Internațională. Din alte orașe lipsesc date mai apropiate".

Conducătorii secției din Timișoara a Internaționalei I au avut — după cum reiese din numeroase documente — strînse legături cu conducătorii Internaționalei I, cu membri ai Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor, cu conducătorii diferitelor secții din alte țări. În raportul amintit al autorităților burghezo-moșierești ungare referitor la legăturile asociațiilor cu Internaționala I se menționa : „Ei (conducătorii muncitorilor — **A.D.**) întrețin o legătură vie, nemijlocită cu cei mai distinși conducători ai Internaționalei, și anume cu secretarii generali Karl Marx și George Eccarius (Londra), J. Ph. Becker (Geneva), Bebel și Liebknecht (Leipzig)... Sorge (America). Pe aceasă cale ajung la cunoștința diferitelor asociații (muncitorești — **A.D.**)... manifestările Internaționalei". După cum a declarat personal în 1871, Carol Farcaș a primit multe colete conținînd diferite materiale propagandistice. Într-un colet, de exemplu, i s-a trimis un ziar al Internaționalei din 13 mai 1869, cîte un exemplar din „The international working news association" (Asociația Internațională Muncitorească de Informații), „Statuten der Arbeitervereine in London" (Statutele Asociațiilor muncitorești din Londra), precum și opt circulare. Într-altul Farcaș a primit Manifestul Partidului Comunist, lucrarea „Procesul comuniștilor de la Colonia" etc.

Din documentele vremii rezultă că muncitorii înaintați din Timișoara, ca și din alte orașe, citeau ziare și broșuri ale secțiilor Internaționalei din diferite țări. Numerele pe 3 ani ale ziarului secției din Geneva a Internaționalei, „Vorbote", au fost trimise într-un singur colet muncitorilor din Timișoara. Autoritățile burghezo-moșierești ungare au confiscat numeroase exemplare din „L'internationale", „La reforme sociale", „La liberté", „L'opinion", „Le rappel", „La cause de peuple", „Die Tagwacht", „Der Volksstatt", toate publicații socialiste tipărite de organizații aderente la Internaționala I.

De altfel, redactori și colaboratori democrați și progresiști români, ca Cezar Bolliac de la „Trompeta Carpaților", Vicențiu Babeș de la „Albina", Alexandru Roman de la „Federațiunea", George Barit de la „Gazeta Transilvaniei", Iosif Vulcan de la „Familia" și mulți alții, au făcut loc în coloanele ziarelor timpului unor călduroase manifestări de simpatie pentru lupta muncitorilor de pretutindeni, pentru activitatea Internaționalei I și a conducătorului ei Karl Marx.

Concomitent cu pătrunderea și răspîndirea în țara noastră a ideilor Internaționalei I, numeroși intelectuali de seamă aflați la studii în străinătate au luat cunoștință de ideile revoluționare ale acestei organizații și s-au înrolat ca membri ai ei în diferite secții din apusul Europei. Este cunoscută aderența la Internațională a filozofului român Vasile Conta, a lui Titus Dunka, editorul de mai tîrziu al primului ziar socialist din România, care va avea ca subtitlu **organ al social-democrației și al proletariatului român,** a revoluționarilor C. Arbore Ralli, Gheorghe Panu, Mircea C.A. Rosetti, Dumitru Rosetti Tescanu și alții.

Sînt unele știri și referiri că o secție a Internaționalei I s-ar fi creat și în capitala României. Pînă în prezent însă nu s-au descoperit documente privind activitatea acesteia.

Primele organizații politice muncitorești și-au avut importanța lor. Ele au continuat cele mai bune tradiții de luptă ale mișcării democratice de la 1848 din țara noastră și au constituit o puternică punte spre crearea partidului politic al clasei muncitoare.

BABA NOVAC

MAGDALENA BUNTA

Despre viața lui Baba Novac — „unul din cei mai viteji căpitani" ai lui Mihai Viteazul — avem știri puține. Într-o notiță referitoare la locul de naștere al acestuia, cronicarul transilvănean Ștefan Szamosközy spune că Baba Novac era originar din satul Poreci, lîngă Dunăre, aproape de Semendria. La început — ne informează același Szamosközy — a fost ostaș de rînd și se aflase în închisoarea turcească, unde „i-au scos toți dinții, încît nu mai avea nici un dinte în gură". După venirea lui în Țara Românească, Mihai Viteazul l-a numit căpitan peste haiduci, care formau un corp însemnat în oastea acestui mare voievod (la un moment dat circa 8 000 de asemenea ostași). Haiducii erau recrutați dintre oamenii liberi din diferite părți.

Baba Novac a intrat în slujba lui Mihai Viteazul în anul 1595, probabil după lupta de la Călugăreni. Prima sa misiune, care l-a ridicat în rîndul celor mai apreciați oameni ai lui Mihai, a fost incursiunea din primăvara anului 1595 (probabil în luna mai).

În fruntea a 700 de haiduci, trecînd Du-

Mihai Viteazul într-o gravură contemporană, după desenul lui Ioan Orlandi (Roma)

nărea, a înaintat pînă la munții Balcani, ca să aștepte oastea turcească condusă de Hasan Pașa care trecea munții pentru a-l întîlni la Sofia pe sultan. Baba Novac a atacat această oaste otomană, punîndu-l pe fugă pe Hasan și luînd căruțele și caii, armele și toată comoara ce avea. În legătură cu această campanie, cronicarul notează următoarele : „Baba Novac cu încă șapte sute lîngă sine... a ars castelul Vrața [în Bulgaria], la o depărtare de două zile de drum de la Dunăre. În această vreme turcii s-au strîns dincoace de Dunăre ca să-i închidă calea. Din această cauză el neîndrăznind să se întoarcă pe același drum, și fiind și un bun călăuz, și-a condus toată oastea pe muntele Barkoncza, care era dincolo de Vrața, aproape de muntele Novac [Balcani], ajungînd aproape de Sofia. De aici, s-a întors după mari ocoliri ajungînd la Dunăre mai jos de Orșova, nu departe de Vidin. După o luptă înverșunată a reușit să pună mîna pe multe corăbii cu ajutorul cărora a trecut Dunărea, întorcîndu-se în Țara Românească. Dintre toți ostașii lui numai șapte au pierit. În schimb el a luat un număr însemnat de prizonieri și cirezi de vite. De atunci — spune Szamosközy — a fost în mare cinste la Mihai Vodă". Într-adevăr, de aici înainte el va fi mereu lîngă Mihai. Astfel, îl găsim alături în bătălia din 18/28 octombrie 1599 la Șelimbăr, unde, nemaiavînd răbdare să aștepte tratativele începute între episcopul Malaspina, sol al cardinalului Andrei Báthory, și Mihai, tratative prin care se urmărea cîștigarea de timp pentru adunarea oastei principelui Transilvaniei, cu corpul de oaste comandat de el atacă prin surprindere, contribuind astfel la victoria obținută de Mihai.

În primăvara anului 1600, Baba Novac este trimis de Mihai în Banat, în părțile Lipovei, unde este victorios în mai multe lupte. Apoi îl însoțește în Moldova, Mihai încredințîndu-i urmărirea lui Ieremia Movilă. Baba Novac ocupă teritoriul Moldovei și instalează o garnizoană în orașul Iași. În tot timpul acestei campanii, rapoartele comisarilor împăratului Rudolf al II-lea ni-l arată pe Baba Novac ca pe unul dintre cei mai apreciați ostași. La 27 iunie, comisarii raportează împăratului că Baba Novac, cu 3 000 de oameni, a cucerit teritoriul pînă la Camenița și nici Hotinul nu va putea rezista multă vreme. La rîndul lor, spionii lui Ieremia Movilă raportează înspăimîntați că Mihai l-a trimis pe Baba Novac cu 20 000 de oameni ca să treacă la Cernăuți.

Reîntors în Moldova, Mihai Viteazul, acum domn peste cele trei țări române, avea de înfruntat insurecția nobiliară izbucnită la 1 septembrie 1600, odată cu refuzul nobilimii de a participa la dieta convocată la Sebeșul Săsesc.

La 18 septembrie 1600 are loc lupta de la Mirăslău, unde armata lui Mihai a suferit o grea înfrîngere. După informațiile ce le avem se pare că la data la care a avut loc această bătălie Baba Novac se afla în Țara Românească, lîngă fiul lui Mihai, Pătrașcu, fiind chiar conducătorul oastei acestuia ; că Mihai îl chemase în ajutor, dar el n-a putut ajunge la timp. Iată ce scrie un cronicar martor contemporan al evenimentelor : „Mustrat-a Baba Novac la Brașov pe Mihaiu Vodă : de ce te-ai luptat cu ei... știi că ți-am scris să mă aștepți, căci eu știam că stai la rău...". Pe Baba Novac îl găsim în continuare alături de Mihai și după bătălia de la Mirăslău. Între 9 și 19 octombrie 1600, în fruntea unui detașament, în apropiere de Ploiești, la Năieni, reușește să întîrzie cu zece zile sosirea polonezilor. El luptă apoi la Sărata, Năieni și Ceptura, la 20 octombrie la Bucov, pe Teleajen, iar la sfîrșitul lunii noiembrie, la Curtea de Argeș, Mihai este ajutat tot de Baba Novac.

Unele izvoare maghiare și austriece susțin că după lupta de la Mirăslău Baba Novac l-ar fi părăsit pe Mihai Viteazul. Aceste izvoare se întemeiază în parte pe faptul că după plecarea lui Mihai la Viena și Praga Baba Novac își oferă serviciile generalului Basta. Dar acest fapt nu înseamnă o trădare, ci, deoarece Mihai nu mai avea oaste și plecase din țară, trebuie privit ca un angajament obișnuit în vremea aceea la oștile de factură mercenară. Într-un raport al său din 17 decembrie 1600 către împăratul Rudolf, generalul Basta însuși vorbește despre o angajare în serviciu a lui Baba Novac și nu despre trădarea acestuia. „A venit la mine — se spune în raport — unul cu numele Baba Novac, cu aproximativ 100 de călăreți și 600 de pedestrași, pe care i-am primit îndată în serviciu și i-am trimis în părțile Lipovei..." Pe de altă parte, aceste izvoare își întemeiază afirmația și pe faptul că, atunci cînd a fost prins, preotul lui Baba Novac ar fi avut asupra lui o scrisoare adresată de acesta pașei din Timișoara.

Baba Novac este prins, probabil, în părțile bănățene de Ștefan Csáky, unul dintre conducătorii grupării nobiliare, care urmărea răsturnarea situației politice din Transilvania. În ziua de 3 februarie, Baba Novac și preotul său au fost aduși la Cluj. Sub pretextul că ar fi dus tratative cu pașa din Timișoara și ar fi avut de gînd să dea Lugojul și Caransebeșul pe mîna turcilor,

dieta l-a judecat pe Baba Novac și l-a condamnat la moarte prin arderea pe rug. Aceeași soartă îl aștepta și pe preotul său.

La 5 februarie 1601, ca o expresie a răzbunării cumplite a nobilimii potrivnice lui Mihai, are loc execuția lui Baba Novac și a preotului său în piața orașului Cluj (azi Piața Libertății).

Socotelile orașului dau relații asupra următoarelor amănunte din 3 și 4 februarie, cele două zile premergătoare execuției, ca și din ziua următoare : au fost aduși Baba Novac și preotul său de către 10 dorobanți ; s-au cumpărat doi stînjeni de lemne pentru a fi întrebuințate la arderea lui Baba Novac și a preotului ; s-a dat plată în bani și natură țiganilor pentru că au pregătit rugul ; s-a cumpărat un lanț de fier cu care a fost legat Baba Novac ; țiganii au fost plătiți pentru că i-au schingiuit și i-au tras în țeapă pe cei doi ; s-a făcut plata călăilor.

Execuția a început la 10 dimineața. Baba Novac și preotul au fost legați pe grinzi, apoi aruncați pe rugul în flăcări. Generalul mercenar Gheorghe Basta, căruia peste cîteva luni biruința lui Mihai îi va răscoli invidia, urmărea execuția de la fereastra unei case din piața orașului. Săturîndu-se pînă la urmă, a poruncit încetarea schingiuirii lui Baba Novac. După această moarte năprasnică, cei doi au fost trași în țeapă pe drumul Feleacului (pe locul numit azi Piața Baba Novac), în fața Bastionului Croitorilor. „Nici nu se poate spune — scrie cronicarul — cu ce iuțeală i-au mîncat corbii carnea, încît în zilele următoare nu se mai vedeau în țeapă decît oasele".

Peste cîteva luni, după lupta de la Goräslău (3 august 1601), Mihai Viteazul se întoarce biruitor spre orașul Cluj, care se supune imediat. Aflînd locul în care a fost tras în țeapă Baba Novac — cam o săptămînă înainte de a fi fost ucis mișelește el însuși de oamenii lui Basta în Cîmpia Turzii —, Mihai pune un steag în amintirea bravului și credinciosului său ostaș. Iată cuvintele cronicii lui Szamosközy, singurul izvor care ne dă știri despre așezarea steagului : „...Cu toate că trupul acestui Baba Novac nu mai era acolo, totuși Mihai Vodă a ridicat pe locul tragerii în țeapă un steag mare în cinstea marelui și viteazului său slujitor".

Lupta de la Tîrgoviște, după o gravură germană contemporană

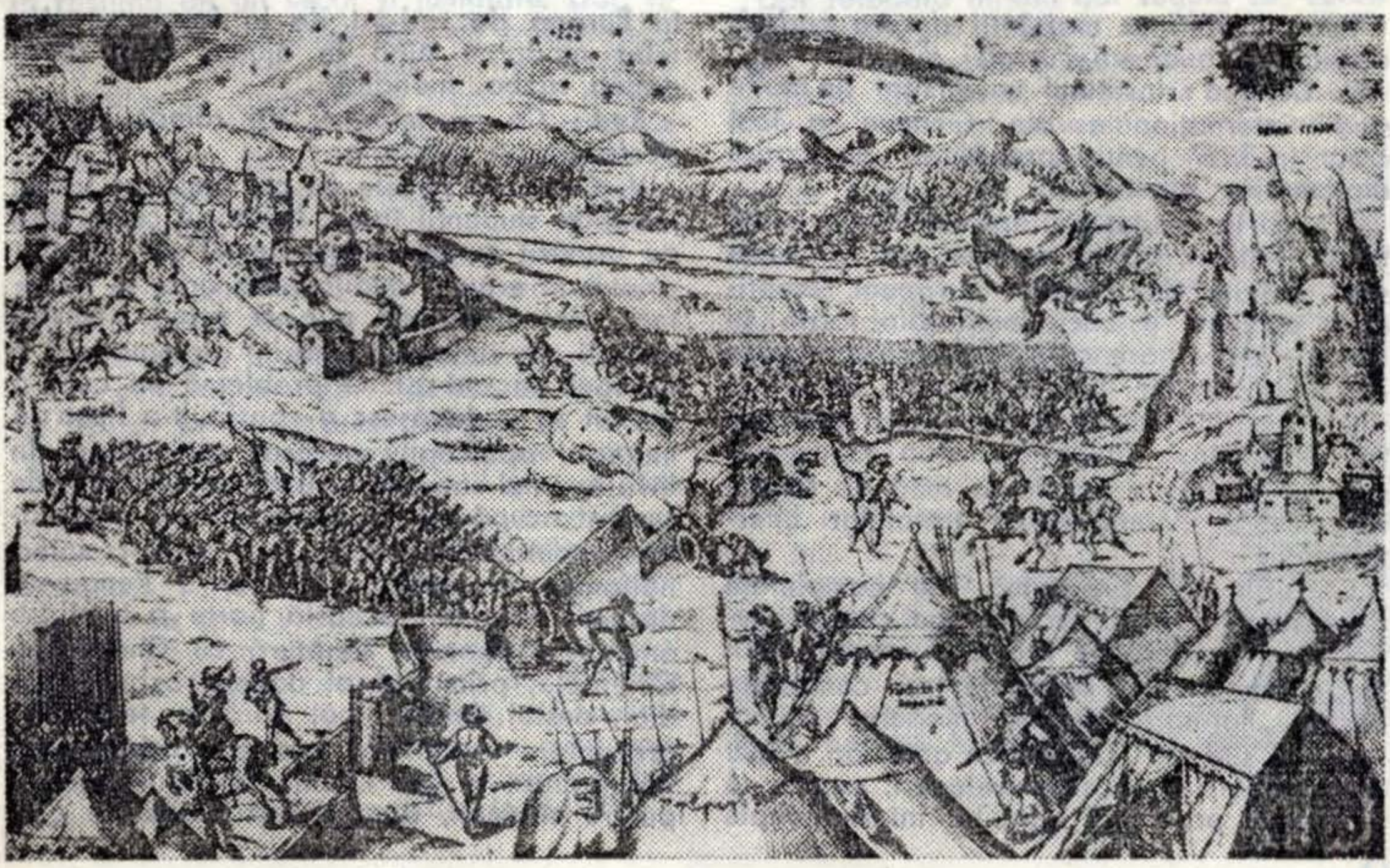

ISTORIA EUROPEI DE SUD-EST PREDATĂ LA GENEVA

Virgil Cândea, directorul Asociației internaționale de studii sud-est europene, a predat în semestrul de vară al acestui an un curs despre istoria relațiilor internaționale din Europa de sud-est la Institutul universitar de înalte studii internaționale din Geneva.

Ziarele elvețiene au subliniat în prezentările lor că este pentru prima oară cînd un profesor din țările de est și sud-est este invitat să țină un curs complet la o catedră universitară de relații internaționale din Elveția. Apreciind această acțiune atît sub raportul lărgirii contactelor între estul și vestul european, cît și prin semnificația sa pentru știința istorică românească, i-am cerut lui Virgil Cândea să ne împărtășească unele din observațiile făcute în timpul cursurilor sale de la Geneva.

Red : *Vorbiți-ne mai întîi despre cadrul, obiectul și auditorii cursului dv.*

V. Cândea : Institutul universitar de înalte studii internaționale din Geneva a fost creat în 1927 pentru pregătirea de cadre diplomatice superioare.

Predau la Institut profesori elvețieni, americani, indieni, arabi, francezi etc. Cursurile sînt audiate de studenți europeni, americani, africani, asiatici, mulți din țările în curs de dezvoltare care își formează cadre diplomatice. Cinci bursieri români au urmat anul acesta cursurile Institutului, dintre care trei doctoranzi. Anul trecut Ion Voicu și-a susținut tot aci o excelentă teză de doctorat despre „Interpretarea tratatelor internaționale".

Cursurile din programă sînt completate de Institut prin conferințe sau cursuri semestriale predate de profesori invitați. Anul trecut am ținut o serie de trei conferințe despre „Formarea statelor moderne în Europa de sud-est". Cursul din acest an a fost o continuare a acestor prelegeri, pentru că am reluat problema relațiilor internaționale în Europa de sud-est de la formarea statelor moderne pînă în ajunul celui de-al doilea război mondial.

Red : *Cu ce impresii ați rămas despre desfășurarea cursurilor ?*

V. Cândea : Firește că cei dintîi ar trebui întrebați studenții înșiși. Numărul celor care au urmărit cursul a fost de 40—50 — dar printre ei erau și auditori din oraș — gazetari, diplomați sau pur și simplu curioși dornici să cunoască istoria diplomatică a Europei de sud-est. O problemă pe care a trebuit să o depășesc a constituit-o lipsa de material aperceptiv necesar studenților. În învățămîntul apusean istoria Europei de sud-est ocupă un loc minim. Chiar în tratatele reputate de istorie a relațiilor internaționale, ca acela al lui Pierre Renouvin, despre țările din această parte a lumii se amintește doar în legătură cu Chestiunea Orientală, primul și al doilea război mondial, destul de în fugă, fără o temeinică prezentare a faptelor, nici o satisfăcătoare interpretare a lor. De aci ineditul cursului pentru studenți, dar și dificultatea de pre-

dare pentru profesor. Totul trebuia luat de la început, de la prezentarea geografică, economică, demografică, instituțională a Europei de sud-est. În lumina unor lecturi destul de aproximative, studenții aveau tendința de a confunda aceste popoare în masa Imperiului otoman pentru tot veacul al XIX-lea, fără să distingă între autonomii, tradiții politice și culturale naționale, particularități și permanențe istorice. Toate acestea complicau și mai mult lucrurile la seminariile săptămînale. Trebuie subliniat deci că acei studenți care au înțeles să urmărească și să profite cu conștiinciozitate de curs — și, după cum mi-au demonstrat examenele, ei nu au fost puțini — au avut de depus un efort serios pentru ca, ajutați de bibliografie, să asimileze materia și să se integreze în problematica prelegerilor. Lucrările anterioare, ediția franceză a „Istoriei statelor balcanice" de Nicolae Iorga, studiile speciale despre istoria modernă a României ale lui W. S. East sau Seton Watson, culegerea de studii despre dezagregarea monarhiei habsburgice publicată în urmă cu patru ani sub conducerea acad. C. Daicoviciu și alte lucrări de autori greci, iugoslavi, bulgari, francezi și americani (toate în limbile franceză sau engleză) au sprijinit apreciabil eforturile studenților.

Red : *Obiectivele cursului dv. erau exclusiv istorice sau depășeau acest cadru ?*

V. Cândea : Institutul pregătește, cum am arătat, diplomați de carieră, deci nu cercetători sau profesori de istorie. Urma, așadar, să arăt auditorilor de ce istoria modernă și contemporană a Europei de sud-est este necesară formației diplomatului de azi, care sînt concluziile, învățămintele de valoare generală ce le pot trage ei din examenul evoluției subcontinentului nostru în răstimp de un secol și jumătate. Dar, firește, pentru a ajunge aci, au trebuit parcurse două etape : prima — introducerea studenților în cunoașterea trecutului politic, economic și cultural al țărilor Europei de sud-est, iar a doua — studiul comparat al istoriei acestor țări în cadrul istoriei diplomatice europene și a Orientului Mijlociu.

Red : *Ne puteți vorbi despre bilanțul acestui prim curs de istorie diplomatică sud-est europeană ținut la Geneva ?*

V. Cândea : În ceea ce-i privește pe auditorii cursului, am convingerea că, după ce au asistat la unsprezece prelegeri și tot atîtea seminarii, imaginea lor foarte aproximativă despre Europa de sud-est s-a îmbogățit. Nu ne putem, firește, face iluzii despre posibilitatea de a transmite multe informații și judecăți istorice într-un interval atît de scurt ; dar liniile mari ale dezvoltării statelor sud-est europene în secolele XIX și XX, problemele atît de spinoase cărora au avut să le facă față, dificultățile imense de care s-au izbit ele în mod continuu din partea altor puteri europene dornice să-și mențină hegemonia în Balcani și după formarea statelor moderne, toate aceste chestiuni, care au format urzeala cursurilor ca și a seminariilor, au fost negreșit reținute de studenți, după cum mi-am dat seama și la examene. Adaug că printre cei mai fideli și atenți studenți — fără să mai amintesc de români — au fost aceia din țările în curs de dezvoltare, în mod particular sensibili la tot ce privește teme ca dobîndirea independenței naționale, afirmarea suveranității de stat, modernizarea instituțiilor, progresul economic și cultural, tot atîtea probleme care au confruntat statele sud-est europene din chiar perioada formării lor. Tocmai dezbaterea acestor chestiuni a dat cursului o vie actualitate, iar seminariilor caracterul unor dezbateri adeseori pasionante despre procesul eliberării și dezvoltării națiunilor dominate altădată de marile puteri, ca și despre rolul internațional al statelor mici și mijlocii.

Problemele puse de predarea unui asemenea curs în străinătate mi-au îngăduit însă și alte constatări. Mai întîi, interesul larg pe care îl întîmpină expunerile de istorie privind Europa de sud-est și, în cadrul ei, de istorie a României. Teme ca procesul Unirii Principatelor, al recunoașterii ei pe plan internațional, modernizarea României, cucerirea independenței de stat, creșterea rolului european al noilor state balcanice atrag o legitimă curiozitate din partea studenților, cercetătorilor, cadrelor didactice și publicului larg de peste hotare, surprinși să descopere o lume pe care o ignorau adesea în problemele ei fundamentale și gata să admire tenacitatea eforturilor constructive depuse de popoarele din această parte a lumii în direcția propășirii lor.

Dar totodată mi-am dat seama că, vorba proverbului, „cu o floare nu se face primăvară". Istoriografia românească are enorm de făcut, pe planul cercetării, al publicațiilor ca și pe cel universitar pentru umplerea lacunei existente în istoriografia străină despre Europa de sud-est în general și România în special. Firește, ni s-ar putea spune că lacuna este a altora și că e de datoria institutelor de cercetări și a universităților de peste hotare să-și completeze cunoștințele privind trecutul nostru. Să nu ne facem însă iluzii. Este adevărat că mereu mai numeroase școli istorice — americană, germană, sovietică, engleză — se ocupă de trecutul Peninsulei Balcanice, publică studii sau reviste de specialitate. Dar cei mai în măsură să-și cunoască trecutul, să-l interpreteze corect și să-l afirme cu atașament și probitate sîntem noi, cei cărora ne aparține acest trecut și din această constatare ni se impune, cred, datoria de a fi mereu mai prezenți cu tradițiile și realitățile noastre în istoriografia mondială.

D. S.

Samuil Vulcan

UN VECHI LĂCAȘ DE CULTURĂ ROMÂNEASCĂ: LICEUL DIN BEIUȘ

„...Subscrisul dorind a oferi ceva în sprijinul public, iar cu deosebire întru folosul și cultura națiunei române... mi-am propus a ridica și întemeia în numitul oraș Beiuș, școli normale și gramaticale".

Un om de suflet, mare animator și însuflețit patriot, Samuil Vulcan, întemeiază la Beiuș, în anul 1828, un modest lăcaș de cultură : un mic gimnaziu cu 17 elevi, o clasă și un singur profesor. Vor fi necesari nouă ani de luptă tenace cu lipsurile materiale și persecuțiile autorităților represive pînă cînd Samuil Vulcan, sprijinit și de alți intelectuali înaintați, reușește să ridice numărul claselor la 6, dezvoltînd, pas cu pas, activitatea liceului.

Temeinicia instrucției și educației, ideile progresiste propagate sub semnul luptei pentru propășirea și libertatea românilor aduc liceului din Beiuș un binemeritat prestigiu și un sprijin larg, care-i permite să reziste vicisitudinilor. De la întemeiere și pînă în anul școlar 1851—1852, obiectele de studiu se predau în limba latină. Abia la 8 iulie 1851, după repetate stăruințe, guvernul imperial aprobă predarea în limba română. Nu pentru mult timp însă deoarece autoritățile, îngrijorate de creșterea mișcării de eliberare, interzic din nou folosirea limbii române.

Multe generații de eminenți dascăli și harnici elevi s-au perindat la catedre și pe băncile liceului, predîndu-și unii altora, ca pe o ștafetă, făclia culturii românești. După revenirea Transilvaniei la patria mamă, liceul din Beiuș cunoaște a doua tinerețe. Astăzi are 38 de clase, 1 329 de elevi și 51 de cadre didactice.

Cu prilejul sărbătoririi celor 14 decenii de viață a liceului din Beiuș, revista „Magazin istoric" și cei două sute de mii de cititori ai săi urează tuturor cadrelor didactice și elevilor acestui important așezămînat de cultură, fericire și cît mai mari succese în activitatea închinată propășirii patriei noastre socialiste. Fie ca făclia aprinsă de Samuil Vulcan să strălucească tot mai viu spre cinstea școlii și culturii românești !

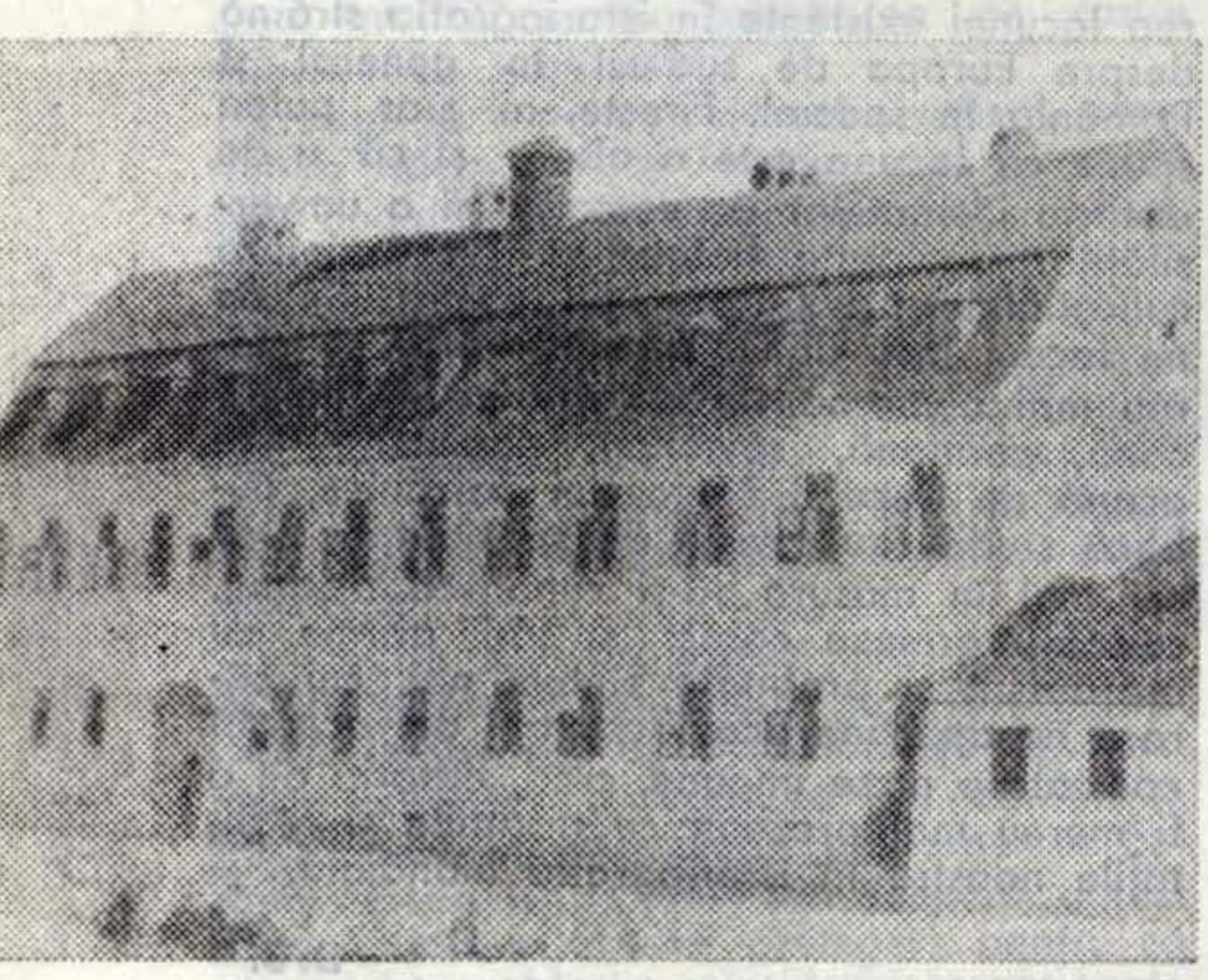

Localul vechi al liceului

PENTRU O MONOGRAFIE ŞTIINŢIFICĂ ROMÂNEASCĂ PRIVIND

COLUMNA LUI TRAIAN

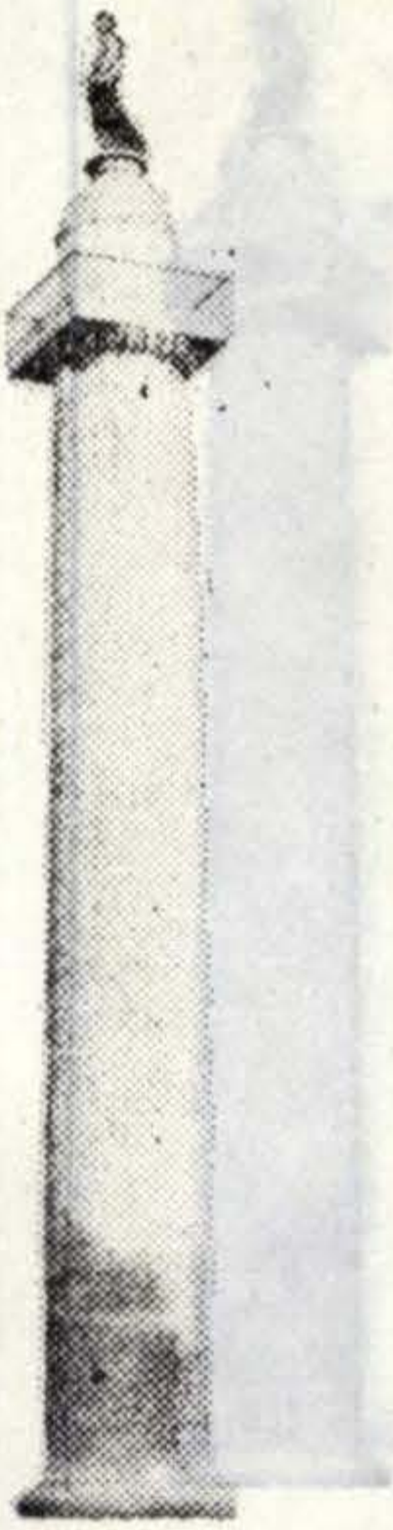

Prof. univ. dr. doc. DUMITRU TUDOR

După un îndelungat stagiu de depozitare la Roma, în subsolurile Lateranului, ale Forului roman și ale Vaticanului, întîrziere pricinuită de vitregia ultimului război mondial, copia realizată în ciment-armat a actului de naștere a poporului român a fost transportată la București. Ne mîndrim a fi a patra țară din lume în patrimoniul căreia se găsește o serie completă de mulaje executate fidel după cele 125 de tablouri reliefate în marmură de Cararra pe originalul din Forul lui Traian. Expunerea mulajelor la București a necesitat o clădire specială, pentru ca publicul și specialiștii să poată urmări liniar cronica dăltuită în piatră a desfășurării celor două războaie. Această expunere publică

Romanii înaintează în interiorul Daciei construind castre, drumuri și poduri. Împăratul își îmbărbătează ostașii.

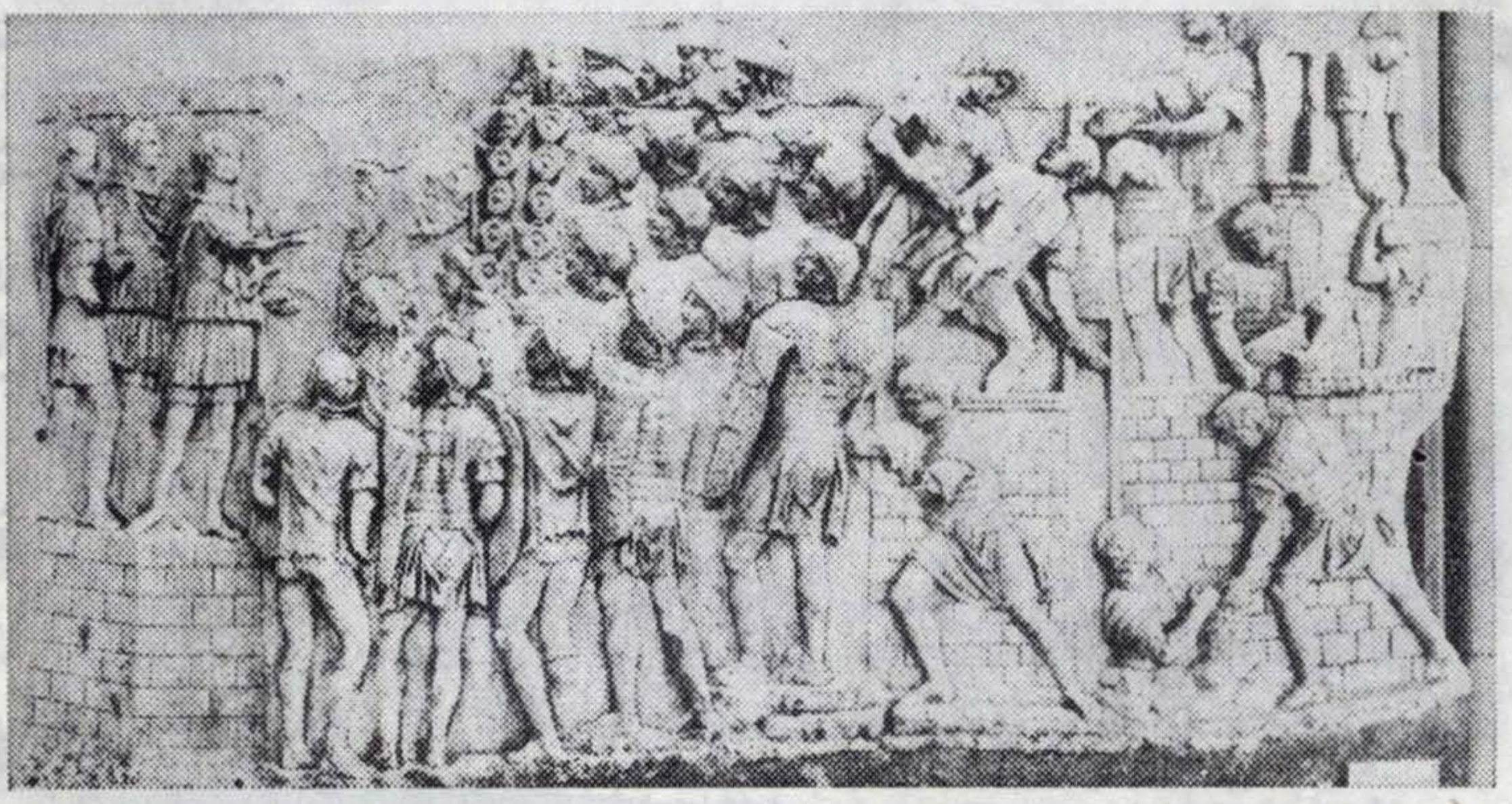

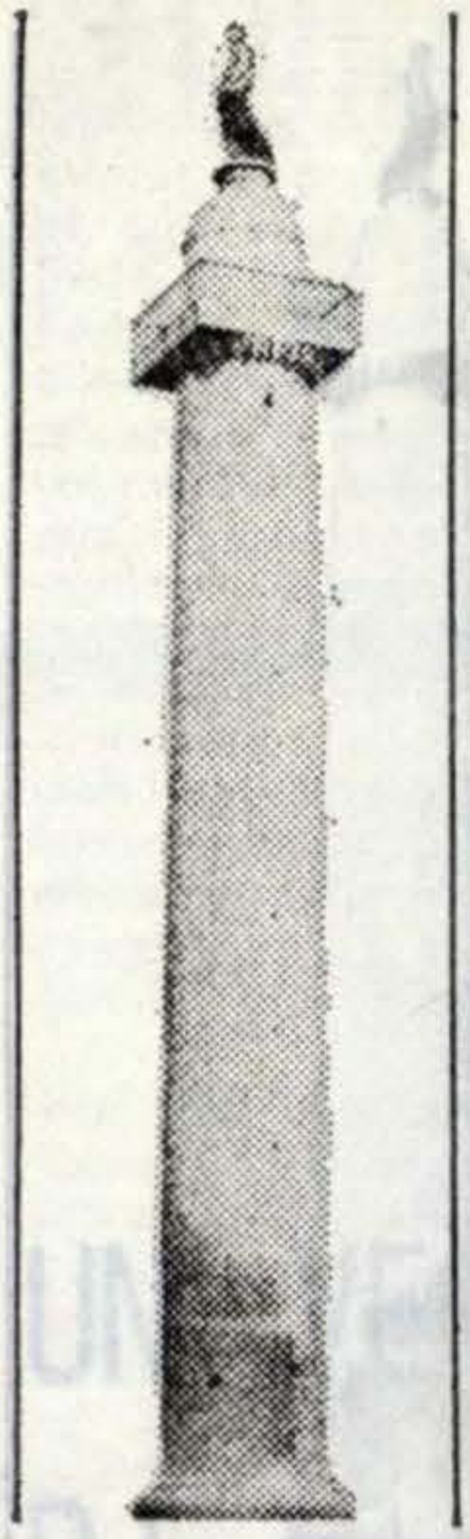

este astăzi realizată, fiind una dintre numeroasele și marile opere de interes național, științific și didactic. Înarmat cu un modest ghid descriptiv, orice vizitator va putea înțelege succesiunea scenelor de război desfășurate pe malul Dunării pînă în clipa în care, după trecerea furtunii, populația dacică retrasă în munți revine la vetrele sale.

Aducerea în țară a acestui mare tezaur istoric implică însă importante obligații pentru oamenii de știință români. Acum ne stă la îndemînă documentația directă și vastă privitoare la studierea tuturor problemelor legate de momentul cuceririi regatului dac și începuturile romanității de la nordul Dunării. Ne stă în față un monument complex, asupra căruia s-au publicat pînă acum numeroase studii, din vremea Renașterii și pînă în zilele noastre. Din păcate, contribuția istorică-arheologică românească pentru elucidarea multelor controverse ridicate de reliefurile narative ale Columnei lui Traian este destul de modestă față de ceea ce s-a scris peste hotare.

Monografiile de bază ilustrative, descriptive și interpretative, redactate în trecut de către Pietro Santi Bartoli (1667), Rafaelle Fabretti (1683), W. Froehner (1865—1872), Conrad Cichorius (1896—1900), Teohari Antonescu (1910) și K. Lehmann-Hartleben (1926), sînt socotite astăzi ca incomplete și depășite din punct de vedere științific, grafic etc.

Iată de ce considerăm că a sosit momentul pentru oamenii de știință români să prezinte și ei țării și străinătății o nouă monografie completă asupra acestui monument cu bogate semnificații istorice, arheologice, etnografice, artistice, arhitectonice, geografice etc. Natural, o atare operă, ca să poată fi realizată în condiții științifice optime, depășește puterea de muncă și pregătirea unui singur cercetător. Complexitatea problemelor oferite de cronica sculptată pe

Populația dacică se retrage într-o cetate

fusul Columnei lui Traian impune o largă colaborare științifică, la care sînt chemați să conlucreze istorici, arheologi, etnografi, arhitecți, ingineri, geografi, istorici de artă, topografi, specialiști în istoria militară și mulți alții.

Munca colectivă a celor mai autorizați specialiști români din aceste variate domenii este înlesnită de faptul că marea majoritate a scenelor de pe Columnă se localizează pe teritoriul României de azi. Înarmați cu bune reproduceri fotografice după tablourile Columnei și cu hărți moderne, autorii viitoarei monografii vor urmări pe teren firul narativ al evenimentelor, de lîngă malurile Dunării pînă pe hotarul nordic al Transilvaniei. Singurul care a folosit această sănătoasă metodă de cercetare a fost învățătorul român Teohari Antonescu, la începutul secolului nostru. Din cauza eforturilor pe teren, Antonescu a fost răpus de o boală căpătată în timpul peregrinărilor sale pe urmele legiunilor lui Traian.

Arheologilor și istoricilor le revine importanta sarcină de a confrunta puținele știri de natură literară-antică despre războaiele dacoromane cu ecoul acestora păstrat pe Columna lui Traian.

Unii cercetători ai acestei importante probleme s-au grăbit să eticheteze majoritatea tablourilor de pe Columnă drept reprezentări ireale, scornite din motive de propagandă pentru împărat, deci lipsite de seriozitate istorică. După părerea lor, povestirile înscrise pe marmora Columnei ar fi fost create de artiști din Roma, neparticipanți la luptele din nordul Dunării. Ei nu ar fi avut în față nici un fel de schițe luate de pe teatrul de luptă și nu s-ar fi orientat după memoriile militare contemporane scrise de Traian, de doctorul Criton și de alții. Tablourile Columnei ar fi fost deci rezultatul unei fantezii artistice O atare afirmație este însă cu totul greșită și infirmată de unele confruntări. Pe bună dreptate. S-a remarcat că puținele eveni-

***Primul război dintre daci și romani.** Asaltul unei fortărețe dacice*

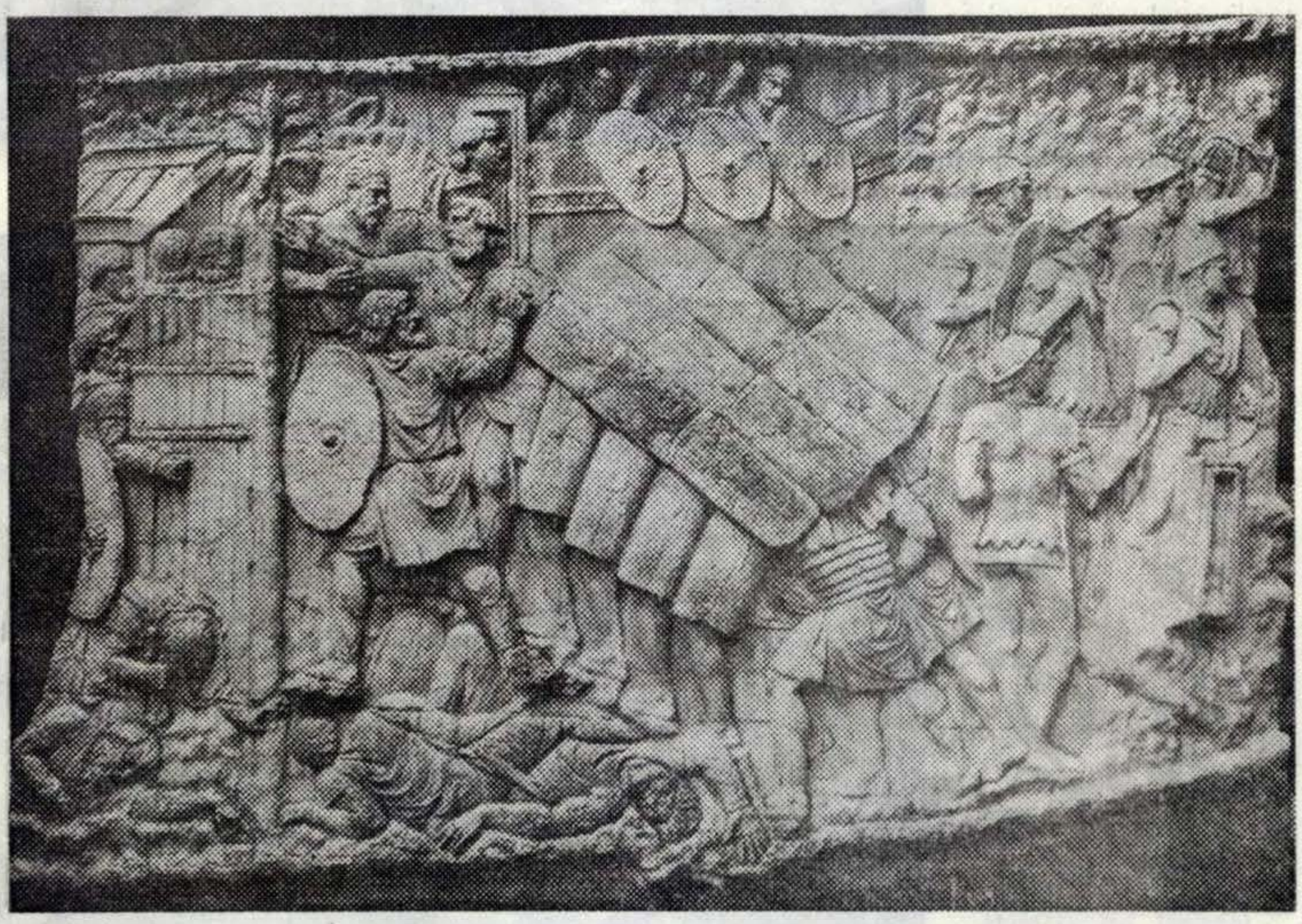

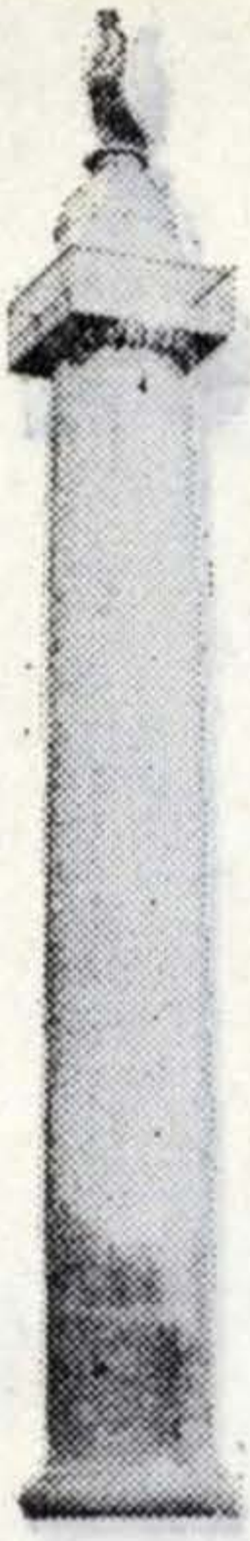

mente în legătură cu aceste lupte, transmise nouă de unii istorici antici, ca Dio Cassius, își găsesc în chip categoric înregistrarea în reliefurile Columnei lui Traian. Menționăm dintre acestea : solia burilor, capturarea surorii lui Decebal, lupta de la Tapae, prima supunere a dacilor, schimbul de solii pentru pace, reprezentarea podului lui Traian, activitatea spionilor daci în spatele armatei romane cu scopul de a ucide pe Traian, desprinderea unei părți a nobilimii dacice de cauza lui Decebal, atacul cavaleriei maure și altele.

Nici multele reprezentări de scene religioase, cuvîntări ale împăratului, defilări, consilii de război etc., care întrerup adesea șirul evenimentelor de natură militară, nu trebuie considerate ca elemente „de umplutură", fiindcă în realitate toate au avut loc în ordinea prezentării lor pe filmul Columnei.

Repertoriul Columnei lui Traian ne pune la îndemînă prețioase tablouri cu caracter etnografic privitoare la populațiile de la Dunărea de jos din acea vreme. În acest voluminos album etnografic, locul de seamă îl dețin daco-geții, urmați de seminții dalmatice, germanice, sarmatice, bastarnice etc. Pînă în momentul de față, nu s-a scris încă o lucrare completă și detaliată despre portul, locuințele, așezările rurale, uneltele de muncă etc. ale acestor neamuri, așa cum apar ele pe Columnă. În acest domeniu este de subliniat efortul unor etnografi din trecut de la noi de a descoperi elemente ale costumului geto-dacic păstrate în portul național românesc din Munții Apuseni și din nordul Transilvaniei. Studiul acestei probleme rămîne încă deschis. El impune folosirea de noi materiale comparative necercetate atent, cum este îmbrăcămintea statuilor de captivi daci păstrate la Roma și Napoli. În atenția etnografilor cad, de aseme-

Traian călare vine în sprijinul armatei sale
Al doilea război dintre daci și romani.

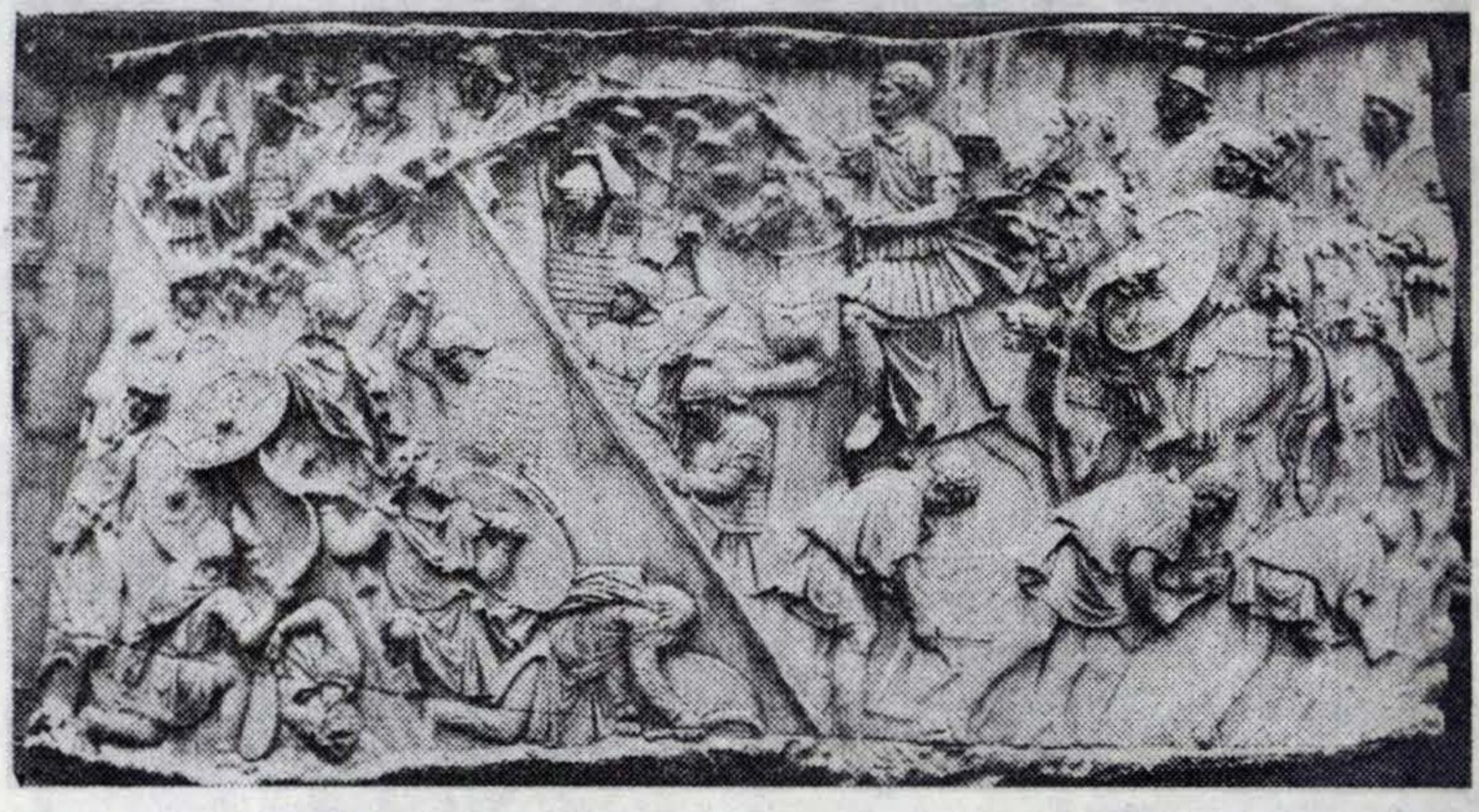

nea, ca prețioase documente, scenele în care întîlnim semințiî mercenare din armata romană luptînd alături de legiuni. Asemenea trupe auxiliare neregulate, compuse din mauri, orientali, germanici, sarmați etc., își păstrează pe Columnă portul și armamentul de acasă.

În multe tablouri ale Columnei, întîlnim reprezentări de orașe, clădiri, poduri și diferite construcții „barbare", redate adesea schematic, din pricina îngustimii spațiului de sculptat. Identificarea și reconstituirea grafică a acestora revin în sarcina arhitecților de la noi specializați în domeniul construcțiilor antice. Există multe controverse în privința identificării pe Columnă a unor orașe de seamă ca : Ancona, Brundisium, Salona, Siscia, Pontes etc. Săpăturile din România au dezvelit multe cetăți și locuințe dacice, dar care prezintă deosebiri față de reprezentarea lor pe Columnă. O colaborare strînsă între arhitecți și arheologi poate aduce rezultate noi suscitate de aceste probleme.

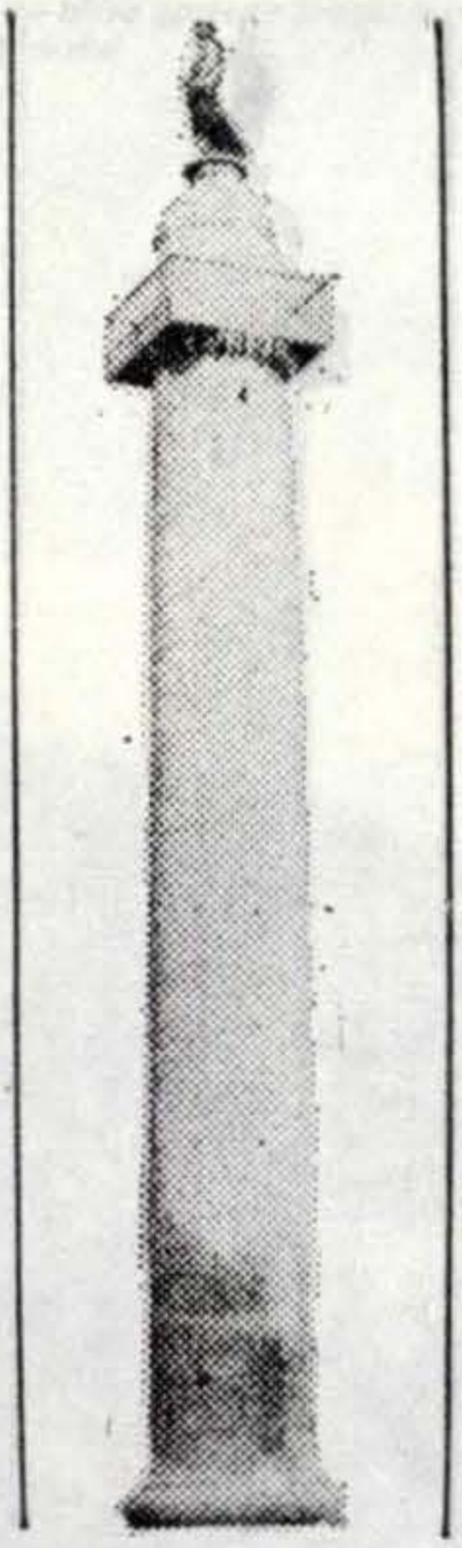

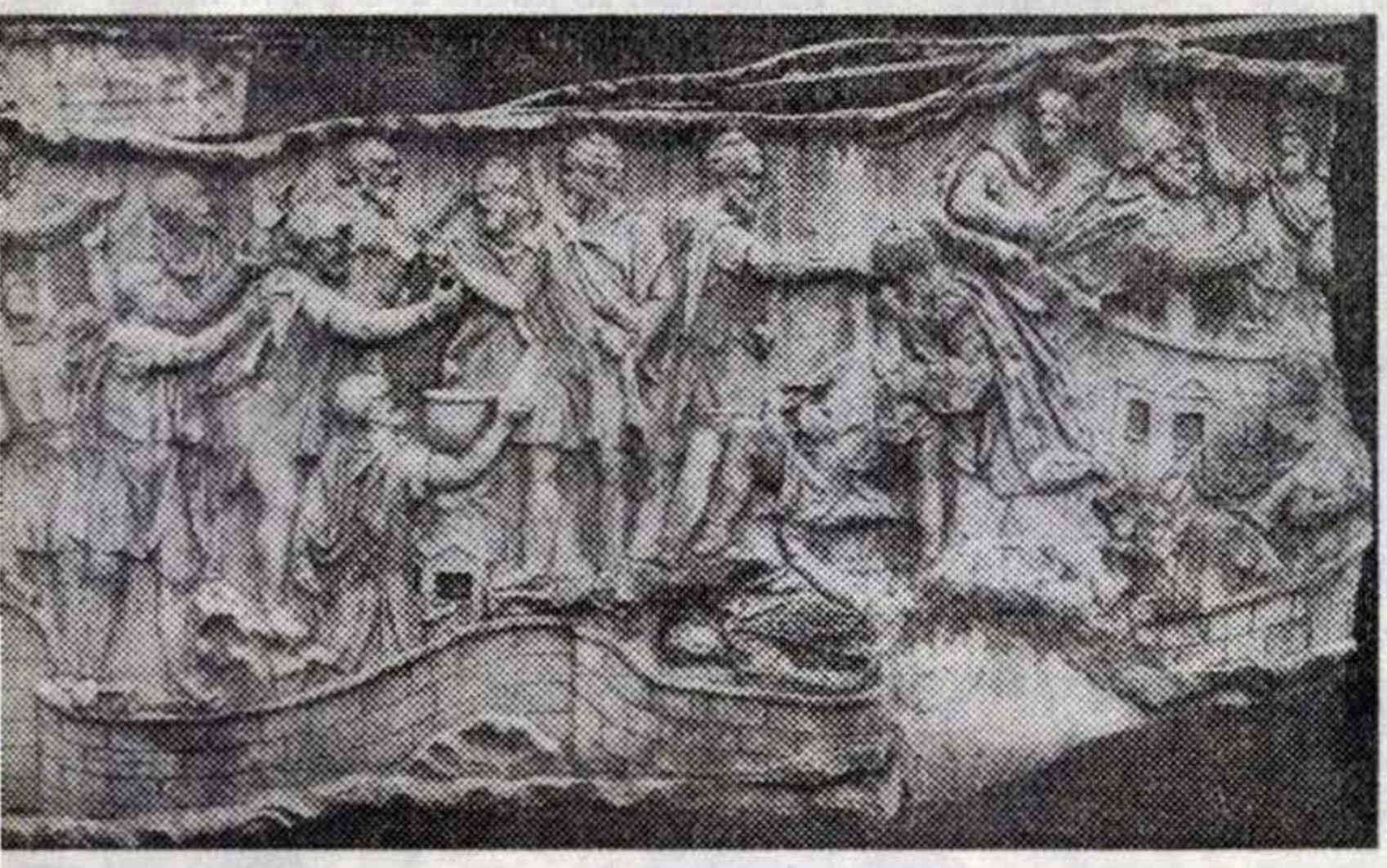

Ultima picătură de apă sau otravă ?

Moartea lui Decebal

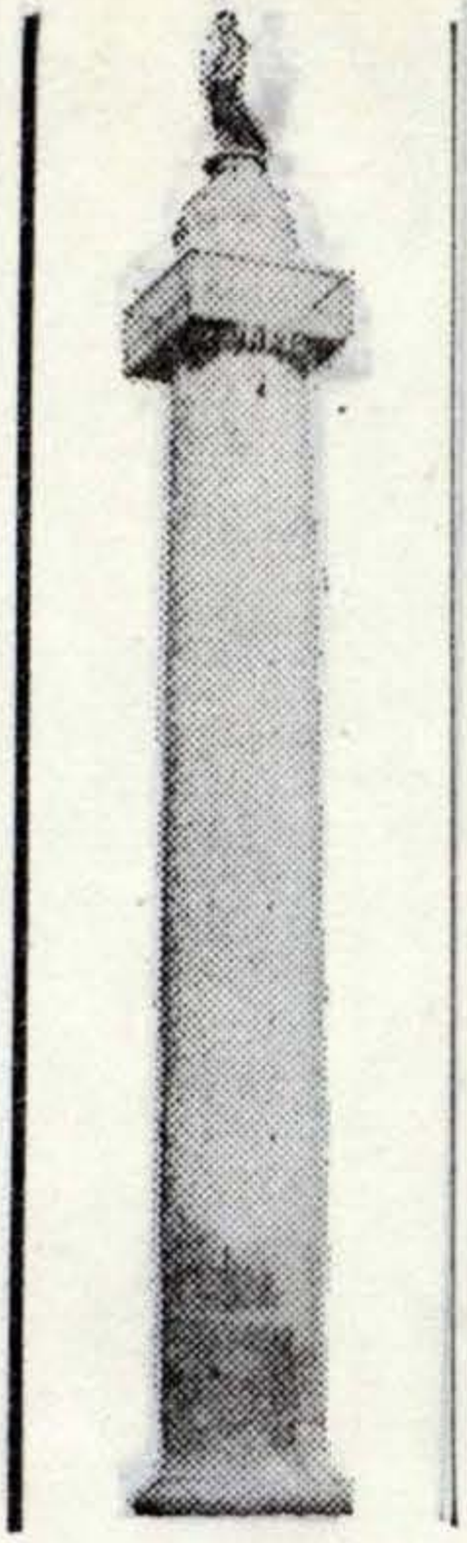

În istoria artei antice romane, reliefurile Columnei lui Traian reprezintă o importantă etapă prin apariția stilului denumit istoric-narativ. Este pentru prima dată cînd un monument sculptural din antichitate ne oferă o vastă galerie de tablouri istorice-povestitoare, dispuse cronologic și ordonat, ce se pot citi ca și paginile unei cărți.

La realizarea unor sculpturi atît de numeroase și de dimensiuni impozante și-au dat concursul un mare număr de artiști romani, fapt ce explică deosebirile în execuție a diferitelor scene. Istoricii de artă antică de la noi sînt chemați și ei a-și spune cuvîntul.

Prin caracterul său eminamente militar, Columna lui Traian ne pune în fața unei complicate desfășurări de bătălii, construcții militare, marșuri, cantonamente, folosirea unui armament variat, roman și „barbar", etc. Studierea acestor probleme se va realiza în bune condiții numai prin colaborarea dintre specialiștii în istorie militară și arheologi.

Enumerarea fugitivă a cîtorva aspecte de lucru pentru studiul Columnei lui Traian scoate clar în evidență necesitatea muncii în colectiv lărgit pentru realizarea în bune condiții științifice a unei monografii românești asupra ei. La muncă, se poate deci porni numai **viris unitis.** Inițiativa și organizarea cercetărilor intră în obligațiile instituțiilor științifice (Academia R.S.R., Institutul de arheologie, universitățile etc.). Monografia românească a Columnei lui Traian trebuie să fie o operă de caracter național. Prezentată într-o formă științifică și grafică superioară, ea va avea menirea să întregească vechile monografii, să fie tradusă și în alte limbi și să constituie un pas înainte în elucidarea multor controverse privitoare la acest monument.

Soldați romani răniți își pansează rănile

Chipurile lui Decebal, Ştefan cel Mare şi Vlad Ţepeş pictate pe blide gorjene prezentate la expoziţia «Astra» din 1905 la Sibiu, aflate în Muzeul Năsăudului

Primele trupe ale aliaţilor debarcă în Normandia: secretul Overlordului a fost păstrat pînă la capăt.

Pămînt al unei străvechi civilizaţii: Mexicul

Muzeul V.I. Lenin din Moscova. Un număr impresionant de vizitatori sovietici și de peste hotare urmăresc zilnic cu interes exponatele care înfățișează multilateral viața și activitatea lui Vladimir Ilici Lenin.

★ ENIGME ALE ISTORIEI ★ ENIGME ALE ISTORIEI ★ ENIGME ALE ISTORIEI

Anul 8 al erei noastre reprezintă un moment crucial din viața lui Publius Ovidius Naso. El marchează, pe de o parte, ultima etapă dintr-un drum lung, dar strălucit, pe care l-a parcurs poetul timp de trei decenii pentru a atinge apogeul gloriei sale literare, iar pe de alta, prăbușirea fulgerătoare și începutul unui noian de suferințe fizice și morale cărora numai moartea avea să le pună capăt. Într-adevăr, spre sfîrșitul acestui an, în luna decembrie, Ovidiu este smuls din mijlocul familiei, al prietenilor și admiratorilor și silit să plece în surghiun la Tomis (Constanța de azi), pe coasta de apus a Mării Negre.

Pedeapsa dată poetului nu era nici urmarea unei condamnări din partea vreunei instanțe judecătorești, nici a unei dezbateri publice din senat. Se pare că împăratul Augustus — căci de la el venea această pedeapsă — avea tot interesul ca discreția cea mai riguroasă să domnească în jurul unei măsuri atît de drastice luate împotriva lui Ovidiu. De aceea el a preferat să-l pedepsească — cum spune poetul — după o scurtă întrevedere între patru ochi, printr-un laconic edict, cu exilul. Este adevărat că i-a fost aplicată forma cea mai ușoară de exil — relegarea —, poetul păstrîndu-și drepturile cetățenești și averea ; dar pentru el pedeapsa era, totuși, foarte grea, căci, prin fixarea locului unde trebuia să plece, poetul se vedea izgonit tocmai la extremitatea nord-estică a imperiului, într-un teritoriu unde stăpînirea romană nu era încă pe deplin consolidată.

„CARMEN" ȘI „ERROR"

Asupra cauzelor reale ale exilului domnește pînă astăzi un nepătruns mister. Începînd cu scurtele mențiuni ale unor autori din antichitatea tîrzie, continuînd cu biografiile medievale sau din epoca Renașterii și pînă în zilele noastre, cercetători din toate țările se străduiesc să dezlege această enigmă.

Principala dificultate întîmpinată de toți cei care s-au ocupat cu cauzele exilului constă în lipsa de mărturii contemporane. Nici unul din documentele vremii, ajunse pînă la noi, nu pomenește nici un cuvînt despre acest lucru. Tot așa, istoricii din perioada imediat următoare, Tacit și Suetoniu, care au cercetat toate arhivele oficiale pentru prezentarea cît mai veridică a evenimentelor sau personalităților acestei epoci, pătrunzînd pînă în cele mai inaccesibile taine ale curții imperiale, nu ne dau nici o știre despre cauzele unei pedepse atît de severe. Unicul izvor care ne-a rămas este opera din exil a lui Ovidiu.

Despre cauzele exilului vorbește poetul în numeroase versuri din culegerile de scrisori trimise de la Tomis, **Tristele** și **Ponticele.** Dar din felul în care le prezintă reiese

Augustus ca general (statuie antică, Roma, Muzeul Vaticanului)

✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻

în chip evident că el caută cu orice preț să ascundă realitatea. Nu este exclus ca împăratul însuși, în cursul întrevederii între patru ochi cu poetul, să-i fi impus să păstreze cea mai mare taină asupra vinii lui. Ori de cîte ori vorbește despre ofensa adusă împăratului, Ovidiu o face în termeni voalați, folosind o frazeologie aleasă cu multă grijă.

Pentru a păstra taina, poetul invocă mai multe pretexte. Astfel, în elegia autobiografică (**Triste,** IV, 10), vorbind despre vîrsta pe care o avea la data plecării în exil, el spune că toți contemporanii cunosc pricina nenorocirii sale ; de aceea nu crede că e nevoie să mai insiste asupra ei. Într-o altă scrisoare îl roagă pe un prieten să intervină pe lîngă împărat pentru a-l ierta și a-l rechema la Roma, dar, în același timp, îi cere să nu aducă vorba despre vina pentru care a fost pedepsit, spre a nu redeschide o rană incurabilă.

În schimb, în scrisoarea adresată lui Augustus (care ocupă întreaga carte a II-a a **Tristelor**), Ovidiu se oprește în treacăt asupra motivelor care i-au adus condamnarea, dar și aici este evident că a ales intenționat termenii pentru a ascunde realitatea :

Pe mine poezia și-o oarbă rătăcire
Pierdutu-m-a ; pe-a doua n-o pot destăinui...

Așa voalați cum sînt, termenii „poezia" (**carmen**) și „rătăcirea" sau „greșeala" (**error**)

reprezintă, după mărturia poetului, cauzele exilului, capetele de acuzație care l-au făcut să plece din Roma.

Dar ce se ascunde sub acești termeni și în ce măsură a tras fiecare dintre ei în cumpănă la stabilirea pedepsei ? În aceasta stă cheia întregii probleme și, în același timp, dificultatea dezlegării ei.

În ceea ce privește primul termen, se pare că Ovidiu însuși se referă înainte de toate la **Arta iubirii ;** la această operă face el aluzie de mai multe ori, atît în **Triste** cît și în **Pontice,** numind-o cauza nenorocirii sale. Sînt semnificative, în această privință, cîteva versuri din scrisoarea trimisă de Ovidiu regelui Cotys : anume, poetul îl roagă să considere **Arta iubirii** singura sa vină și să nu mai cerceteze dacă ar mai putea fi acuzat și de altceva. De aici se desprinde impresia că această operă nu este pentru poet decît un motiv aparent, tot așa cum pentru împărat ea reprezenta numai un pretext oficial sub care se ascundea cauza reală. În orice caz, ea a putut juca un rol cu totul secundar. În sprijinul acestei ipoteze vine și apariția **Artei iubirii** cu zece ani înainte de trimiterea poetului în exil ; deci, ea nu putea constitui principalul cap de acuzație, după o perioadă de timp atît de îndelungată.

Unii cercetători au încercat să dea termenului **carmen** o accepție mai largă, cuprinzînd întreaga operă a poetului. Căci, în afară de **Amoruri** și **Arta iubirii,** Ovidiu a dezvoltat cu predilecție episoade cu caracter erotic atît în **Metamorfoze** cît și în **Faste.** Îndeosebi felul în care sînt prezentate divinitățile în ultimele două opere nu numai că nu-l îndreptățea pe Ovidiu să aspire la titlul de poet oficial, dar era în flagrantă contradicție cu politica lui Augustus de a restaura vechile culte și credințe religioase. De altfel, în sprijinul acestei supoziții pot fi aduse numeroase versuri în care poetul se plînge de nenorocirile pe care i le-a adus poezia, numită de obicei în chip metaforic „muza" sau „talentul poetic", așa cum face în celebrul său epitaf : **ingenio perii...**

Dar divergențele dintre cercetători sînt cu mult mai adînci cînd e vorba de conținutul și semnificația termenului **error.** Aceasta cu atît mai mult cu cît tocmai „greșeala" a fost, după cît se pare, decisivă pentru trimiterea poetului în exil. Din parte-i, Ovidiu însuși recunoaște că, față de „greșeala" sa, pedeapsa dată de împărat a fost prea blîndă. În scrisoarea adresată lui Augustus, el dă o indicație privitoare la natura acestei „greșeli", afirmînd că singura lui vină este de a fi văzut un lucru pe care nu trebuia să-l vadă. Într-o altă elegie scrisă ceva mai tîrziu, poetul revine asupra acestei „greșeli", adăugînd că, deoarece a avut ochi, a fost fără să vrea martorul unei crime. Acuzația este îndreptățită, recunoaște el, dar fapta în sine nu este o crimă, ci doar o greșeală.

Tiberiu și Livia (camee antică)

✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻

Apariția poetului în scenă a fost întîmplătoare ; el nu știa ce avea să vadă. Un șir întreg de întîmplări l-au împins să devină martor al unei fapte rele ; dar greșeala lui n-a fost atît de mare, căci n-a urmărit vreo nelegiuire. Greșeala lui a fost nedemnă, dar n-a fost atît de gravă încît să stîrnească ură. După comiterea faptei la care a fost martor, el a fost cuprins de o teamă prea mare pentru a face ceea ce ar fi trebuit. În sfîrșit, în încercarea lui de a-și minimaliza greșeala, Ovidiu merge pînă acolo încît afirmă că aceasta ar fi putut rămîne fără urmări dăunătoare pentru el dacă ar fi înștiințat din vreme pe un prieten al său, cerîndu-i părerea, lucru pe care însă nu l-a făcut.

IPOTEZELE ABUNDĂ...

Caracterul intenționat neprecis și ambiguu al puținelor știri pe care le dă Ovidiu despre adevărata cauză a exilului, coro-

borate cu lipsa oricărei mărturii contemporane, a deschis de-a lungul veacurilor un vast cîmp pentru tot felul de ipoteze și conjecturi, unele mai ingenioase decît altele. Din reticențele poetului, din frazele, expresiile și aluziile vagi, uneori obscure chiar, cercetătorii au încercat să desprindă orice indiciu menit să arunce o cît de slabă rază de lumină care să-i ajute să dezlege această enigmă.

În străduința lor neobosită de a identifica vina poetului, deci cauza reală a exilului, biografii, comentatorii, filologii, istoricii și istoricii literari au supus textele **Tristelor** și **Ponticelor** unor cercetări amănunțite, încercînd să stabilească legături, reale sau imaginare, între diferitele pasaje, versuri sau termeni, lunecînd adeseori spre interpretări arbitrare. În sprijinul textului au fost aduse de multe ori, pentru a confirma sau infirma o anumită ipoteză, și alte izvoare referitoare la unele evenimente ale epocii. De aici puzderia de ipoteze formulate în cursul timpului și publicate în lucrări care, strînse la un loc, ar putea constitui o întreagă bibliotecă.

O sumară trecere în revistă a ipotezelor mai importante formulate în cursul timpului este necesară, pentru a se vedea, astfel, complexitatea problemei și greutățile care stau în calea soluționării ei. Căci în jurul unora din ele s-au grupat numeroși cercetători, opiniile lor fiind în concordanță cu liniile fundamentale, iar deosebirile constînd numai în amănunte coroborate cu noi citate din opera poetului. În felul acesta, au luat naștere și numeroase variante ale diferitelor ipoteze. Au fost, în schimb, și unele recunoscute de cei mai mulți ca inacceptabile și, în consecință, abandonate.

Din punct de vedere cronologic, cea mai veche ipoteză se referă la opera erotică a lui Ovidiu. Astfel, într-o biografie a lui Augustus, atribuită lui Sextus Aurelius Victor (secolul al IV-lea e.n.), vorbindu-se despre pornirile spre desfrîu ale împăratului, se arată că el nu tolera acest viciu la alții, pedepsindu-i cu asprime, apoi continuă, ca exemplificare: „Căci a pedepsit cu exilul pe poetul Ovidiu... pentru că a scris trei cărți despre arta iubirii". În același sens, dar cu o completare, avem o știre din secolul următor de la poetul Sidonius Apollinaris, care într-una din poeziile sale spune că Ovidiu este „cunoscut pentru versurile de dragoste și trimis la Tomis, fiind odinioară prea subjugat de o copilă regească ascunsă sub numele Corinei".

Identificînd pe Corina, femeia cîntată în **Amoruri,** cu Iulia, fiica împăratului, Sidonius

Livia (Bust antic, muzeul din Pompei)

✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻

Apollinaris consideră ca adevărată cauză a exilului relațiile de dragoste ce ar fi existat între ea și Ovidiu. Această știre s-a bucurat de mare trecere înaintea celor ce s-au ocupat cu cauzele exilului poetului în evul mediu, mai ales pentru că era mărturia cea mai apropiată în timp de epoca celui exilat, considerîndu-se, astfel, autentică. Așa se explică prezența ei chiar și în unele biografii ale lui Ovidiu din epoca Renașterii. Ea a fost apoi susținută și fundamentată atît cu texte ovidiene, cît și cu anumite fapte istorice, așa că mai are partizani pînă în zilele noastre.

Versurile prin care Ovidiu se învinovățește pentru că „a avut ochi" au servit la formularea a trei ipoteze ce pun exilul în legătură cu viața particulară a unor membri ai familiei imperiale. Una din acestea pune în cauză pe Augustus însuși. Anume, pe baza unui pasaj din Suetonius — în care se spune că împăratul Caligula, pentru a dovedi că în vinele sale curgea numai sînge imperial, susținea că Agrippina, mama sa, ar fi fost fructul relațiilor incestuoase ale lui Augustus cu propria sa fiică, Iulia, — s-a emis ipoteza că Ovidiu ar fi fost exilat pentru vina de a fi fost, fără să vrea, martor ocular al acestui incest.

O altă ipoteză a izvorît din versurile din cartea a II-a a **Tristelor,** în care Ovidiu se

compară cu vînătorul Acteon, care — după legendă — ar fi fost prefăcut în cerb și apoi sfîșiat de propriii săi cîini pentru vina de a fi văzut pe zeița Diana scăldîndu-se goală dimpreună cu însoțitoarele ei. Și s-a susținut aceasta cu atît mai mult cu cît versurile respective urmează imediat după acelea în care poetul se învinovățește că a văzut ceea ce nu trebuia să vadă. De aici s-a presupus că poetul ar fi surprins pe însăși împărăteasa Livia în baie, ceea ce ar fi atras asupră-i mînia împăratului.

Un alt membru al familiei imperiale implicat în ipotezele referitoare la cauzele exilului lui Ovidiu este Iulia, nepoata lui Augustus, care provocase un scandal public prin legăturile ei extraconjugale și, în general, prin viața desfrînată pe care o ducea. În cursul timpului s-au format mai multe variante ale acestei ipoteze. Astfel, după unii, Ovidiu ar fi avut cunoștință de una din aventurile amoroase ale Iuliei și ar fi făcut glume pe socoteala ei în fața unor prieteni și a servitorilor acestora ; din cauza indiscreției lor, vestea ar fi ajuns la urechile împăratului, care l-a pedepsit cu exilul.

Potrivit unei alte variante, Ovidiu ar fi avut cunoștință de relațiile incestuoase ale Iuliei cu propriul ei frate, Agrippa Postumus. Legenda iubirii incestuoase dintre Caunus și Byblis, povestită pe larg în **Metamorfoze,** ar fi fost o încurajare sau cel puțin o aluzie la sentimentele denaturate ale Iuliei pentru fratele ei. De acest presupus incest a fost legată și alungarea lui Postumus din Roma și trimiterea lui într-o insulă, precum și intenția lui Ovidiu, exilat curînd după aceea, de a-și distruge **Metamorfozele** înainte de plecarea sa la Tomis.

După o variantă mai recentă, poetul ar fi cunoscut și tăinuit relațiile adultere ale Iuliei cu Decimus Iunius Silanus ; mai mult încă : le-ar fi încurajat și ocrotit în propria lui casă. În sprijinul acestei variante a fost adusă și coincidența, confirmată de altfel și de izvoarele istorice, dintre exilul lui Ovidiu și alungarea nepoatei împăratului din Roma în insula Trimerus din apropierea coastei septentrionale a Apuliei. S-a mai susținut că, după descoperirea complicității poetului la aceste legături adultere ale Iuliei, întreaga operă erotică a lui Ovidiu a provocat mînia neiertătoare a împăratului. Numai o jignire adusă direct familiei imperiale a putut prilejui o pedeapsă atît de severă.

După alții, exilul lui Ovidiu s-ar atribui unor cauze de natură mistico-religioasă. Anume, el a fost pus în legătură cu răspîndirea la Roma a unor credințe cu practicarea unor mistere străine. Și în această privință există mai multe variante. Astfel, potrivit uneia din ele, poetul ar fi profanat misterele divinității egiptene Isis, al cărei cult era foarte răspîndit printre femeile de la Roma. Călcînd prescripțiile stricte ale acestui cult, poetul s-ar fi făcut vinovat de a fi pătruns deghizat în sanctuarul zeiței, luînd parte la ceremoniile secrete organizate în cinstea ei, la care nu aveau voie să asiste decît femeile. Mai mult : cu acest prilej el ar fi aflat că și împărăteasa Livia era inițiată în misterele divinității egiptene ; de aici pedeapsa atît de necruțătoare.

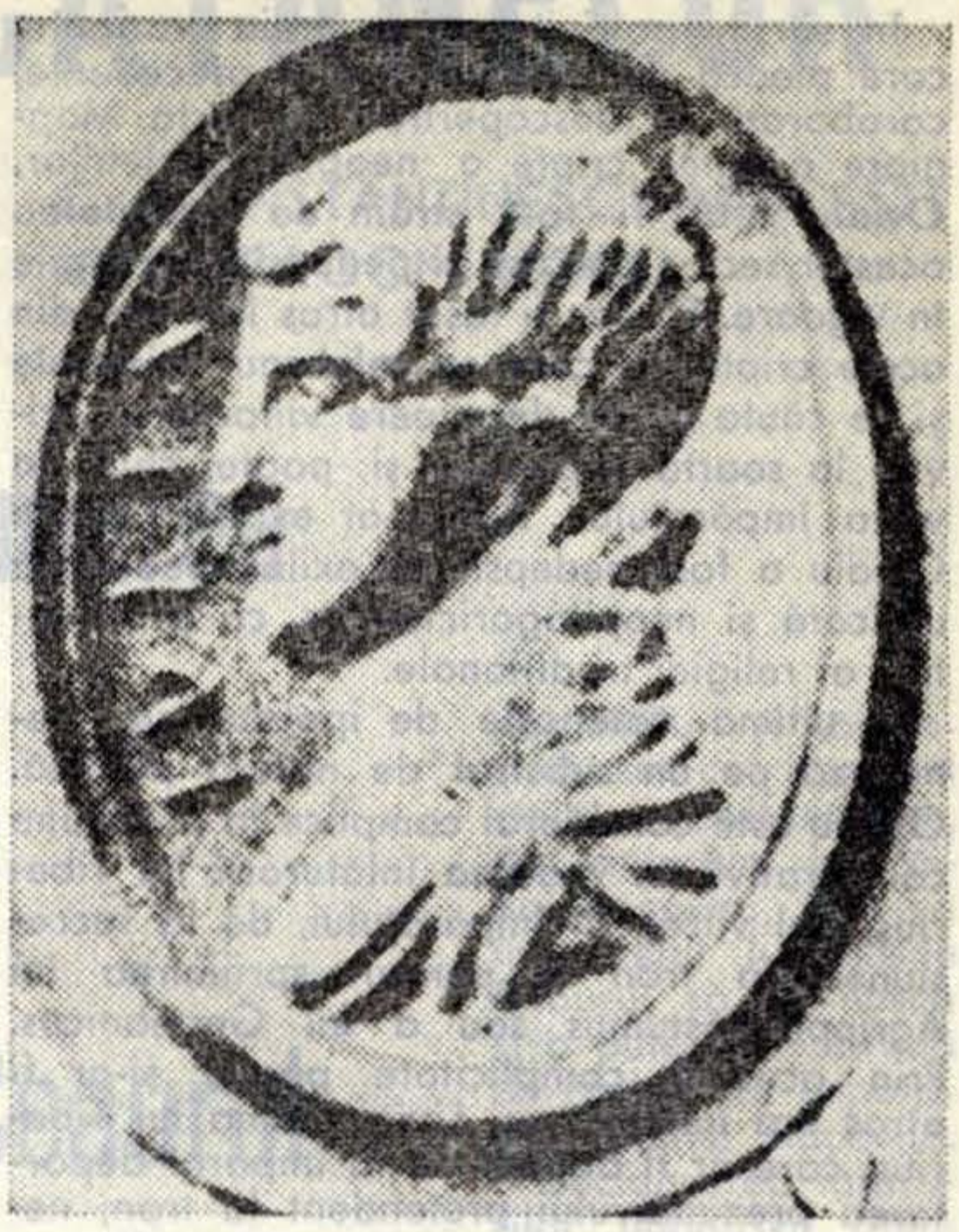

Iulia fiica lui August (Camee antică)

✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻

După o altă variantă, Ovidiu ar fi asistat la o ședință de divinație organizată în iatacul Iuliei, în care s-a încercat să se scruteze viitorul cu privire la viața împăratului și la succesiunea la tronul imperial. Din această scrutare ar fi reieșit că Augustus avea să moară într-un viitor apropiat și că succesorul lui avea să fie Agrippa Postumus, nepotul împăratului, care trăia exilat în insula Planasia din Marea Adriatică. Aceste date ar fi ajuns la urechile împăratului, dar mai ales ale împărătesei Livia, care impusese ca succesor pe Tiberius, fiul său din prima căsătorie, înăbușind cu violență orice încercare de a readuce din exil pe ultimul descendent în linie bărbătească al gintei Iulia, adică pe Agrippa Postumus.

În sfîrșit, potrivit unei a treia variante, care pleacă de la datele celei precedente, coroborate cu descoperirea la Porta Maggiore a unei cripte a neopitagoricienilor, Ovidiu n-ar fi fost străin de activitatea acestor secte, interzise și pedepsite de legile în vigoare. El s-ar fi lăsat atras într-una din acele cripte în care se celebrau misterele și se căuta să se descopere viitorul cu privire la soarta imperiului și, poate, chiar la viața împăratului. Așa s-ar explica de ce Ovidiu a fost pedepsit cu exilul, pedeapsă aplicată și neopitagoricienilor, ca profanatori ai religiei tradiționale.

O ultimă categorie de ipoteze se întemeiază pe un substrat de natură politică. Ovidiu este considerat complice la o acțiune conspirativă în vederea înlăturării lui Tiberius, fiul vitreg al împăratului, de la succesiunea la tron și pentru sprijinirea lui Agrippa Postumus sau a lui Germanicus. Prin această complicitate poetul și-ar fi atras ura împărătesei Livia, mama lui Tiberius, care ar fi obținut de la împărat deportarea prezumtivului pretendent la tron, netezind astfel drumul succesiunii fiului său. Organizatorul conspirației ar fi fost cel mai bun prieten al lui Ovidiu, Fabius Maximus, mort în împrejurări suspecte curînd după plecarea poetului în exil. Așa s-a explicat de ce, după moartea lui Augustus, Ovidiu și-a pierdut orice speranță de a se mai întoarce la Roma : noul împărat, Tiberius, și Livia, mama lui, erau dușmanii săi neînduplecați.

Cu substrat politic este, în fine, și ipoteza potrivit căreia Ovidiu, prin opera sa erotică, ar fi dat o lovitură pe la spate nu numai politicii lui Augustus de restaurare a vechilor credințe religioase și a moralei tradiționale, dar ar fi luat atitudine și împotriva acelor dispoziții din legislația lui care acordau valabilitate juridică denunțurilor făcute de sclavi împotriva stăpînilor lor. De asemenea, în exercițiile sale retorice poetul s-ar fi făcut vinovat de parodierea legilor aduse de împărat pentru reprimarea adulterului.

Problema cauzelor exilului lui Ovidiu continuă încă să rămînă o piatră de încercare pentru filologii clasici, pentru cercetătorii istoriei și literaturii Romei antice. Acribia și ingeniozitatea lor caută mereu noi combinații și noi conjecturi pe marginea acelorași texte din **Triste** și **Pontice.** Dar, atîta timp cît opera lui Ovidiu va fi singura mărturie scrisă, enigma va rămîne nedezlegată.

„Așa-numitul „sarcofag al lui Ovidiu" (secolul II. e.n. Muzeul de arheologie Constanța)

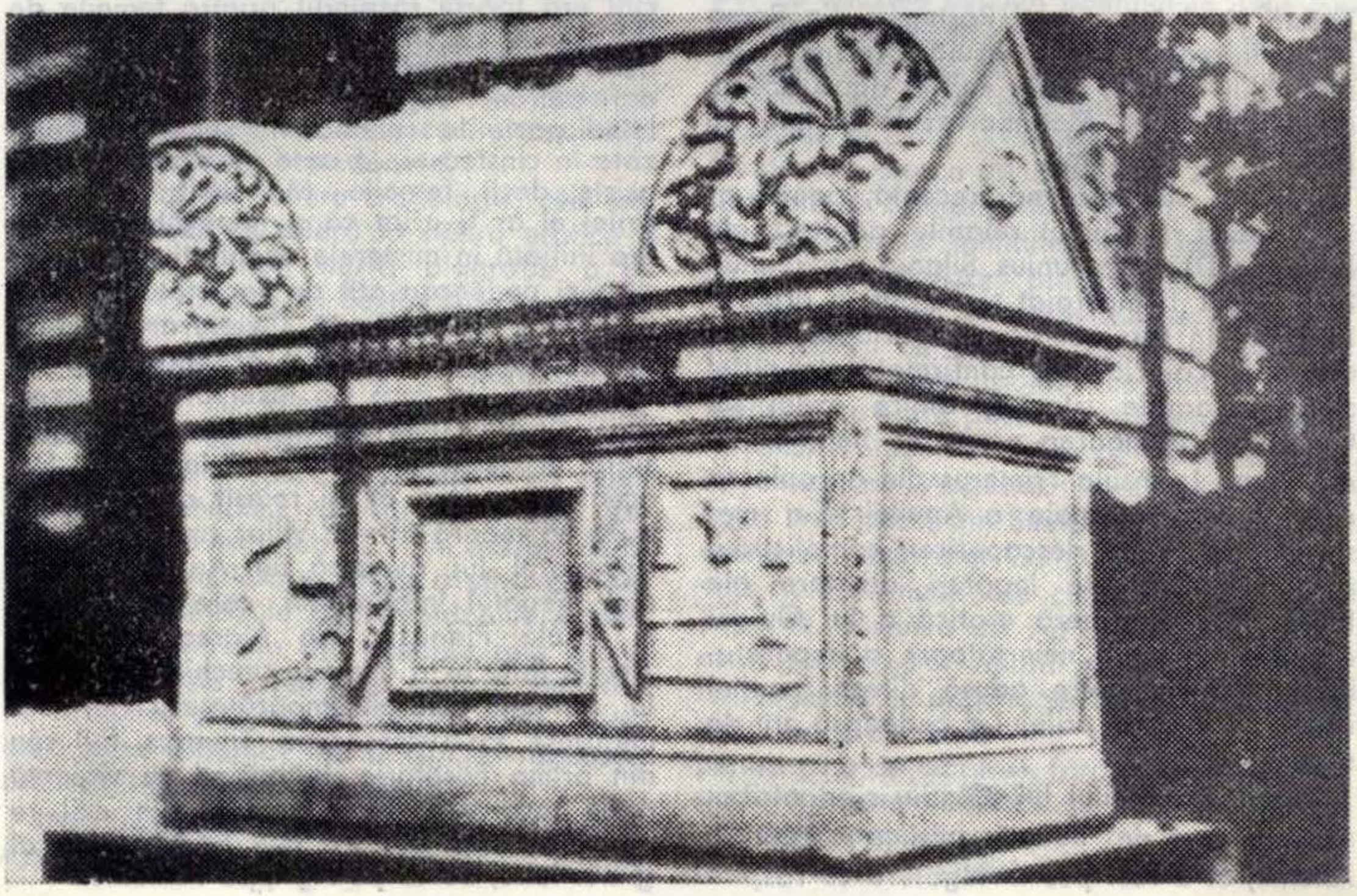

„RĂZBOIUL CATANELOR“

C. CONSTANTINESCU-MIRCEŞTI
ION DRAGOMIRESCU

şi răzbunarea lui Vasile Ceaurul

Multe i-a mai fost dat să îndure Moldovei și în cea de-a treia domnie a lui Mihai Racoviță. Imperiul otoman, aflat în criză, făcea tot mai greu față luptelor cu austriecii, care-și găsiseră în Eugeniu de Savoia o spadă oricînd gata de lovit. Lungile războaie austro-ruso-turce se răsfrîngeau dureros și asupra năpăstuitelor țări române. Ultimul război dintre austrieci și turci, cel din 1716—1718, în al cărui teatru de operații erau incluse și țările române, a favorizat o activitate a forțelor interne pentru libertate, precum și izbucnirea unei lupte aprige pentru putere între diferitele facțiuni ale clasei stăpînitoare.

Victoriile austriece păreau un prilej ce trebuia folosit pentru slăbirea dependenței țărilor române față de Poartă. În Țara Românească și în Moldova se întăresc grupările antiotomane. Lor li se alătură, cu revendicări proprii, țărănimea și mica boierime.

În Moldova, stolnicul Vasile Ceaurul — nepot de frate al fostului domn Gheorghe Ștefan — împreună cu căpitanul Conțescu, Nicolae Șoldan, serdarul Miron Cuza și alții urzesc o conspirație care urmărea să prindă și să predea nemților pe Mihai Racoviță și să scoată Moldova de sub suzeranitatea otomană cu ajutor austriac. Generalul Stainville, aflat în Transilvania, le pune la dispoziție un mic corp de armată sub comanda francezului François Ernaut, cu ajutorul căruia ei se vor înstăpîni pe o bună parte a cetăților și mănăstirilor întărite.

Vasile Ceaurul, cel care devenise conducătorul acestei răzvrătiri, fusese căsătorit cu Maria, sora lui Mihai Racoviță. Aceasta, părăsindu-l și căsătorindu-se cu frumosul stolnic Costandache, din anturajul lui Mihai Racoviță, făcu ca în sufletul lui Vasile Ceaurul să se nască și o puternică dorință de răzbunare împotriva familiei Racoviță.

Declanșarea atacurilor împotriva domnului Moldovei și a boierilor care-l susțineau se produce odată cu venirea celor cîteva detașamente izolate de soldați trimise de austrieci, care se uniră cu răzvrătiții. Mișcarea devine în scurt timp destul de întinsă și cuprinde în special boierimea mijlocie și o mică parte din țărănime. Tulburările sînt cunoscute în documentele vremii sub numele de „Războiul catanelor“, deoarece pe de o parte acest nume era purtat de ostașii din armata austriacă, iar pe de altă parte același termen se folosea pentru localnicii care purtau o armă în mînă și făceau parte dintr-o formație militară.

Ceaurul își stabilește cartierul general la mănăstirea fortificată Cașin, ctitoria sa. De aici, cete alcătuite din moldoveni și catane austriece pradă sau iau ostatici pe unii boieri credincioși domnului, eliberîndu-i apoi numai contra unor sume mari de bani.

În timpul acesta se răspîndește vestea tot mai stăruitoare că Mihai Vodă urma să împărtășească soarta domnului Țării Românești, Nicolae Mavrocordat, care fusese prins de austrieci și trimis la Sibiu. O stare de neliniște și de teamă cuprinde întreaga curte domnească de la Iași. Mihai Racoviță doarme mai mult pe la prieteni sau în mănăstirea Cetățuia, în timp ce Vasile Ceaurul continuă să dea atacuri tot mai îndrăznețe. Chiar omul de încredere al domnului, vel logofătul Ilie Catargiu, este lovit de

o ceată de răzvrătiți la moșia sa Răcăciuni din ținutul Putnei ; cu acest prilej, locuitorii prigoniți de prin satele din apropiere năvălesc în cete mari, distrug conacul, dau foc caselor, împrăștie vitele, beau buțile cu vin și golesc douăsprezece gropi de grîu „și cît n-au putut riaica cu carele ce adusese să încarce pîinea li-au jăcuit alții cum au putut".

O altă ceată, condusă de biv-postelnicul Nicolae Șoldan, lovește la Mărgineni conacul clucerului Iordache Ruset, care stăpînea nu mai puțin de o sută de sate, „și i-au făcut mare pagubă de i-au prădat casa și i-au jăcuit-o și i-au luat tot ce au avut în casă și de afară". Răzmerița se întinde mereu, și curtea domnească, intrată în panică, nu mai are încredere nici în cei mai apropiați boieri, neștiind care dintre ei au trecut de partea lui Vasile Ceaurul și care au rămas credincioși lui Vodă. Mihai Racoviță, refugiindu-se la mănăstirea Cetățuia, trimite oamenii săi cu cărți pe la mazili, sfătuindu-i să nu stea cu catanele, să fugă dinaintea lor sau să li se împotrivească „pentru că puterea împărăției [turcești] este mare".

În fața primejdiei crescînde, Racoviță cere ajutor pașei din Hotin, care-i trimite la Iași 200 de tătari și 800 de cazaci. După puțin timp însă, domnul trimite tătarii și cazacii înapoi, socotind probabil că prezența gărzilor străine în jurul palatului contribuia la știrbirea autorității și prestigiului său.

În același timp, catanele austriece conduse de căpitanul Ernaut împreună cu răzvrătiții lui Vasile Ceaurul continuau să atace moșiile și casele boierești din nordul Moldovei, ajungînd pînă la Cetatea Neamțului, din care fac alt punct de sprijin pentru desfășurarea acțiunilor lor.

Mihai Vodă, rămas acum numai cu puținii oșteni pe care-i avea în jurul curții domnești, trimite iscoade spre locul unde erau cuibăriți răzvrătiții și reușește să-l prindă pe fiul lui Cuza spătarul — care se „ajunsese" cu catanele —, închizîndu-l la mănăstirea Bîrnova. Se bănuiește că spătarul, spre a-și răzbuna fiul, ar fi înștiințat catanele din Cetatea Neamțului să vină cît mai repede și să-l ridice pe Mihai Vodă, care în acele momente nu avea de pază decît pe slujitorii săi.

Căpitanul Ernaut și Vasile Ceaurul pornesc neîntîrziat în fruntea cetelor lor spre Iași. Însă, la scurt timp după ce catanele și moldovenii părăsiseră bazele lor, Mihai Vodă află că s-au pornit „podgheazurile" asupra lui. Și atunci — ne spune cronica — domnul Moldovei, în mare taină, fără a împărtăși hotărîrea lui decît lui Donici, vornicul, și lui Constantin Ruset, paharnicul, boieri în care avea mai mare încredere, repede peste Nistru pe banul Dimitrie Macri să aducă în pripă pe tătari „pentru a scăpa țara de neprietenii împărăției".

În acest moment, răzvrătiții săvîrșesc o greșeală care în cele din urmă avea să-i ducă la înfrîngere. În loc să atace cu forțe

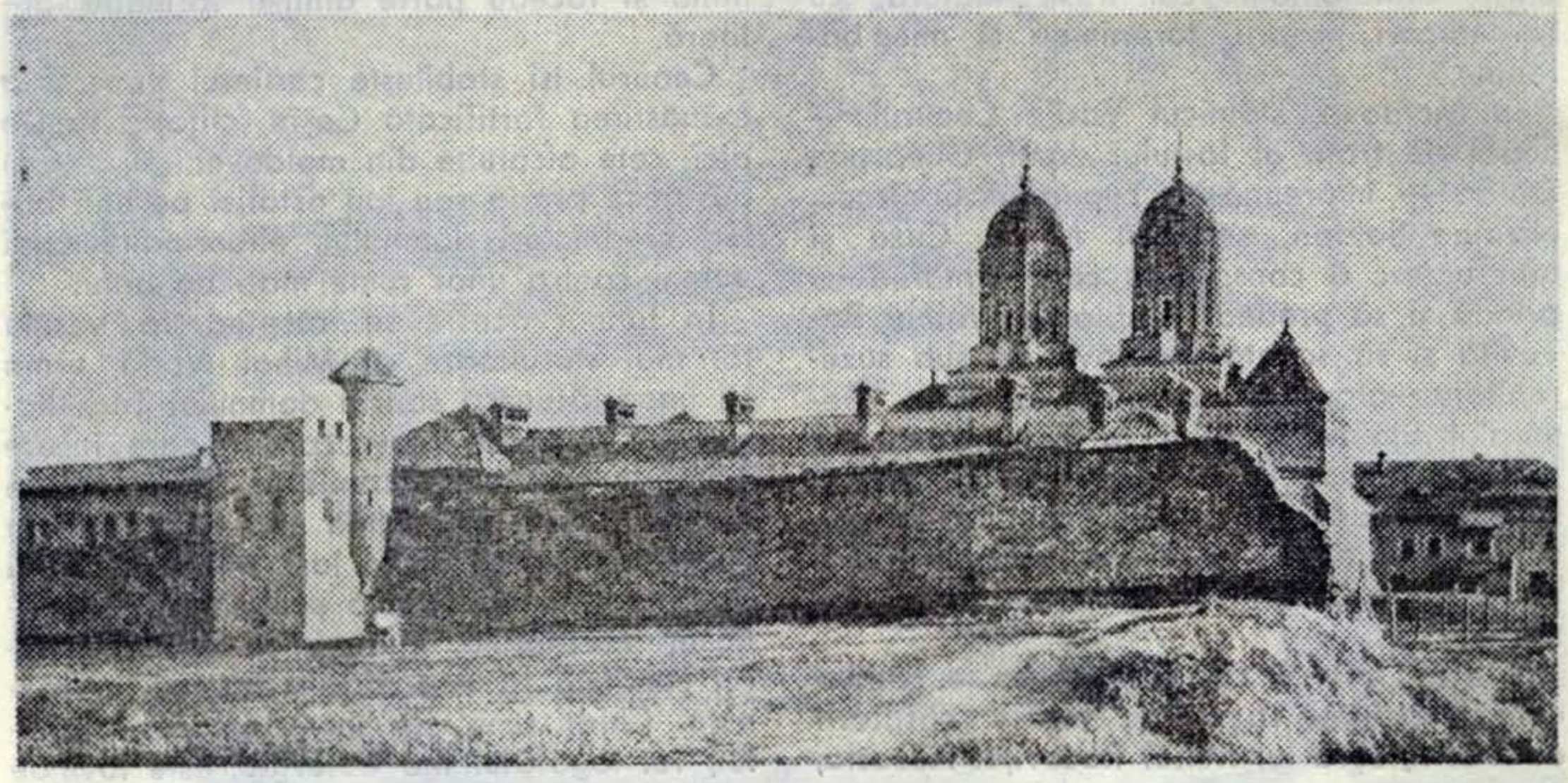

Mihai Racoviță cel care, pentru a-și apăra scaunul, a dat în două rînduri Moldova pe mîna tătarilor ca să o jefuiască.

←

Cetățuia de lîngă Iași. Aici își găsea Mihai Racoviță refugiul cînd „podgheazurile catanelor" se îndreptau spre Cetatea domnească.

unite pe domn la Iași, o parte din cete, sub conducerea lui Vasile Ceaurul, se abat spre Șerbești, proprietatea stolnicului Costandache, pe cînd catanele lui Ernaut pornesc spre capitala Moldovei. Nu este greu de presupus ce l-a îndemnat pe Ceaurul să calce conacul lui Costandache. El socotea că a sosit momentul să plătească o veche poliță fostei sale soții. Ajuns la Șerbești, nu are satisfacția să-l prindă pe frumosul Costandache, care izbutește să se salveze prin fugă. În schimb, Maria, „goală și desculță așa cum se găsea noaptea în casă", a fost făcută prizonieră. Învelită doar cu un cojoc dat de o țigancă ce-și urma stăpîna este dusă la mănăstirea Cașin, unde fostul ei soț gustă în sfîrșit din cupa răzbunării. Și, ca și cum această umilință nu ar fi fost de ajuns, sora domnului Moldovei este trimisă la Brașov pentru a desfăta pe generalul Stainville, protectorul răzvrătiților. După multe peripeții, Maria scapă și, călăuzită probabil de păstorii seceleni, buni cunoscători ai tăinuitelor poteci montane, trece din nou în Moldova.

Ce s-a întîmplat în acest timp la Iași, unde pornise căpitanul Ernaut ? Nebănuind că Racoviță le aflase intențiile și că trimisese după ajutor tătărăsc, ei atacă curtea domnească din Iași : „Și ne-au lovit fără veste în curte — mărturisește însuși Racoviță —, și, cu război apărîndu-ne, am mers pînă la mănăstirea Cetățuia". Catanele înconjură mănăstirea și se strîng în fața porților principale, care, după puțin timp, sînt deschise ae seimenii păzitori „fără nici o silă". Răzvrătiții intră înăuntru și, pentru a spori rîndurile celor nemulțumiți, dau drumul deținuților cîți se aflau atunci în închisoare. Boierii, cățărați pe ziduri, încep să tragă în năvălitori. Se produce o învălmășeală de nedescris. Mulți luptători cad din ambele tabere. În toiul luptei, tătarii sosesc în goana cailor, prin Tătărași și prin tîrg, la Cetățuia. Luate prin surprindere, catanele își pierd cumpătul și se retrag în dezordine sub aealul Cetățuiei. „Eșit-au atunci Mihai Vodă — ne spune cronica — împreunîndu-se cu tătarii, au repezit în tîrg să vie slujitorii și seimenii și negustătorii și alții. Și au învins tătarii uniți cu moldovenii și a fost prins căpitanul Ferent [Ernaut] împreună cu cei care nu căzuseră în timpul luptelor și Mihai Vodă răscumpărînd de la tătari pe conducătorul catane-

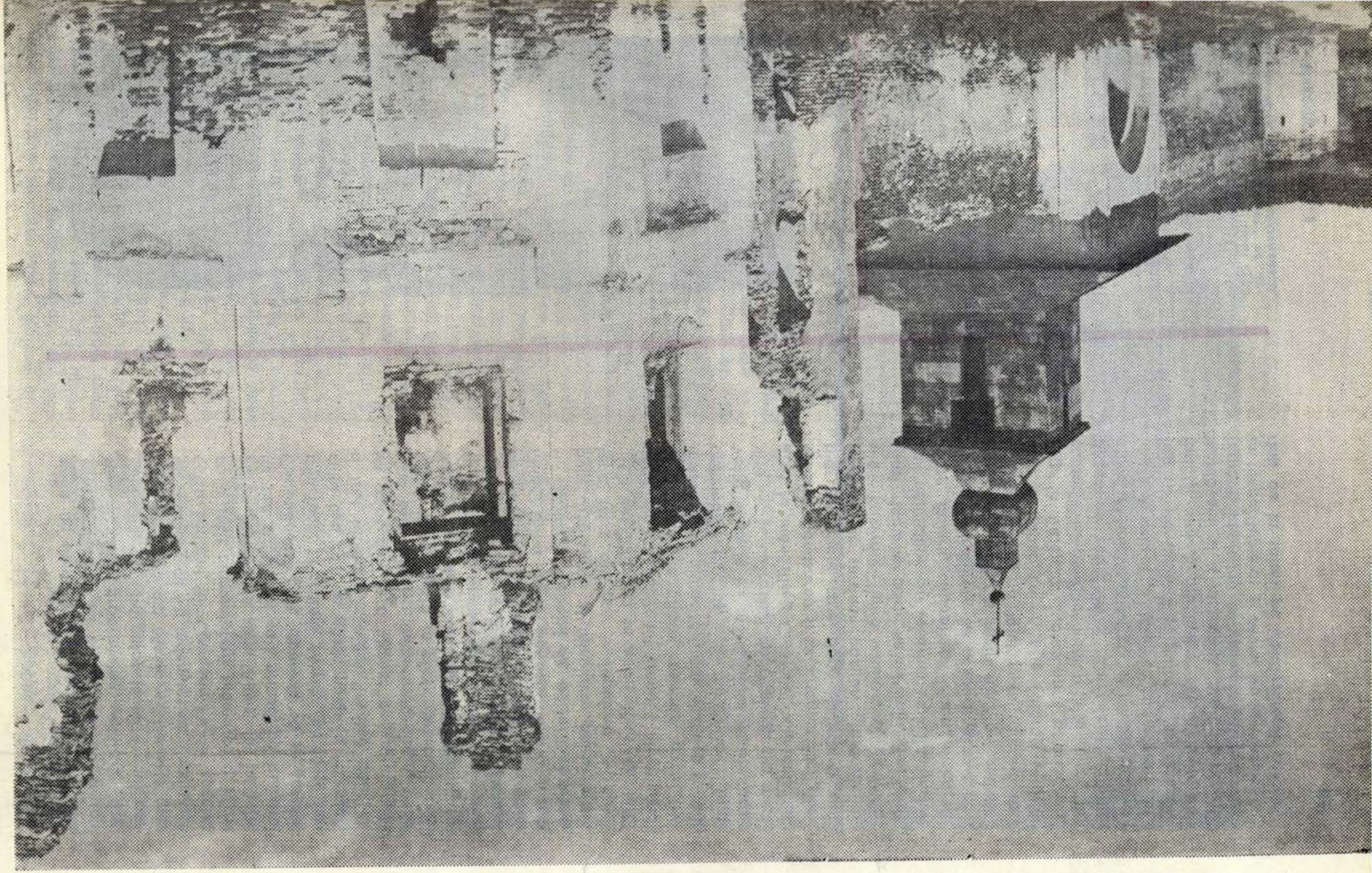

lor, au pus de i-au tăiat capul în fața Curții domnești". Apoi sînt prinși și alți boieri răzvrătiți, între care spătarul Cuza, despre care Neculce spune că din pismă l-au omorît, că nu se știe dacă a fost vinovat „întru adevăr or ba". După aceea domnul pune să se ridice o movilă deasupra trupurilor celor căzuți, cu o cruce enormă, pe care s-a săpat o inscripție despre tragicele întîmplări.

După izbînda obținută la Iași, domnul Moldovei pornește împreună cu tătarii să spargă cuibul catanelor de la Cetatea Neamțului, dar aceștia plecaseră spre mănăstirile fortificate Cașin și Mera, unde s-au regrupat. Tătarii, veșnic puși pe prădăciuni, așa cum ne mărturisește chiar Mihai Racoviță, „au trecut Siretul și au început a prăda și a robi țara pînă la munte; care robie și pradă nu se va uita în vecie". Cronica atribuită lui Muste aruncă toată vina asupra lui Vasile Ceaurul, izvoditorul răzvrătirii, arătînd că domnul, după ce aflase de fuga catanelor din Cetatea Neamțului, „a chemat pe mîrzaci și le-a spus să se întoarcă înapoi; dar tătarii, după obiceiul lor, și-au lăsat ciamburul în toate părțile, în șase zile, de au prădat și robit și fiind iarnă grea, omeți mari, nu s-au putut ascunde bieții oameni; și cum erau săniile cu bejăniile, așa le aduceau pline de muieri și copii".

Atît Mihai Racoviță cît și menționata cronică favorabilă lui evită să arate că dramatica situație s-a proaus din vina domnului însuși Neculce, revenit din lunga sa pribegie, la doi ani după zguduitoarele întîmplări, constată că lacrimile nu se uscaseră pe obrazul celor rămași în viață. Vorbind despre această năpastă abătută asupra Moldovei, el dezvăluie gestul nesocotit al domnului, care dăduse țara pe mîna mercenarilor aduși pentru salvarea sa personală. După izbîndă, arăta Neculce, „tătarii au cerut la Vodă zece pungi de bani, să se întoarcă înapoi, iar Mihai Vodă n-au avut, au n-au vrut să le dè. Și le-au dat voie să prade țara dincolo de Siretiu că sînt tot haini, cătane. Numai dincoace de Siretiu să nu robească".

Din noile mănăstiri în care se fortificase, împreună cu bruma de catane ce-i mai rămăsese, Vasile Ceaurul continuă să atace curțile boierești, silind pe Mihai Racoviță să mai stea o iarnă cu pază mare la curți și străji pe drumurile principale. Abia în 1718, cu știrea sultanului și cu un nou ajutor al tătarilor, izbutește domnul Moldovei să spargă cuiburile răzvrătiților și să dărîme zidurile împrejmuitoare ale celor două mănăstiri. Puhoiul sălbatic al tătarilor se dezlănțuie din nou asupra satelor din sudul Moldovei. Sînt jefuiți, omorîți și duși în robie mulți oameni nevinovați. Vasile Ceaurul trece granița la protectorii care-l susținuseră în lupta împotriva domnului Moldovei, de unde nu se va mai întoarce. O parte a averii sale a fost confiscată și împărțită la boierii care se pretindeau păgubiți, iar moșiile Radiana, Pașcani și Valea Seacă, din ținutul Bacăului, precum și zece sălașe de țigani, sînt dăruite de Mihai Racoviță surorii sale Maria ca o compensație pentru lucrurile jefuite în ianuarie 1717, cînd Ceaurul atacase conacul și o luase și pe ea în prinsoare. Ceilalți boieri care se alăturaseră răzmeriței împărtășesc, în parte, soarta lui Vasile Ceaurul: averea lor este confiscată și dăruită unora dintre cei mai bogați boieri ai țării, între care găsim pe marele logofăt Ilie Catargiu, pe Iordache Ruset și alții.

Starea țărănimii, peste care trecuse neîndurătorul pîrjol, și așa mizeră, devenise și mai grea. Satele sînt silite să plătească, din porunca lui Mihai Vodă, vitele, grîul, pînă și buțile de vin pierdute de unii boieri în timpul răzmeriței. După trei decenii, acțiunile de urmărire a țăranilor învinuiți că au luat parte la războiul catanelor nu se stinseseră încă, iar un morar din ținutul Putnei mai putea fi judecat că sub domnia lui Mihai Racoviță fusese gazdă de catane și avusese frate și văr care luptaseră alături de oamenii lui Vasile Ceaurul.

Cît despre Maria, sora domnului Moldovei, soarta i-a hărăzit, după umilințele la care a fost supusă de fostul ei soț, și alte dureri. Este probabil că stolnicul Costandache, soțul ei, scăpat din mîinile lui Vasile Ceaurul, a fugit la Iași, unde a căzut în luptele cu catanele, deoarece Mihai Racoviță vorbește în 1719 despre „răposatul soț al sorei mele". Retrasă la moșia Radiana, luată de la Ceaurul, ea a trăit acolo pînă la 1752, avînd coșmarul furtunii năprasnice la a cărei dezlănțuire, într-o anumită măsură, contribuise fără voia ei.

Așa mai arătau încă în anul 1923 zidurile mănăstirii Mera — unul din punctele fortificate ale răzvrătiților.

Armamentul terestru și naval la romani

MIHAIL BOZIANU

„VAE VICTIS"

Cînd, potrivit legendei, la 21 aprilie 753 î.e.n. a fost întemeiată Roma și locuitorii ei au început să-și rotească privirile asupra teritoriilor vecine, romanii nu aveau o armată regulată și nici un armament propriu-zis. În acea perioadă armele lor erau mai ales topoarele, furcile, bîtele, arcurile cu săgeți și uneori spadele și lăncile executate grosolan. A trebuit să treacă mult timp, romanii să vină în conflict cu alte popoare (în primul rînd cu etruscii) și să verse mult sînge pe cîmpul de luptă, pînă să-și însușească sau să descopere scutul, platoșa, coiful și să ajungă la concluzia că viitorul lor depinde în parte de numărul și perfecțiunea armelor.

Semnificative în această privință sînt cuvintele lui Marcus Furius Camillus, rostite cînd galii au ocupat Roma și au impus poporului roman să-și plătească înfrîngerea. În timp ce se cîntărea aurul, senatorii au observat că galii întrebuințau o balanță cu care înșelau pe romani și au protestat. Drept răspuns, căpetenia galilor, Brennus, a aruncat propria lui sabie pe talerul cu greutăți, pronunțînd celebra frază : „Vae victis !" („Vai de învinși"), la care Marcus Furius Camillus ar fi răspuns : „Non auro, sed ferro, recuperanda est patria" („Patria se reface cu fierul nu cu aurul").

În toată perioada celor șapte regi și în primele secole de existență a republicii, romanii au continuat să-și dezvolte și să-și perfecționeze armele din dotarea centuriilor și, ulterior, a legiunilor. Dar abia în sec. III î.e.n., și mai ales o dată cu începutul războaielor punice, se poate vorbi de înzestrarea armatei terestre și flotei militare romane cu un armament adevărat

O descriere mai amănuntită a armamentului perfecționat — pentru acea epocă — și a întrebuințării lui ne-a dat-o Polibius, istoricul grec care a trăit mult timp printre romani și a fost prieten cu Scipione Emilianul. În ultimul război punic Scipione asediase Cartagina, timp de trei ani, atît pe uscat cît și pe mare, întrebuințînd cel mai variat și perfecționat armament din arsenalul de război al Romei antice.

Din cei cca. 500 000 de locuitori, cîți avea Cartagina la începutul asediului, la sfîrșitul lui mai rămăseseră în viață numai 55 000. O parte din ei, puțini la număr, au reușit să fugă, dar majoritatea au fost puși în lanțuri și vînduți ca sclavi. Romanii au dat foc caselor și edificiilor care mai rămăseseră în picioare. Ultimele rămășițe ale Cartaginei au ars 17 zile, după care „cetatea morții" și teritoriile ce-i aparțineau au fost declarate provincii romane, dîndu-li-se numele generic de Africa.

Nimeni nu-i contestă lui Scipione Emilianul meritul de a fi condus asediul Cartaginei ca un mare cunoscător al artei mili-

tare a timpului. Trebuie însă să recunoaștem că victoria în această ultimă și supremă bătălie a războaielor punice se datorește în primul rînd faptului că Scipione a știut să se servească de un impunător arsenal de „mașini de război".

MAȘINILE DE RĂZBOI

Care erau mașinile de război din dotarea armatei romane și ce întrebuințare aveau ?

Din cele relatate de diferiți istorici antici, putem să ne imaginăm cum își duceau romanii războaiele și mai ales cum pregăteau asediul unei cetăți inamice, operație care necesita întrebuințarea mai masivă a mașinilor de război. În jurul cetății asediate se înălțau din loc în loc un fel de rampe de pămînt bătut și întărit cu bîrne pe care se instalau mașinile de război. Ca asediații să nu le poată distruge sau captura la un eventual contraatac, în anumite locuri — și îndeosebi acolo pe unde se putea ieși din cetate pentru contraatacuri — se săpau șanțuri adînci și late de 8—10 m.

Pe rampele astfel pregătite erau instalate „mașinile de aruncat", cu ajutorul cărora se lansau în interiorul cetății asediate bolovani, săgeți, lănci etc. În afara „mașinilor de aruncat", în arsenalul de război roman existau și „mașini de asalt", care erau întrebuințate pentru asaltarea zidurilor sau distrugerea porților cetății inamice.

Una din cele mai importante mașini de asalt era „turnul mobil". El era confecționat din lemn și se sprijinea pe roți pentru a fi transportat cu ușurință dintr-un loc în altul, de-a lungul zidurilor. Turnurile mobile erau de obicei mai înalte decît zidurile cetății asediate, ceea ce permitea soldaților din vîrful lor să privească în interiorul cetății, atît pentru a descoperi punctele cele mai vulnerabile unde era oportun să se concentreze atenția „mașinilor de asalt" cît și pentru a arunca peste ziduri săgeți, lănci etc. Turnurile mobile erau împărțite în mai multe etaje. Ultimul era prevăzut cu un pod mobil care, la momentul prielnic, era lăsat pe ziduri, permițînd soldaților să treacă direct în cetatea asediată.

Soldații care trebuiau să ajungă pînă la turnurile mobile erau protejați de „vineae", un fel de magazii construite din lemn, cu acoperișul înclinat, care nu aveau decît pereții laterali. Ele erau acoperite cu piei bine umezite, pentru a nu lua foc de la materialele înfierbîntate sau incandescente ce erau aruncate de la înălțimea zidurilor de către asediați.

Asemănătoare cu „vineae", dar de proporții mult mai mari, „carapacea" era un fel de baracă de lemn, solid închegată așezată pe roți. De obicei avea rolul de a proteja pe soldații ce primeau ordinul să

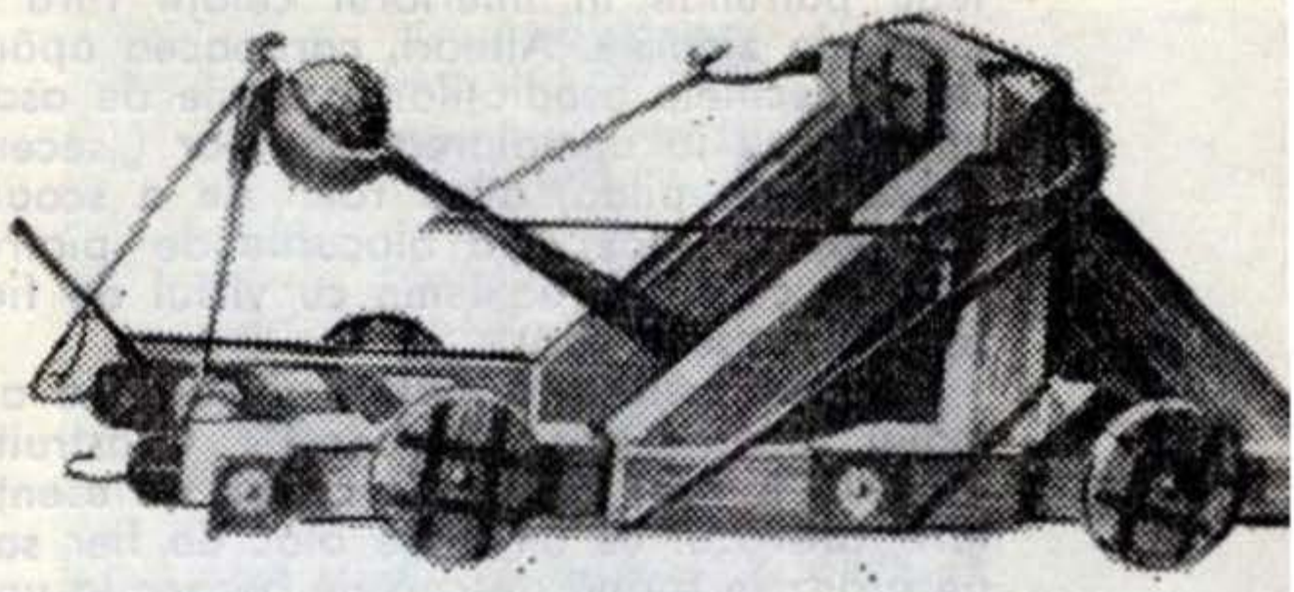

Cea mai puternică mașină de război era catapulta

* * * * *

Spre deosebire de catapultă, care lansa proiectilele în linie dreaptă, balista *le arunca pe traiectoria unui arc*

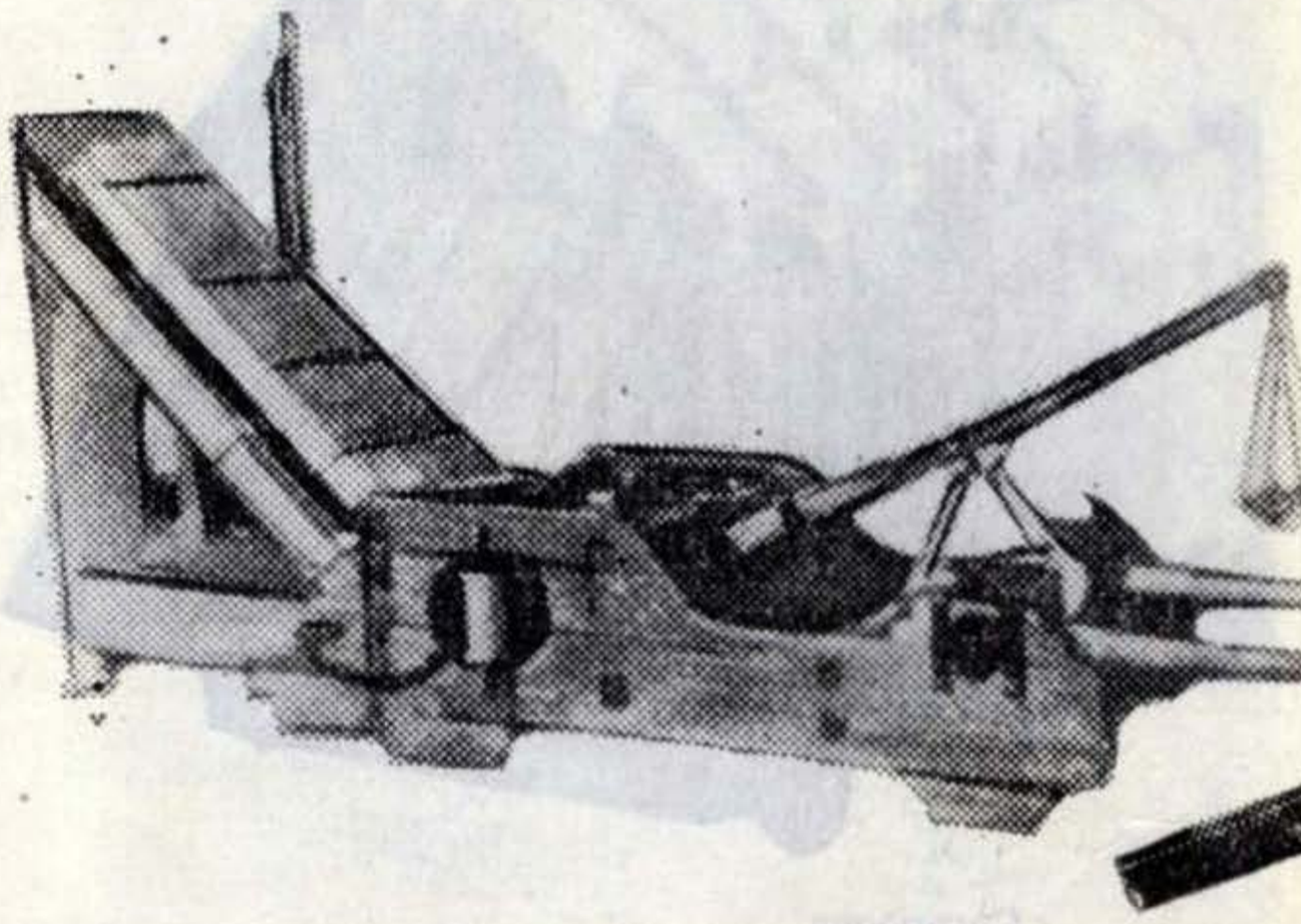

se apropie de ziduri pentru a săpa sub ele galerii. Prin aceste galerii asediatorii puteau pătrunde în interiorul cetății fără a escalada zidurile. Alteori, carapacea apăra de proiectilele asediaților mașinile de asalt ce serveau la demolarea zidurilor („secera zidului", de pildă, avea rolul de a scoate tencuiala și îndepărta blocurile de piatră, în timp ce stîlpii de lemn cu vîrful de fier făceau breșe în zid).

Cea mai puternică mașină de asalt a armatei romane era „berbecul". Construită dintr-un trunchi enorm de copac de esență tare, prevăzut cu un mare bloc de fier sau de bronz în formă de cap de berbec la una din extremități, această mașină de război era folosită pentru a deschide breșe mari în ziduri sau pentru a distruge porțile cetății asediate. „Berbecul", susținut de unul sau mai multe lanțuri, era manevrat de un număr de soldați în așa fel încît să se imprime o oscilație maximă, apoi împins cu forță în zidul sau poarta cetății asediate, care nu rezista la loviturile puternice. Soldații care deserveau berbecul erau protejați de un acoperiș de lemn căptușit pe dinafară cu piei bine umezite. Unele date atestă că romanii au avut berbeci cu o lungime de 60 m, puși în funcțiune de peste 2 000 de soldați, și că la asaltul zidurilor cetății Cartagina au utilizat un berbec pentru a cărui manevrare au fost necesari 6 000 de oameni.

Soldații care aveau ordinul de a se apropia de zidurile cetății pentru diferite misiuni și nu erau protejați de construcții speciale întrebuințau o anumită formațiune de atac, care îi apăra de proiectilele inamice. Dispuși în șiruri strînse, ei recurgeau la protecția scuturilor pe care le țineau în diverse moduri. Astfel, soldații din primul rînd așezau scuturile înaintea propriului lor corp ; cei ain rîndurile laterale le țineau pe flancuri, întoarse către exterior ; ceilalți ridicau scuturile deasupra capului. Toți erau instruiți însă să țină scuturile puțin înclinate, astfel încît eventualele proiectile să alunece sau să ricoșeze. Această formațiune de atac se numea „carapace umană".

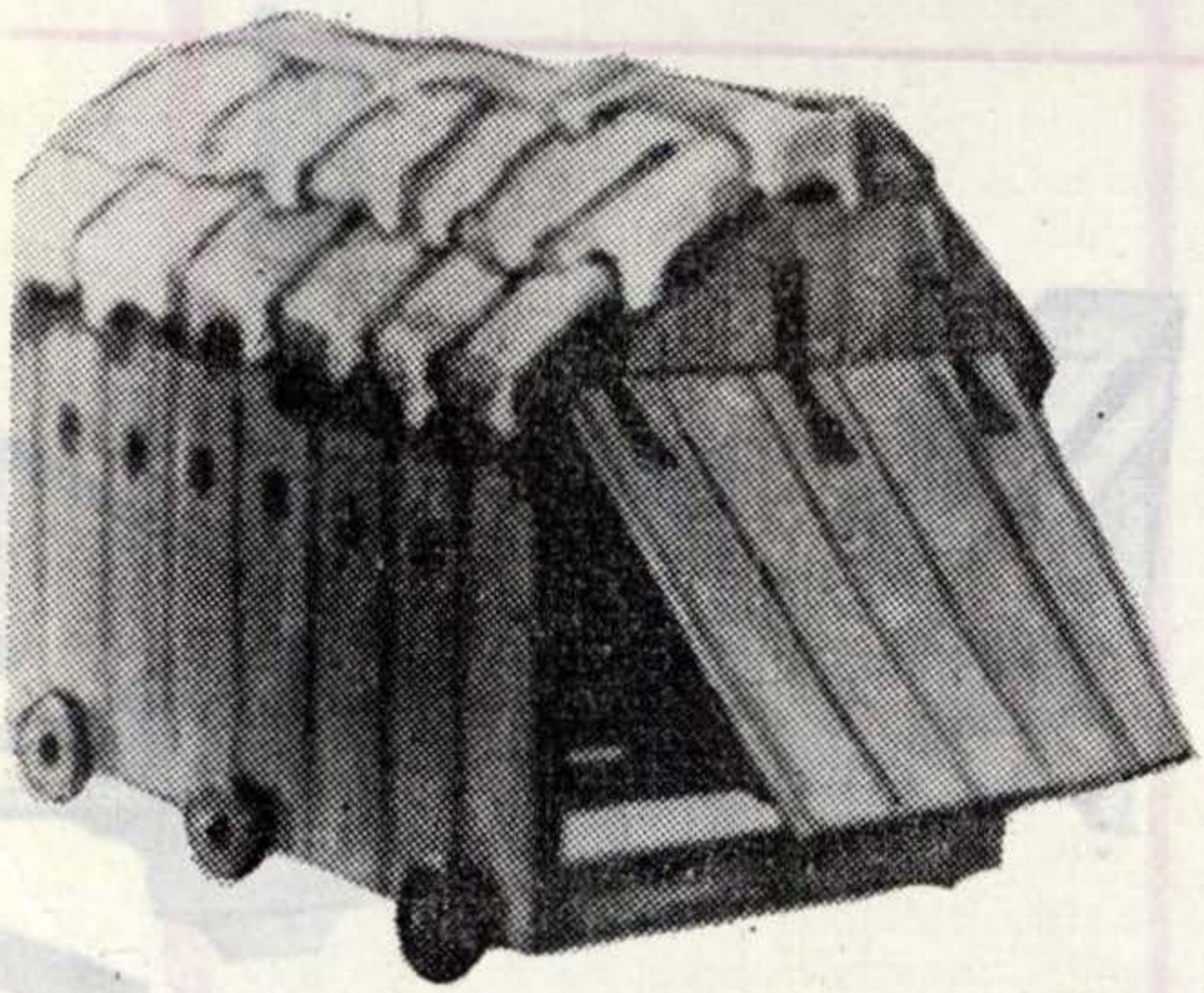

Carapacea

CATAPULTA ȘI BALISTA

În afara mașinilor de atac, am spus că romanii se mai serveau și de mașini de aruncat. Cea mai mare mașină de aruncat era „catapulta" întrebuințată pentru lansarea la distanță a blocurilor de piatră, bilelor de plumb (uneori cu o greutate de peste 100 kg), materialelor inflamabile etc.

Catapulta era formată dintr-un puternic stîlp de lemn, la extremitatea căruia se găsea un fel de cupă de talpă, în care se așeza proiectilul. Pentru a pune în funcțiune mașina, extremitatea stîlpului unde se găsea proiectilul era trasă în jos, cu ajutorul unor funii, pînă cînd coarda unui arc robust, fixat în vîrful mașinii, se întindea la maximum. Dînd drumul funiilor stîlpul se înălța brusc. O bară așezată special îi oprea la un moment dat redresarea și proiectilul așezat în cupă era aruncat cu putere înainte.

O altă mașină de război era „onagra". Deși asemănătoare cu catapulta, ea avea dimensiuni mult mai reduse pentru a putea fi transportată cu ușurință pe cîmpul de bătaie. „Onagra" avea posibilitatea să arunce proiectile la o distanță de 30 m și la o înălțime de cca. 40 m.

Înrudită cu catapulta era și „balista", cu care se aruncau de obicei lăncile peste zidurile cetății asediate. Proiectilele lansate de această mașină parcurgeau însă o traiectorie în formă de arc, în timp ce catapulta le arunca în linie dreaptă.

FLOTA MILITARĂ

Pînă în anul 264 î.e.n., cînd au reușit să ocupe aproape toată Italia peninsulară, romanii au purtat numai războaie terestre, deoarece nici un popor cu care se luptaseră pînă atunci nu reprezenta o putere maritimă. Începînd din acel an însă, ei s-au găsit în situația de a se război cu un stat care avea o flotă militară foarte puternică : Cartagina. Romanii și-au dat seama că i-ar putea înfrînge pe cartaginezi numai dacă le-ar fi superiori în bătăliile pe mare. Cu acea ocazie senatul ro-

man a luat istorica hotărîre de a înzestra Roma cu o puternică flotă de război.

Prima flotă romană a fost construită în anul 261 î.e.n. și era compusă din 100 de nave cu 5 rînduri de vîsle și 20 de nave cu 3 rînduri de vîsle. Din relatările istoricului grec Polibius, rezultă că între anii 261—247 î.e.n., adică în timpul primului război punic, Roma își construise o flotă de aproximativ 1 200 de vase de război și cîteva sute de vase „onerarie" (de la latinescul „onus" — încărcătură), adică nave de transport.

În acele timpuri, cînd nu existau arme de foc, principalul mijloc ofensiv al unei nave de război era „pintenul" sau „ciocul" situat la prora navei. El era din fier sau din bronz și servea la sfărîmarea învelișului lemnos al navei dușmane la nivelul apei, pentru ca aceasta să pătrundă în interior și s-o scufunde.

Orice navă era însă prevăzută cu un „contrapinten", care limita penetrarea ciocului navei inamice.

În anul 260 î.e.n., consulul roman Caius Duilius a introdus în armamentul navelor de război o inovație genială. El le-a echipat cu un fel de punte, care se putea ridica, lăsa și întoarce în diverse poziții, și pe care a denumit-o „corbul", pentru că se termina cu o proeminență ascuțită de fier în formă de cioc de cioară. Cînd o navă romană se apropia de una dușmană, la momentul potrivit, puntea cobora brusc și ciocul ei de fier se înfigea în nava inamică, împiedicînd-o să se îndepărteze. Apoi, traversînd „corbul", soldații romani pătrundeau pe puntea navei adverse și transformau bătălia, într-un anumit sens, din navală în terestră. Pentru romani, care erau mai puțin experți în bătăliile navale, bazate îndeosebi pe găurirea navelor prin intermediul „pintenilor", inovația introdusă de Duilius a fost de o importanță fundamentală pentru viitoarele bătălii pe mare.

Iată, pe scurt, în ce a constat arsenalul militar terestru și maritim al romanilor. M-am referit îndeosebi la armamentul perfecționat al acelei epoci, pentru manevrarea căruia erau angrenați mai mulți militari, fără să-l descriu pe cel individual al soldaților și comandanților romani, care poate face, eventual, obiectul unui alt articol. Trebuie menționat, totodată, că arsenalul de război descris mai sus a fost perfecționat de-a lungul veacurilor — și îndeosebi în epoca imperială —, dar tipurile de armament și modul lor de întrebuințare au rămas aproximativ neschimbate pînă la sfîrșitul perioadei de dominație a Romei.

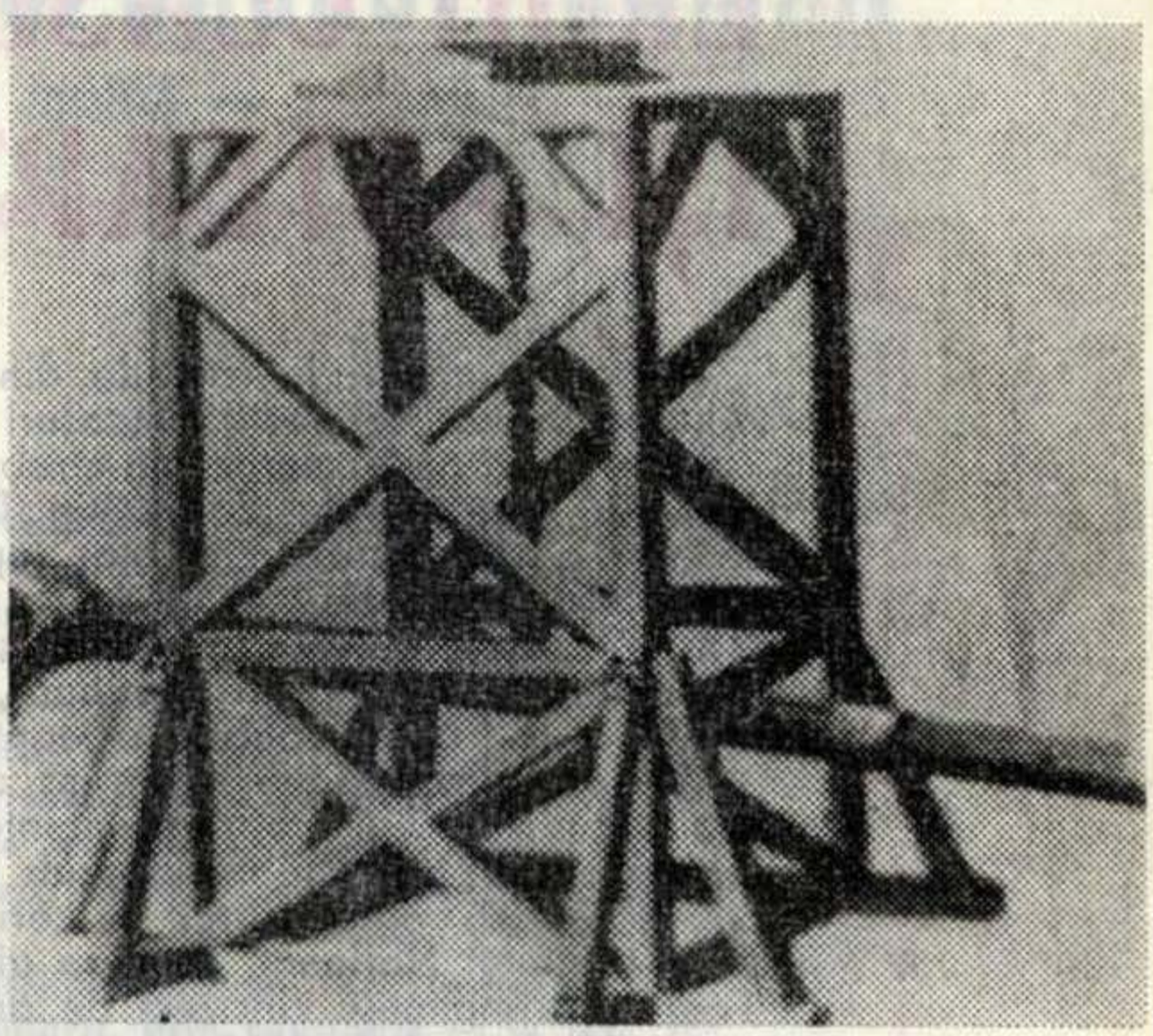

Berbecele

* * * * *

Nave de război :
1) vas de transport
2) trirema
3) liburna

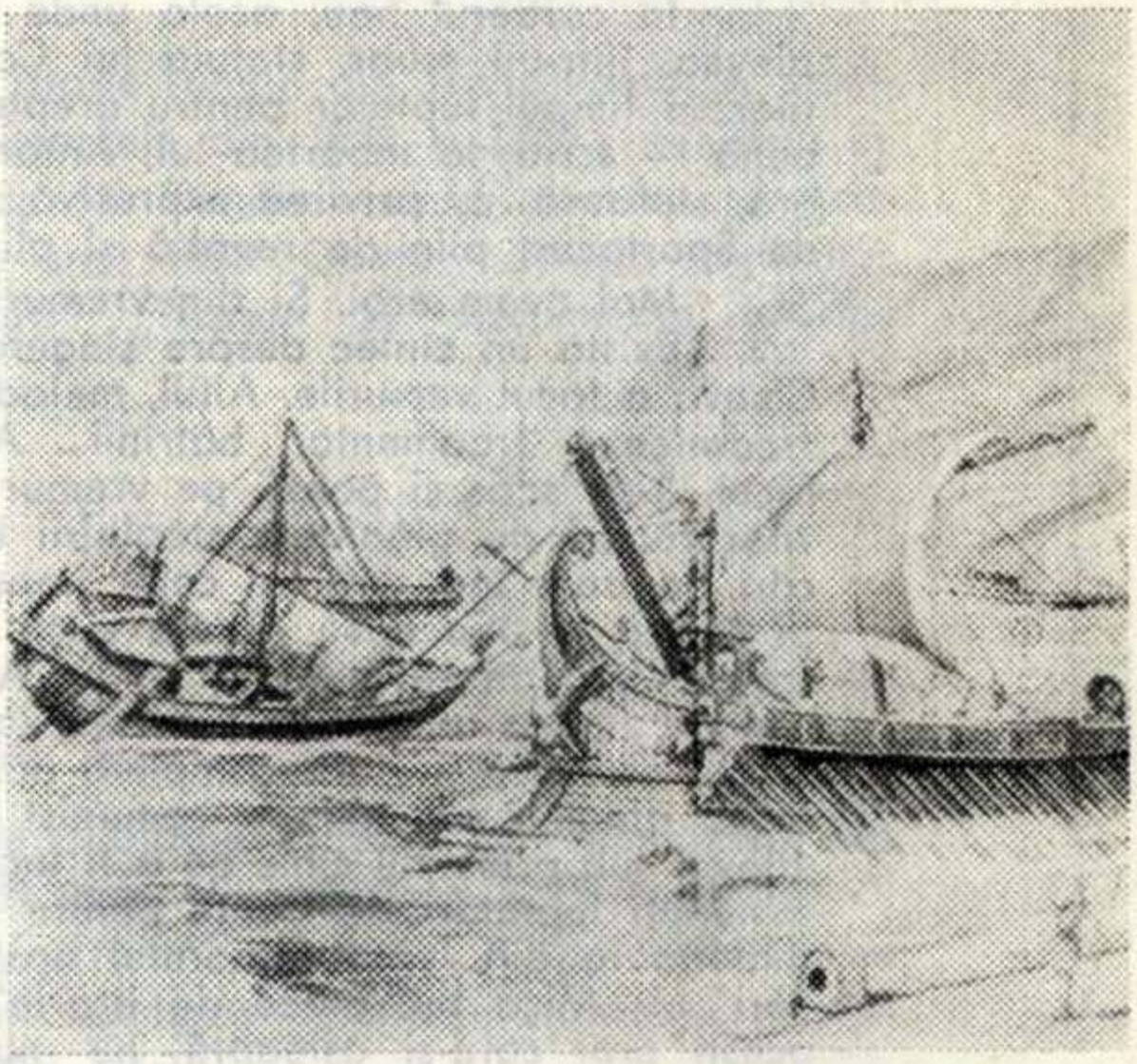

EROII CLASEI MUNCITOARE ÎȘI AȘTEAPTĂ CÎNTĂREȚII

I. FELEA

Poposesc uneori în rotonda din Cișmigiu și privesc la șirul de busturi care reprezintă o seamă de poeți, prozatori și critici a căror operă ocupă un loc de cinste în cultura noastră. Și mereu mă-ntreb : cum se face că nu s-a găsit puțin loc și pentru marele nostru critic Constantin Dobrogeanu-Gherea ? E-adevărat, nemuritorii ar trebui să se strîngă puțin ; nu s-ar supăra... I s-ar putea face loc lui Gherea pe lîngă prietenul său Caragiale sau — de ce nu ? — lîngă olimpianul său preopinent Titu Maiorescu ! Aprecieri asupra meritelor sale culturale există. Lipsa se poate repara. Figura blajină de gînditor revoluționar, cu barba albă patriarhală, cu privirea senină, eliberată de orice prejudecăți, așteaptă... în liniște.

De la această idee s-a prins o alta. De ce orașele noastre nu sînt încă împodobite cu statui ale marilor înaintași, ale luptătorilor consecvenți în lupta pentru eliberarea clasei muncitoare de sub jugul exploatării, pentru fericirea poporului român ? Aș vedea ridicîndu-se, în zorii zilei de 13 decembrie, anul acesta, în fosta piață a Teatrului Național, unde se află acum o piatră comemorativă, statuia lui Ioan C. Frimu. Se împlinesc cincizeci de ani de cînd, în urma schingiuirilor la care a fost supus la 13 decembrie 1918, i s-a tras moartea acestui conducător de elită al clasei noastre muncitoare. Statuia aș vedea-o așa cum l-a descris pe Frimu talentatul publicist N. D. Cocea : „Nalt, cu statura puternică, cu trăsăturile feței săpate adînc, viguroase și expresive". Frimu se mișca încet, aproape greoi, păstrînd în atitudinile sale, ca și în acțiunea sa veșnic cumpătată, toată firea țăranului moldovean. Artistul plastic ar putea să se inspire din desenul pictorului Iser apărut în „Facla" din 1911.

Pe nemuritorul, în conștiința poporului nostru, Ștefan Gheorghiu l-aș vedea ridicat pe un soclu în centrul orașului Ploiești. Pe vremuri, acum 50 de ani, chipul lui Ștefan Gheorghiu împodobea „ca o icoană adorată" pereții caselor umile din mahalalele Brăilei și Galațiului, ale Ploieștiului și Cîmpinei. (A se vedea ziarul „Socialismul" din 2 decembrie 1918).

Un artist al daltei ar putea să se inspire din portretul făcut cîndva de prietenul și tovarășul său de luptă Constantin Mănescu : era înalt, lat în spate, iar pe corpul său masiv străjuia un cap „dantonian", cu o claie de păr cîrlionțat. Fața lui smeadă, mai mult oacheșă, avea o mustață neagră, cu vîrfurile răsucite-n sus. Sub sprîncenele stufoase străluceau doi ochi negri, fascinanți. Din mînecile scurte ale surtucului său ieșeau afară mîinile lungi cu palmele masive, puternice. Mîna sa dreaptă se ridica din cînd în cînd ca un îndemn spre auditoriul electrizat, să meargă tot înainte...

În cartierul nou, acolo unde trăiesc azi o viață nouă muncitorii ceferiști, văd aievea, într-un scuar, statuia lui Constantin Olcescu, conducător destoinic al ceferiștilor în timpul luptelor pentru dreptate socială de la 1888. Era măreț să-l vezi la tribună — scria, la moartea lui, Anton Bacalbașa. Un muncitor voinic, cu o barbă neagră, stufoasă, cu privirea expresivă, „cînd ridica în sus mîna-i viguroasă, părea un fel de Spartacus, plin de revoltă și plin de entuziasm".

Mai avem eroi. Și din vremuri mai îndepărtate și mai apropiate.

Există un cîntec despre sîngeroasele evenimente din ziua de 13 decembrie 1918. Cineva a făcut versurile. Altul, melodia. Un cîntec trist, plin de revoltă, dar uitat. Îl mai fredonează, fragmentar, bătrînii... Alt cîntec, nou, despre 13 decembrie nu s-a mai făcut. S-au scris și poezii pe vremuri despre 13 decembrie. Un poem dedicat muncitorilor răpuși de gloanțele stăpînirii burghezo-moșierești a creat și M. Gh. Bujor. Evocări de frate îndurerat al celor împușcați pentru că au cerut pîine și libertate se află în cartea lui Ion Pas : „Zilele vieții tale".

Viața de revoluționar a lui Alecu Constantinescu cu unele aspecte de erou legendar, figura romantică a lui Alexandru Dobrogeanu, care folosea la maximum acele forme de luptă în care completa dăruire și sacrificiul personal electrizau masele ; evocarea dinamicului militant comunist Leonte Filipescu, suprimat „din ordin" în pădurea Jilava, sub pretextul cinic de a fi încercat „să fugă de sub escortă", și cea a multor alți minunați luptători de frunte pentru socialism și comunism ar oferi cititorului momente pilduitoare din lupta poporului nostru. Salut cu entuziasm cele două colecții : „Evocări" și „Mica bibliotecă de istorie", în care condeiele vor prinde să scrie despre acești eroi care-și așteaptă nu numai paginile cărților, dar și monumentele ce le merită.

PENTRU UNITATEA POPORULUI ROMÂN

— Corespondență inedită —

In epoca modernă, îndeosebi după revoluția de la 1848, ideea unității naționale a îmbrăcat formele cele mai diferite, generate de destinul istoric al unui popor nevoit să trăiască fărîmițat între hotare nefirești. Legăturile economice, politice și culturale dintre țările române au contribuit la cimentarea unității sufletești a tuturor românilor, la generalizarea ideii de unitate, exprimată cu claritate, verbal sau scris, de o parte și de alta a Carpaților.

Cercetarea corespondenței diferitelor persoane dezvăluie elemente grăitoare In scrisori particulare, printre relatările cele mai intime, autorii dezbat adesea problema unității naționale, necesitatea unirii într-un singur stat, independent și suveran : România.

Impresionante prin patriotismul lor, fragmentele pe care le reproducem mai jos surprind și azi prin profunzimea gîndirii, prin constanța — la toți intelectualii vremii — a ideii că progresul general al națiunii române era strîns legat de înfăptuirea unității naționale și cucerirea independenței.

GHEORGHE I. BODEA

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN (1828–1878),

jurist, om politic și istoric român din Transilvania. A participat activ la evenimentele din 1848 și 1859 ; ministru în guvernul prezidat de M. Kogălniceanu ; membru al Academiei Române din anul 1868. Opere : „Istoria românilor din Dacia superioară", „Tezaur de monumente istorice pentru România".

IOAN AL. LAPEDATU (1844–1878),

scriitor, profesor de filologie clasică la gimnaziul din Brașov. A colaborat activ la revistele : „Orientul latin", „Albina Carpaților", „Traian" și altele. A fost unul dintre militanții consecvenți ai luptei pentru afirmarea ființei naționale a poporului nostru.

ALEXANDRU ROMAN (1826-1897),

cărturar transilvănean, unul dintre conducătorii luptei politice a românilor din Transilvania, redactor la ziarul „Concordia" și, în 1868, fondator și conducător al ziarului „Federațiunea". Ales deputat în parlamentul de la Budapesta, s-a ridicat plin de curaj în apărarea drepturilor poporului român. A fost membru al Academiei Române, întreținînd strînse legături cu oameni politici și de cultură din „Țară".

AUGUSTIN BUNEA (1857-1909),

istoric, profesor la Blaj, autor al mai multor lucrări de istorie. S-a ridicat în apărarea memorandiștilor ; în urma activității culturale desfășurate a fost ales membru al Academiei Române.

NICOLAE DENSUȘIANU (1846-1911),

istoric, membru corespondent al Academiei Române. Opere principale : „Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784—1785" (1884), „Documente privitoare la istoria românilor" (6 volume), „Dacia preistorică".

VASILE ALECSANDRI (1821-1890),

Marele poet a fost și un înflăcărat patriot cu importante misiuni diplomatice, majoritatea în anii Unirii și consolidării ei.

SEXTIL PUȘCARIU (1877-1948),

lingvist și filolog român ; profesor universitar, a întemeiat Muzeul limbii române și revista „Dacoromania". Din 1905 devine membru al Academiei și între anii 1906 și 1940 conduce colectivul de elaborare a „Dicționarului Academiei Române".

GH. BOGDAN-DUICĂ (1865-1934),

istoric și critic literar, membru al Academiei Române. Este autor al cunoscutelor lucrări : „Petru Maior" (1893), „Istoria literaturii române moderne. Întîii poeți munteni" (1923) ; semnează numeroase articole în publicațiile vremii : „Gazeta Transilvaniei", „Tribuna", „România" etc., militînd pentru unitatea națională a românilor.

ȘTEFAN D. GRECEANU (? -1908),

om politic, membru al Academiei Române. S-a ocupat cu genealogia familiilor boierești și a publicat cronica lui Radu Greceanu.

FRANCISC H. LONGIN (1847-1935),

publicist de seamă, redactor la „Familia" și „Gura satului", corespondent la ziarele românești din Budapesta, a desfășurat o intensă activitate în cadrul mișcării naționale din Transilvania.

ZENOBIE PÎCLIȘANU (1886- ?),

istoric transilvănean, membru corespondent al Academiei Române, a publicat interesante studii despre trecutul bisericii din Transilvania.

ANDREI BÎRSEANU (1858-1922)

și-a făcut studiile la Brașov, Viena și München. Autor al unor culegeri de folclor, cărți didactice. Pentru lucrarea sa : „Istoria școalelor centrale române din Brașov" a fost premiat de Acaaemia Română, printre ai cărei membri s-a numărat. În 1905 a fost ales vicepreședinte al „Astrei", iar la adunarea jubiliară de la Blaj (1911), președinte al acestei asociații.

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN, memoriu adresat domnitorului CUZA în 1860

O, principe și doamne al românilor, fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române, ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare domn român, ce a avut vreodată Dacia lui Traian.

I. AL. LAPEDATU către F. H. LONGIN

Paris, 27 sept. 1869

Românii trebuie să rămînă cerbicoși în aspirațiunile lor — să progreseze cu energie către țintă și să sacrifice și iar sacrifice... pînă și viața. Junimea să nu înceteze niciodată de a fi dacoromanistică, ea trebuie să crească nutrită de sucul acestei idei, să se întărească întrupînd-o în ei ; astfel ideea va trebui să se realizeze !

Dealtfel aceasta e numai o chestiune de timp, și cei ce nu cred în Daco-România nu sînt fiii secolului nostru și nu merită să fie !

I. AL. LAPEDATU către F. H. LONGIN

Paris, 16 oct. 1869

Dar da-va D-zeu, veni-va primăvara ! Trebuie să sperăm și să persistăm nemișcați în aspirațiunile noastre. Generațiunea jună va avea un mare rol spre venitoriu. Ea va trebui să democratizeze și să lumineze. Pregătească-se dar din toate puterile pentru această mare operă.

ALEXANDRU ROMAN către GHEORGHE POP de BĂSEȘTI

Pesta, 17. I. 1870

Datorința noastră este a moraliza poporul nostru. Prin puterea morală — și numai singur prin aceasta — vom ajunge la scopul nostru. Să nu crezi d-l meu, că unitatea noastră națională, România mare, are să se facă prin forța brută, din contra, ea **trebuie** să se facă prin puterea morală.

TINERIMEA DIN DEVA către VASILE ALECSANDRI

Deva, 2 iunie 1878

Românii din Deva, aflînd numai azi de splendidul triumf național reportat de V. Alecsandri prin **Cîntecul gintei Latine** *, adînc mișcați de sunetul armonios și măreț însuflețitoriu al lirei marelui nostru poet, uitînd pe un moment toate durerile, plini de mîndria națională, au adresat triumfătorului interpretatore al sentimentelor adevărat românești, următoarea telegramă :

Domnului Vasile Alexandri

Mirceşti, România

Primiți și felicitările noastre pentru marele triumf portat cu **Cîntecul gintei latine.** Trăiască românismul și bardul său !

Românii din Deva transilvană

AUGUSTIN BUNEA către A. BÎRSEANU

Roma, 13 aprilie 1879

În Florența iese un dicționar biografic despre persoanele cele mai renumite din lume, cari se află în viață. D-l Obedenariu descrie viețile celor mai renumiți români. Astfel națiunea română își ia rangul ce i se cuvine în concertul popoarelor europene.

O, de ar lucra toți ca dînsul !

---

* În 1878, la Montpellier, în cadrul unui concurs literar, V. Alecsandri a obținut „le prix du chant latin" (N.R.)

N. DENSUȘIANU
către
F. H. LONGIN

București, 29 nov. 1880

Să facem și noi, frate Longine, ce putem, precum au făcut părinții noștri în niște timpuri cu mult mai dificile și cu mai puțină aparență de viitorul națiunei române de cum avem noi astăzi.

V. ALECSANDRI
către
SOCIETATEA „ROMÂNIA JUNĂ" din Viena

Mircești, 12/24 iulie 1881

La întoarcerea mea din Iași am găsit pe biroul meu frumosul album ce mi-ați trimis din partea societății „România Junâ" din Viena. Conținutul său mi-a produs o vie și profundă emoțiune.

[...] Mulțumită însă junimei române din Viena, al cărei glas tînăr, simpatic și înduioșător a salutat aniversarul meu sexagenar, simt o dulce mîngîiere în sufletu-mi, și cînd privesc în urma mea, bătrînețele aispar, căci văd la poalele dealului o generație verde, generoasă, entuziastă, patriotă, care ține privirile sale tot în sus și pășește cu încredere către un viitor măreț.

SEXTIL PUȘCARIU
către
A. BÎRSEANU

Lipsca, 27. XI. 1897

În Brașov avem un public inteligent atît de mare, încît cu ajutorul lui s-ar putea înființa ușor o societate literară [...]

Scopul ar fi ținerea în curent a publicului brașovean peste tot cu literatura noastră. Numărul ședințelor s-ar putea micșora. Vreo două din ele ar putea consta din reprezentațiuni teatrale de diletanți. Sînt în Brașov acum o mulțime de oameni cari sub o bună regie ar putea reprezenta cu succes vreo comedie de Caragiale sau chiar și „Năpasta". Pentru celelalte ședinte — abstrăgînd de cîteva disertații — s-ar putea procura puteri din România. Iar cînd va fi anunțat că un Coșbuc, Caragiale sau Vlahuță își vor ceti propriile lor producțiuni, publicul brașovean încă nu va rămînea indiferent.

Alt mijloc e de a procura puteri de la Teatrul Național din București sau pentru de a declama sau pentru de a juca dimpreună cu diletanții noștri. Iar cînd va fi anunțată o serată declamatorică, în care să păsească un Nottara, publicul brașovean nu va sta acasă.

GH. BOGDAN-DUICĂ
către
A. BÎRSEANU

București, 25. III. 1902

Îți scriu în numele meu, al lui Chendi și Șt. Iosif, la care sîntem siguri că se va alătura cel puțin și amicul Coșbuc (nu l-am găsit să-i spun, că putem zice și numele lui. E patriot bun). Nouă ni se pare că întîiul lucru ce ar trebui să-l faceți pentru unitatea limbii ar fi o revistă bine făcută, redactată de dumneata, ori tot la Brașov, de membrii de aici ai secției literare.

ŞT. D. GRECEANU
către
F. H. LONGIN

București, 27 mai 1903

O, durere ! De ce așa tîrziu pentru mine, ni s-a deschis comunicațiunile ! De ce în atît timp viețuit-am fără a putea, ca acum, ca gîndul de iute, ca vîntul de lesne, să deschid vămile să pășesc peste pragurile despărțitoare dintre frații noștri și noi... ! Bieți bătrîni părinți despre mama și despre tata îmi spuneau cît e de frumos Ardealul, dar eu, răsfățat de înlesnirile mari și zburătoare ce avem spre Apus, mă duceam de preferință într-acolo și pe departe. Acum însă, slavă lui Dumnezeu, că putem și spre Nord a zbura vorbind limba noastră, găsina izvoare iubite române cu numele românești ca Buzeu, Jiu, Oltul și pămînturi cu nume de acelea care ne încălzesc și auzul și adîncul inimei. Slavă milostivului nostru Dumnezeu, să ne învrednicească el să nu mai dăm înapoi nici odinioară, nici neam de neamul nostru, ci tot spre bine să pășim înainte și înainte.

ELENA H. LONGIN
către
ŞT. D. GRECEANU

Deva, 22 iunie 1903

Căci ce poate fi mai dulce mîngîiere, pentru un neam oprimat și amărît, decît cînd întîmpină căldură și iubire de la frații săi, fericiți că pot trăi în țara lor liberă și independentă !

Să mă credeți, scumpul nostru amic ! că în luptele noastre grele și împreunate cu multe amăreli sufletești, că ni sunt un adevărat talisman toate semnele de dragoste ce ne vin [de] la acești frați scumpi.

O, de-ar da bunul D-zeu să puteți transpune și altor fii a[i] mîndrei Românie nobilele d-voastră sentimente ce vă încălzesc inima, față de noi românii ardeleni !

Nu cerem noi de la frații noștri altceva decît iubire ; această scînteie dumnezeiască care încheagă întreg universul va produce minuni de înălțare în inimile noastre mistuite adese de grele îngrijiri față de viitorul poporului românesc din Transilvania.

Iată de ce sîntem noi mîndri că un destins frate al nostru înțelege dorul sufletelor noastre atît de dornice de acea iubire sacră care să formeze legătura normală între noi și frații noștri de peste munți.

Z. PÎCLIŞANU
către
F. H. LONGIN

Vălenii de Munte, 27. VII. 1912

Aici la Văleni * m-am întîlnit cu cîțiva prieteni vechi. Între ei locul prim îl ocupă savantul profesor de istorie antică de la Universitatea din București, V. Pârvan, cu care am trăit și în 1910 în cele mai bune relații. Întîlnirea cu el a fost foarte afabilă. Eram ziua întreagă și noaptea pînă după miezul nopții laolaltă, discutînd mai ales chestii actuale din viața publică a românilor din Ardeal și Ungaria. L-am pus în curent cu toate, expunîndu-i în mod critic — ci încă foarte critic — situația politică, culturală, bisericească etc. a noastră. Legăturile de prietenie dintre noi au devenit și mai strînse și îmi vor fi mie de foarte mare folos în lupta și munca pe care, cu ajutorul lui D-zeu, voi începe-o la timpul său.

(Materialele au fost extrase din fondul Colecții speciale, Corespondența Gheorghe Pop de Băsești și F. H. Longin, Biblioteca Universitară Cluj).

* Din inițiativa marelui istoric Iorga, la Vălenii de Munte se întîlneau anual istorici, oameni de cultură din diferite colțuri ale țării, prilej de cunoaștere reciprocă, de afirmare a culturii naționale unice și de coordonare a acțiunilor în vederea desăvîrșirii unității naționale.

CUM A PIERDUT VODĂ CARAGEA UN RĂMĂȘAG

EMIL VÎRTOSU

* * * * * * * * *

Iunie 1818. Domnia lui Vodă Caragea își trăia ultimele zile. În toamnă, acesta avea să fugă peste fruntarii, cu pașaport chesaro-crăiesc și cu milioanele care îi vor asigura o viață ușoară în Austria și apoi în Italia, pe țărmurile fluviului Arno, de unde va urmări și va încuraja mișcarea de redeșteptare a grecilor.

Ca un semn, premergător mazilirii din domnie, ceva minunat și cu totul neașteptat se întîmpla pentru prima dată în București. Nu era o „stea cu coadă" ca în trecut. Și nici războiul nu bătea toba la porțile țării. Lucrul fără precedent era altul : bucureștenii aveau prilejul să vadă, ridicîndu-se în slava cerului, cel dintîi balon lansat de pe pămîntul românesc.

La începutul verii era mare fierbere. Se zvonise că niște „nemți" au născocit un meșteșug ca să se poată sui în văzduh ca într-un hîrzob, ba mai bine chiar, că acest hîrzob era închipuit dintr-o „bășică" mare, care se înălța spre cer, ușor, fără mînă de om, ca trasă de funii nevăzute proptite în însăși inima bolții.

E adevărat că la Iași, la 6 decembrie 1815, un „niamț" ridicase un „lupbalon" (Luftbalon), ca să înveselească și mai mult petrecerea pusă la cale de boierul Nicolae Roset Roznovanu, de ziua sa onomastică. Dar balonul lansat atunci era mic, iar nacela, dacă va fi fost, nu avea nici un fel de încărcătură.

Zvonul acestei nemaipomenite mașinării ajunge și la urechile lui vodă, de la care oaspeții cereau îngăduința să arate bucureștenilor meșteșugul lor. Iar tînăra domniță Ralu Caragea, suflet gata să adie la entuziasmul și îndrăznelile veacului, înțelegînd povestea nemaiauzită pînă atunci, bătu ușurel din palme, drese ce drese, și izbuti să convingă pe vodă, tată iubitor, că oaspeții nu pot fi niște simpli înșelători și că e bine să vorbească el însuși cu aceștia...

— „O să se înalțe, măria ta, ușor ca un zmeu de hîrtie, că doar s-a mai ridicat și prin alte părți, pe unde noi am purtat și arătat descoperirea noastră. Căci noi umplem bășica aceasta cu un fel de aer mai ușor chiar și decît aerul pe care îl respirăm..."

Vodă dădu, totuși, neîncrezător din cap. Era sceptic... Dar fiindcă pe oaspeți nu se cade să te mînii sau să-i superi cu neîncredere, vodă le dădu voie să încerce „comèdia" lor în fața bucureștenilor Și le îngădui să ia și taxe de intrare, de la cei ce ar fi dorit să vadă un asemenea spectacol fără noimă. Și pentru că domnia era pentru dînsul mai presus de toate o negustorie, vodă Caragea nu se sfii să pună rămășag pe 10 000 de taleri, pe care străinii s-au prins să i-i plătească îndoit, dacă nu vor izbuti să aburce „bășica" spre cer.

Undeva, într-o cămară din palatul domnesc, inima domniței Ralu a bătut frenetic, auzind de sfidarea pe care vodă, tatăl său, o arunca astfel duhului înnoitor al veacului. Și, pentru prima oară, gîndurile ei s-au oprit o clipă nedumerite, nehotărîte...

E duminică. Toată protipendada cuișlic, toată eleganța boieroaicelor, negustori, popi, țîrcovnici și mulțime s-au strîns în curtea vechiului palat domnesc, mistuit nu de mult de foc și pe care toți îl numeau Curtea Arsă (pe locul fostului Arsenal).

În cîntec de meterhanea, apare și vodă Caragea. Și toți s-au închinat adînc înaintea lui vodă, zîmbind șiret în colțul gurii („larăși va să mai cîștige bani, neostoitul !").

Dar nici oaspeții, nici vodă însuși, nici poporul, nu aflaseră, poate, că aceeași adîncă mirare și curiozitate făcuse cu douăzeci de ani mai înainte pe Ludovic al XVI-lea să asiste cu întreaga curte, pe pajiștile verzi de la Versailles, la experiența asemănătoare a fraților Montgolfier. Atunci însă balonul — montgolfiera — se ridicase pînă la o jumătate de kilometru, purtînd în slava cerului o cușcă în care, de nevoie, se aciuiseră o oaie, un cocoș și o rață, care au ajuns nevătămați pe pămînt.

Și nu mai știau oamenii noștri că fizicianul francez Charles, imitînd experiența fraților Montgolfier, înălțase, în 1793, primul balon pe care parizienii aveau prilejul să-l vadă ridicîndu-se de pe Cîmpul lui Marte, și să-l salute cu lovituri de tun, cu aclamații fără sfîrșit și cu nădejdea că această născocire pregătea un viitor mai bun umanității.

În acele momente, pe bucureșteni îi interesa însă mai mult partea anecdotică.

Și iată cum istorisește ce s-a întîmplat atunci un martor ocular al cărui nume nu s-a păstrat, dar a cărui însemnare s-a găsit între înscrisurile mănăstirii Govora :

„Leat 1818, în zilele domnului nostru Io Ioan Gheorghe Caragea Voevod, cu sfat de opște am poruncit de au făcut o azmodie, ce se numia bășică, la casile lui Alexandru Vodă (Ipsilante), în deal, care arseseră de curîndu. Acea bășică era lungul de patru stînjeni, largul tot asemenea, făcută de pînză de Brașov și îmbrăcată cu batistă : bucăți 90 ; într-ănsa, un buriu cu spirtu, de cinci vedre, pus cu meșteșugu. I-au dat fitil de jos și s-au înălțat în slavă, cît de abia se vedea. Părea că este unișlic boieresc și într-ănsa ardea fitilul și lumina ca un luceafăr. Și au înălțat-o după loc, și au căzut jos la satu unde să zice Cățel, din josul Bucureștilor, în zi dumineca tuturor sfinților, iunie 9 zile".

Un alt anonim, tot din București, își însemna pe o carte, **„Pravoslavnica învățătură"**, spre aducere aminte, lucruri auzite de la alții : **„Să să știe cînd au făcut comèdii aici în Țara Rumânească și au aridicat o bășică cu un neamț într-însa și s-au dus spre Dudești, la leat 1818, la luna lui iunie 16, la 12 ceasuri din zi".**

Iar ceaușul Costache, de la Biserica Amzei, s-a minunat și el în sufletul său, și a însemnat, în caietul în care, cu pană fină, nota gîndurile și întîmplările mai de seamă :

„In leat 1818, iunie 26, într-o zi de duminică, seara, au ridicat niște nemți, cu meșteșug, o bășică în slavă foarte mare, de 1 700 coți de pînză bășica, cu spirturi fiind înăuntru, cu o luminație mare au ridicat-o din Curtea Domnească cea arsă. Și li s-au plătit de Domnie taleri 10 000, având prinsoare că, dă nu va ridica-oă, să plătească nemții banii îndoiți. Au luat nemții și de la cei ce au intrat, cît au putut, întămpăndu-se aciasta în zilele mării sale prea înălțatului nostru domn, Io Gheorghiu Caragea Voevod, în al șasilea an al domnii dintăiu".

Și astfel, deși însemnările se contrazic în ceea ce privește data exactă, faptul în sine rămîne incontestabil : Vodă Caragea „a fost rămas", în chiar cetatea de scaun a domniei ! Și de atunci zicala : „De cînd cu bășica din vremea lui Caragea !"

O MANIFESTARE A PRIETENIEI ROMÂNO-MAGHIARE

I. MICU

Sărbătorirea „nunții de aur" a bătrînei perechi Ady, în 1924 — inițiativă a unor intelectuali ardeleni, admiratori ai celui mai de seamă poet maghiar, Ady Endre — va rămîne consemnată și ca o manifestare a prieteniei dintre intelectualii români și maghiari din România.

Festivitatea s-a desfășurat în zilele de 20 și 21 iulie 1924 la Zalău și Mecențiu — astăzi satul Ady — unde, într-o casă modestă, poetul a văzut lumina zilei și și-a petrecut anii copilăriei.

Cel care a cîntat cu atîta pasiune înfrățirea popoarelor, lansînd chemarea la unire împotriva împilării și oprimării :

„De ce din mii de frînte doruri
Nu crește o uriașă vrere ?
Cînd slavă, ungară sau valahă,
Durerea-i, vai, tot o durere" [1]

avea să rămînă, în cugetul omului de cultură, purtătorul mesajului de solidaritate a tuturor celor obidiți.

Poetul Octavian Goga a acceptat patronajul acestei manifestări închinată, de fapt, memoriei lui Ady. Nereușind însă, din motive independente de voința sa, să se deplaseze la Mecențiu, Goga a trimis următoarea scrisoare :

Ciucea, 17 iulie 1924

Mult stimați domni!

Regret din adîncul sufletului că din cauza unor importante treburi obștești, care nu pot suferi amînare și care reclamă prezența mea în Capitală, nu pot fi prezent la sărbătorirea lui Ady la Zalău și Mecențiu. Aș fi vrut să mă folosesc de acest prilej, pentru a mă achita cu pietate față de nemuritorul scriitor și a demonstra totodată în cadrul acestei sărbătoriri stima pe care o datorăm marilor realizări spirituale.

Personalitatea lui Ady Endre este cea mai chemată să ne unească într-o singură tabără sub altarul veșnic al artei. În poezia sa se contopesc adevăruri tipic naționale cu cele general umane, pasiunile sale țîșnesc din izvorul nemuririi, luptele sale poartă amprenta unei inspirații profetice. În fața unui șuvoi de lumină, care pătrunde pînă la asemenea înălțimi, a te pleca este un simțămînt deosebit de plăcut și purificator, este o obligație culturală elementară.

De aceea, în numele scriitorilor români și al meu personal, primiți sincerele noastre recunoștințe pentru sărbătorirea lui Ady Endre — cu speranța că nu peste mult vom avea prilejul aici, pe pămîntul patriei noastre, în fața statuii sale, să ne rostim cuvintele de admirație pentru arta sa, care nu se va ofili niciodată.

Vă rog, în mod deosebit, transmiteți stima mea părinților lui Ady, celei mai fericite perechi, care, dintr-un sătuc al delurosului și bătrînului Sălaj, au trimis pe drumul nemuririi un copil cu înălțătoare visuri.

Cu deosebită stimă,
O. Goga

Același regret pentru neputința de a participa la manifestări, dar și încrederea că ele simbolizează un gest semnificativ al prieteniei și înfrățirii între intelectualii români și maghiari, le găsim în scrisoarea adresată unuia dintre organizatori de către marele povestitor maghiar din Transilvania Benedek Elek :

[...] Timpul neașteptat de rece, ca de iarnă, mi-a reînnoit obișnuita și încăpățînata boală a bătrîneții și a trebuit să renunț la bucuria de a fi prezent la sărbătorirea celui mai mare poet maghiar contemporan.

Am dorit să strîng mîna cu multă ardoare acelora care, prin prezența lor, au dat mărturie că recunosc în Ady Endre pe poetul maghiar al timpurilor noi. Dar Dumnezeu altfel a orînduit-o și eu trebuie să mă consolez că așa este bine. Evit fraza șablon „voi fi cu sufletul alături de voi", în schimb cer ca Dumnezeu să binecuvînteze munca voastră. Totodată, te rog, transmite calde salutări bătrînilor și tinerilor care v-au înțeles, îndeosebi marelui poet român Goga Octavian, care a ridicat altar în su-

[1] Traducere de Eugen Jebeleanu.

tletul său acelui poet maghiar pe care cu durere trebuie să constatăm că un număr deosebit de mare de unguri sau nu l-au înțeles sau l-au înțeles greșit.

Bătrînul tău prieten,
Benedek Elek

În zilele festivităților, cuvinte de salut omagiind personalitatea lui Ady Endre au fost rostite și în numele scriitorilor grupați în jurul publicației „Nyugat", din Budapesta. Luînd cuvîntul, Kuncz Aladár a spus :

Am venit aici, în fața lăcașului lui Ady Endre, reprezentînd grupul oamenilor de literatură din cercul literar „Nyugat", în numele acelor scriitori care nu sînt academicieni, nu sînt nici personalități oficiale, ci luptători care nu cunosc resemnarea cînd e vorba de idealurile lor artistice. Scriitorii „Nyugat"-ului au fost alături de Ady și lupta sa, pînă la ultima sa răsuflare. Ne prezentăm în fața sărbătoriților părinți ai lui Ady ca niște fii, dorindu-le să-și amintească în fericire, într-o bătrînețe lungă, de fiul lor, marele poet. Să rămînă în veci amintirea în literatura maghiară, a adevăratului, a originalului, a luptătorului Ady Endre.

La buna desfășurare a acestei manifestații culturale de mare însemnătate și-au adus o importantă contribuție și oficialitățile românești. Prezent la această sărbătorire, sensibilul poet Ion Minulescu, pe atunci director general în Ministerul Cultelor, a rostit o cuvîntare care a avut un mare ecou asupra participanților :

Doamnelor și domnilor ! Poate că niciodată nu m-a durut ca acum faptul că n-am dexteritatea experimentului politic și nici calitățile oratorului, calități ce mi-ar fi necesare pentru a exprima într-o formă demnă acele sentimente și gînduri care îmi pătrund sufletul la sărbătorirea celui mai mare și genial poet maghiar, cunoscut și de

Ady Endre la Mecențiu.

literații și oamenii de cultură români — Ady Endre.

Pe mine m-a trimis aici Ministerul Cultelor, al guvernului român, ca împreună cu frații unguri să sărbătorim memoria lui Ady Endre, care a dorit să cimenteze sufletul și iubirea tuturor popoarelor. Iar eu sînt fericit că mă pot declara frate cu acest maestru de glorioasă amintire, la această înălțătoare și însuflețitoare sărbătoare.

Am convingerea că dacă astăzi ne închinăm spiritului lui Ady Endre, acest lucru ne

face cinste, deoarece este o exprimare a sentimentelor noastre, a tăriei culturii românești. La această aniversare s-au întîlnit intelectuali români și maghiari. La turneul scriitorilor români efectuat anul trecut în Ardeal am constatat cu multă bucurie că scriitorii maghiari se apropie de noi cu stimă și cu sentimente de frăție. Acum am venit iarăși, deoarece avem convingerea că legăturile care ne împletesc gîndurile și sentimentele au devenit mai trainice. Puntea legăturilor noastre trebuie ridicată pînă la înălțimea cerului, unde s-au mutat marile noastre spirite. În umbra acestor mari înaintași ne vom cunoaște mai bine și ne vom contopi ca o pereche într-o căsnicie fericită și armonioasă, ca pentru totdeauna să fie legați unii de alții, românii și maghiarii.

Acum zece ani am ascultat o poezie zguduitoare a lui Ady, într-o interpretare artistică impecabilă, despre o noapte de vară neobișnuită. În prezent ne dă satisfacție o zi de iulie, cînd intelectuali români și maghiari se întîlnesc cu iubire și stimă reciprocă. [2]

[2] Documentele din prezentul articol sînt reproduse din culegerea „Ady emlék — hüzet". Tipografia Seres Samu-Zalău, 1924. și din publicația „Szilágyság".

Cuvîntul lui Minulescu a fost rostit la Mecențiu în cea de a doua zi a festivităților și a făcut o profundă impresie asupra celor prezenți. Dr. Janovics, unul din organizatorii sărbătoririi lui Ady, într-o frumoasă limbă română, a transmis, în numele comitetului de organizare, mulțumiri că un reprezentant al statului, prin prezența sa, a contribuit la buna desfășurare a acestei manifestări culturale. „Să ne contopim ca o pereche într-o căsnicie fericită și armonioasă — a spus el în încheiere, reluînd cuvintele lui Minulescu — ca pentru totdeauna să fie legați unii de alții românii și maghiarii" [3]

Festivitatea a avut adeziunea unui mare număr de intelectuali maghiari din Transilvania, printre care oameni de cultură de vază ca Benedek Elek, Kós Károly, care și-au manifestat mulțumirea că intelectuali maghiari și români se înclină împreună în fața memoriei marelui poet și se întîlnesc în România pe baricadele acelorași idei, ale înfrățirii.

Octavian Goga

Ion Minulescu

[3] Colaboratorul publicației „Szilágyság" din Zalău menționează în reportajul său că traducerea cuvîntării „sincere și însuflețite" a lui Minulescu, primită cu mare plăcere de cei prezenți, a fost făcută de dr. Janovics.

UN CAVALER RĂTĂCITOR PE DRUMURILE LIBERTĂŢII:

TITUS DUNKA (II)

Voluntar în armata franceză. Un glonte și o lovitură de sabie. „Sîntem mîndri de valoroșii noștri frați români"

TIBERIU AVRAMESCU

Deținem puține informații despre activitatea lui Titus Dunka pînă în 1870. Știm doar că s-a apropiat de cercurile liberale, colaborînd la ziarul lui C. A. Rosetti, **Românul** ; în 1869 — afirmă el — ar fi scris și la revista satirică **Ghimpele** ; dacă pseudonimul Ţing-Dang e al lui — și s-ar putea să fie —, atunci talentul său de umorist a fost foarte relativ ; de altfel — toată viața — Dunka a știut să mînuiască mai bine spada decît condeiul, deși, mai tîrziu, i-a plăcut să se socotească scriitor.

Chemarea armelor este mai puternică, chiar și în această perioadă oarecum liniștită a vieții lui ; tînărul Dunka participă prin 1868 la un concurs de tir, dovedindu-se cel mai bun trăgător din țară ; ca recompensă, primește un ceas de aur, care îi va fi de mare folos, nu peste multă vreme.

La 19 iulie 1870, Franța declară război Prusiei. Trupele prusace — mai numeroase, mai bine echipate și conduse — obțin repede victorii, încă în luna august. La 2 septembrie 1870, Napoleon al III-lea, înfrînt, capitulează la Sedan și armatele inamice sînt gata să înainteze spre Paris.

Simpatia tradițională a românilor față de poporul francez s-a verificat încă o dată, în aceste momente grele. Manifestațiile de solidaritate cu Franța cotropită se intensifică, pe măsură ce sosesc din Apus vești din ce în ce mai îngrijorătoare. Opoziția față de prințul prusac, adus pe tronul României, devine mereu mai fățișă, culminînd la începutul anului 1871.

În împrejurările date, Titus Dunka, lipsit de mijloacele necesare pentru a-și plăti drumul pînă în Franța — dar arzînd de dorința de a ajunge cu orice preț acolo —, își vinde ceasul de aur, căpătat drept premiu și, probabil, în cursul lunii august pleacă din țară. Referindu-se la „ornicul" salvator, tînărul căpitan scria, la 23 septembrie 1870, din Tours : „Cine ar fi crezut că el o să-mi faciliteze practica tirului în carne prusiacă ? Bietul ornic era dat regelui tirului ca odată să-i faciliteze a striga în fața prusianului : **«Moarte barbarilor ! Trăiască republica franceză !»**".

Participarea lui la acest război, în care și-a dovedit în cel mai înalt grad cutezanța și talentul militar, poate fi urmărită destul de amănunțit din scrisorile pe care el și mai tîrziu C. A. Rosetti le trimit din Franța redacției ziarului **Românul.** Totodată, informații deosebit de prețioase despre tînărul garibaldian ne comunică lucrarea de sinteză a lui A. Bujor, **Rezbelul franco-teutonic,** apărută în 1872.

Dunka ajunge la Marsilia, pe mare, la sfîrșitul lunii august. Aici lansează un patetic apel către românii din Franța, care apare în presă : „La arme ! — scrie el. La arme contra întunericului ! Cauza Franței este și a noastră !" El invocă umbrele lui Traian și Ștefan cel Mare, care vor inspira românilor curajul necesar „de a combate și de a muri — dacă trebuie — sub drapelul francez". În seara zilei apariției apelului el este invitat la Cazinoul din Marsilia, unde, în fața a 2 000 de oameni, este

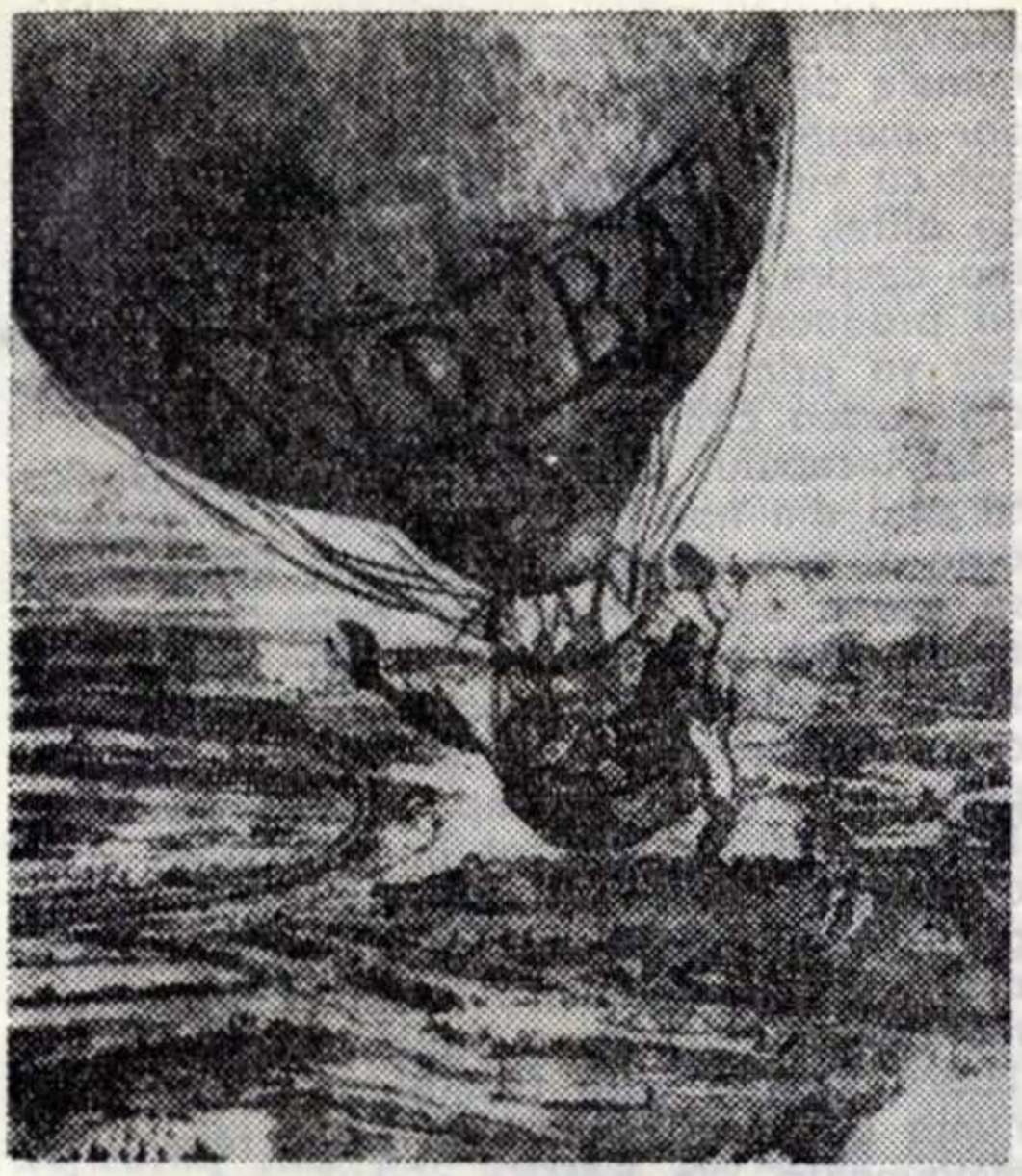

Călătoria aeriană a lui Gambetta

◀ *Titus Dunka (mijloc) împreună cu doi camarazi de arme*

felicitat de generalul Louis d'Aurelle de Paladines, șeful diviziei militare, mai tîrziu comandant al primei armate de pe Loara. În onoarea lui Dunka se intonează **Marseieza** și se strigă : „Trăiască Franța ! Trăiască România !" Peste trei zile, el pleacă pe front, ca simplu soldat în armata Rinului, fiind încadrat în Regimentul 1 de franctirori (voluntari). Dunka participă, la început, la unele lupte care au avut loc pe rîul Aisne, evidențiindu-se în bătăliile de la Soissons (lîngă Reims), Changris și Villers Cotterets. Alături de Dunka, în încercarea disperată de a opri înaintarea trupelor prusace spre Paris, luptă studentul în vîrstă de 19 ani Vasile Moruzi Pechianu din Galați. În scrisorile sale Dunka amintește și de voluntarul Ioan Bistrițeanu din Transilvania, care va muri într-o ambuscadă, la 8 septembrie, lîngă Mulhouse. Însuși Dunka, lîngă Soissons, primește un glonte în piciorul stîng și o lovitură de sabie în șold. Îi plăcea să se aventureze în acțiuni riscante, punîndu-și în pericol viața ; ca urmare a unei asemenea acțiuni, el se întoarce în tabăra franceză cu nouă prizonieri prusaci (un maior și opt ulani), act de curaj pentru care va fi decorat de către guvernul republican francez, în septembrie 1870. Ziarele din Paris și Marsilia, din 8 și 9 septembrie (**Figaro, l'Union, Petit Journal**), scriu despre eroismul tînărului român, care abia împlinise 25 de ani.[1] Regimentul 1 de franctirori, în urma luptelor înverșunate pe care le duce, este decimat, din 680 de oameni rămînînd valizi numai 142. Aceștia sînt transportați succesiv la Paris, Orléans, apoi la Tours.

La Paris[2] Titus Dunka îl întîlnește pe prințul polon Sapieha, la a cărui salvare participase în 1864 ; tot aici el îl vede pentru ultima oară pe generalul polonez Bosak-Hauke, sub comanda căruia luptase în timpul răscoalei poloneze ; acesta, încadrat în armata condusă de Garibaldi, care venise în ajutorul Republicii franceze, avea să cadă în bătălia de la Dijon, din 1871. La Tours, Dunka ajunge pe la mijlocul lunii septembrie, probabil odată cu delegația guvernului republican francez care venise să organizeze — în provincie — apărarea țării. De altfel, la 18 septembrie, comunicațiile cu Parisul fuseseră întrerupte, orașul fiind înconjurat de trupele prusace. La 2 octombrie, din Parisul asediat, Gambetta reușește să scape cu ajutorul unui balon și să ajungă la Tours, unde se începuse formarea unor noi corpuri de armată.

După apariția decretului emis de Republică, conform căruia ofițerii străini erau admiși în armata franceză, Titus Dunka este încadrat în prima armată a Loarei (Corpul XV de armată, comandat de generalul La Motterouge), cu gradul de locotenent în legiunea străină, grad recunoscut la 2 octombrie 1870. Din legiune mai făceau parte voluntari polonezi, belgieni, americani, englezi, irlandezi, suedezi, danezi, maghiari, sîrbi, spanioli, egipteni, ruși, abisinieni etc. Cel mai bine Dunka se înțelegea cu italienii (erau 140) ; pe cîțiva dintre ei îi învață să strige în românește : „Trăiască Republica ! Trăiască România !" Prima scrisoare trimisă de el din Franța și datată : „Tours, 23 septembrie 1870", se încheie cu cuvintele : „În curînd, dacă... dacă..." urmate de semnătura : „căpitan Titus Dunka, voluntar al Republicii franceze".

La începutul lunii octombrie, al XV-lea corp de armată francez era considerat gata de luptă. El cuprindea trei divizii de infanterie și o divizie de cavalerie, în total 60 000 de oameni, prost echipați și înarmați ; cartușele le purtau în buzunare. Trupele Republicii fuseseră trimise pe partea dreaptă a Loarei, pentru a apăra Orléans-ul și pentru a încerca eliberarea Parisului asediat de prusaci. La 10 octombrie[3], după un

---

[1] Despre participarea românilor la războiul franco-prusac vor rosti aprecieri pozitive și ziare din Londra (*The Standard, Pall-Mall Gazette*) și Bruxelles (*Indépendance Belge, L'Étoile Belge* și altele).

[2] În Paris, la 4 septembrie 1870, fusese proclamată Republica și se constituise un guvern de „apărare națională" din care făceau parte : Gambetta, Rochefort, Adolphe Crémieux și alții.

[3] Titus Dunka scrie 11 octombrie și pentru toată această campanie datele sale vor fi în întîrziere cu o zi față de datele specificate de istoricii francezi.

marș forțat care durează aproape șase ore, trupele lui La Motterouge încearcă să oprească armata generalului prusac von Tann. Lupta de la Artenay — la care participă și Titus Dunka — durează cinci ore ; artileria franceză provoacă mari pierderi inamicului ; dar cavaleria nu poate rezista și armata republicană, în inferioritate numerică, este înfrîntă. În zorii zilei de 11 octombrie prusacii atacă din nou, cu puteri sporite. Trupele franceze se retrag din Orléans, pe malul stîng al Loarei. Pentru a acoperi retragerea peste Loara a forțelor franceze, o unitate a legiunii străine, două batalioane de gardă mobilă și trei companii de zuavi papali sînt lăsate la periferia orașului : 3 000 de oameni rezistă eroic timp de zece ore contra atacului violent susținut de 15 000—16 000 de prusaci. Titus Dunka luptă în cartierul Bannier, pe care prusacii îl aistrug. La amiază, locotenentul Dunka se afla pe terasa bisericii St. Paterne, alături de 80—100 de voluntari italieni ; ca urmare a bombardamentului din ce în ce mai înverșunat, biserica ia foc. Lupta continuă pe străzile orașului, deși forțele erau inegale. (Dunka se gîndește și la o trădare a comandamentului francez ; de altfel, nu peste multă vreme, generalul La Motterouge va fi destituit). O bătălie înverșunată, care va ține patru ore, are loc în apropierea statuii Jeannei d'Arc, apărată simbolic de trupele Republicii franceze. La ora cinci și jumătate caporalul Moruzi cade rănit lîngă Titus Dunka și el îl socotește mort. Lupta continuă însă. La ora șase seara, Dunka este și el rănit, ca urmare a exploziei unui obuz. Strigă : „Trăiască Republica ! Trăiască România !" și cade. Este ridicat de patru italieni, care-l transportă spre ambulanțe. O șarjă prusacă este respinsă, dar unul dintre italieni cade ucis ; Dunka e totuși salvat ; avea însă trei răni, din fericire nu prea grave : în pîntec, picior și coapsă. Din cei 1 490 de membri ai legiunii străine, ajung la Blois numai 39 (dintre care 5 ofițeri), iar din 360 de zuavi papali scapă 16 ; însuși comandantul lui Dunka va pieri, corpul lui fiind ciuruit de nouă schije de obuz. La ora 7 seara Orléans-ul este evacuat ; el va fi reluat de trupele franceze la 10 noiembrie, ca urmare a unei grele bătălii, pentru a fi din nou pierdut la 5 decembrie 1870. Încheindu-și scrisoarea pe care o trimitea la 5/17 octombrie din spitalul din Brest, unde se afla internat, Titus Dunka nota că „am fost nedemn părăsiți", exprimîndu-și însă speranța că Orléans-ul — pentru apărarea căruia s-a vărsat și sînge românesc — „va păstra etern" amintirea „batalionului străin de voluntari ai Republicii franceze". Într-o epistolă trimisă în aceeași perioadă tot ziarului **Românul,** C. A. Rosetti, aflat la Tours, se arăta îngrijorat de soarta lui Titus Dunka, despre care nu mai avea informații : „N-am putut afla încă nimic despre bravul Dunka, care susținu, cu atîta onoare, numele de român în lupta de la Orléans", dar menționează că tînărul Moruzi a scăpat cu viață ; pentru curajul său el va fi, de altfel, avansat de către Gambetta. Vestea despre actele de vitejie ale lui Dunka va produce oarecare vîlvă în țară ; tatăl său va primi chiar telegrame de felicitare din partea cititorilor **Românului.**

La începutul lunii noiembrie, Titus Dunka se află din nou gata de luptă. De această dată el este încadrat în armata Bretaniei ce se forma sub conducerea generalului Keratry, care primise sarcina să organizeze tabăra de la Conlie. Aici Dunka este numit ofițer de ordonanță al generalului Keratry pentru foarte scurt timp ; apoi revine la Tours și este repartizat în al XIX-lea corp de armată francez, unde este înaintat la gradul de căpitan și face parte din statul-major al generalului Antoine Chanzy, comandantul celei de-a doua armate de pe Loara, despre care Gambetta se va pronunța că este „adevăratul ostaș relevat de evenimente". În bătălia victorioasă pentru francezi de la Vendôme (15 decembrie), Dunka este din nou rănit și trimis — pentru refacere — la Marsilia, unde îl va cunoaște pe Jules Verne. După aceasta, activitatea lui de ostaș al armatei franceze se apropie de sfîrșit. La 28 ianuarie 1871 se semnează armistițiul între Franța și Prusia, după ce, cu zece zile înainte, la Versailles, Wilhelm al II-lea fusese proclamat împărat. În aceste condiții, promisa avansare a lui Dunka la gradul de maior nu mai are loc.

În februarie 1871 el participă, ca asistent, la ședințele Adunării naționale franceze care aveau loc la Bordeaux ; la 17 februarie Adunarea națională va încredința puterea executivă lui Thiers, care nu peste multă vreme va organiza cumplita înăbușire în sînge a Comunei din Paris. La ședințele Adunării — probabil încă la deschiderea ei, la 12 februarie — Dunka se întîlnește cu Victor Hugo, acum deputat — aflat într-un grup din care mai făceau parte Garibaldi (ales și el deputat francez), Ledru Rollin și alții. Fiindu-i din nou prezentat, marele poet francez își amintește de tînărul român care-l vizitase în urmă cu cinci ani și, referindu-se la Napoleon al III-lea („cel mic"), tiranul la care făcuse aluzie în autograful oferit atunci lui Dunka, îi spune acestuia : „Oui, son cauchemar a fini par une année terrible pour la France" („Da, coșmarul său a luat sfîrșit printr-un an groaznic pentru Franța").

În martie 1871, Titus Dunka este trimis la Lyon, în cadrul celui de-al XXV-lea corp de armată francez ce se formase aici. Din Lyon, la 16 martie, împreună cu locotenentul Victor Stoica (acesta fusese ofițer de artilerie sub ordinele lui Garibaldi și participase la luptele de la Dijon), trimite o telegramă în țară prin care anunța că guver-

nul francez a licențiat armatele auxiliare, mulțumind în special românilor, „atît de bravi și de devotați Franței". Românii, mai puțin numeroși decît legiunea de voluntari americani care veniseră în ajutorul Franței, sînt citați, în ordinul de licențiere, înaintea acestora, pentru curajul lor deosebit. Comentînd telegrama, ziarul **Românul** arăta că cei din țară trebuie să aprecieze încă în mai mare măsură jertfa voluntarilor români „cari, expunîndu-și cu eroism viața și unii chiar sacrificîndu-o au dus cu sine la espresiunea cea mai fidelă și ardinte simțimintele și recunoștința națiunii române pentru sora ei mai mare din Occidinte !"

În același an, în februarie, Adolphe Crémieux afirma la Bordeaux că „dintre toate națiunile numai românii cu curaj și devotați au rămas mai fideli Franței în nenorocirile sale..."

La Comuna din Paris, Dunka nu a luat parte (nici nu se afla la Paris) ; de altfel, scrisorile sale din această perioadă dovedesc că nu a înțeles prea bine însemnătatea istorică a Comunei. El era însă la Lyon, la 22 martie, cînd a fost proclamată aici Comuna, care însă a durat doar trei zile. Dunka amintește, într-o scrisoare, că i s-a oferit să participe la acțiunile Comunei din Lyon, dar că a refuzat ; e posibil ca el să afirme un neadevăr, pentru a nu-i speria pe cei din țară, informați greșit în legătură cu mișcarea proletariatului francez. În acest sens trebuie menționat că printre cunoscuții săi din această perioadă se numără Felix Pyat, membru al Comunei din Paris, condamnat la moarte în 1873, Alphonse Esquiros, fruntaș al mișcării patriotice din Marsilia (în 1870—1871), și alții, deci oameni reprezentativi pentru mișcarea revoluționară franceză, pe care Dunka nu se poate să nu o fi sprijinit.

La sfîrșitul lunii martie, Dunka părăsește Franța și se întoarce în patrie, reluîndu-și vechile sale îndeletniciri de inginer. Se stabilește la Iași (în 1875, în orice caz se afla aici). Gazetele locale anunțau atunci că Titus Dunka, „inginer autorizat, fost inginer al Ministerului de Finanțe", se obligă să execute „planuri economice... hotărnicii, măsuri de păduri, parcheturi... calcule și copii de planuri etc.", domiciliul său fiind „în dosul Academiei". Mai vechile sale prietenii cu liberalii radicali se strîng în acești ani ; el participă la „coaliția de la Mazar-pașa" a tuturor grupărilor liberale, îndreptată împotriva guvernului conservator care se afla — din 1871 — la putere. Dunka devine membru al conducerii Partidului liberal din Iași, formată din 33 de persoane, și scrie o serie de articole în organul liberal local, **Apărătorul legei.** Se raliază politicii antiregaliste, pe care o promovau unii liberali, și compune articole violente împotriva prințului Carol, numit ironic „prea iubitul nostru suveran de rasă latină (din casa Prusiei)". Cerîndu-și iertare că nu e un bun scriitor, se bizuie pe numeroase citate din autori străini pentru a demonstra posibilitatea detronării unui suveran și necesitatea insurecției : „Dar atributele suveranului nu împiedică națiunea de a infirma un tron nesuferit, de a-l judeca chiar" (Vattel) și „...sînt situațiuni și circumstanțe supreme unde insurecțiunea devine nu numai un drept, dar și o datorie" (Manin). În 1875 și 1876, el ia parte la întruniri electorale, atacîndu-i pe conservatori. Ioan Nădejde, unul dintre fruntașii socialiștilor ieșeni, își amintește în 1880 că, după spusele unui „moș" al său, Titus Dunka, într-o dispută aprigă cu conservatorii, i-ar fi provocat pe 13 dintre aceștia la duel, gata să se bată cu toți deodată, pentru a-i convinge de tăria argumentelor sale. Firește că pașnicii conservatori moldoveni — făcîndu-și cruce — n-au știut cum să scape mai repede de necruțătoarele argumente ale adversarului înfuriat.

Atras de viața politică, Dunka își va pune candidatura la alegerile Colegiului al III-lea de Iași, la 11—12 ianuarie 1877, dar nu va obține decît 40 de voturi, față de 198 primite de A. D. Holban. Activitatea politică a lui Titus Dunka ia sfîrșit destul de repede ; peste cîteva luni vor suna goarnele războiului în propria-i țară și în nici un caz un „soldat al cauzei poporului și al dreptului", cum îi plăcea să se numească singur, nu putea sta deoparte în clipele istorice cînd se hotăra soarta României.

— VA URMA —

Bătălia din suburbiile Orléans-ului (11 octombrie 1870)

FIŞE PENTRU UN ROMAN NETERMINAT

AL. BOJIN

Camil Petrescu a conceput întotdeauna arta literară ca o veritabilă știință a adevărului. De la **Ideea,** de la **Suflete tari** și **Jocul ielelor** la **Bălcescu,** setea de adevăr, de cunoaștere, de descifrare a semnificației faptelor, de descoperire a ideilor domină, în toată complexitatea lui, procesul creator al acestui mare scriitor.

În general, opera sa este fundamentată pe o experiență de viață cînd tratează probleme contemporane ori pe o vastă documentație istorică atunci cînd abordează subiecte din trecut. Lui Camil Petrescu nici o lucrare nu i-a cerut un efort de documentare atît de mare ca romanul **Un om între oameni.** Era și firesc. Acțiunea s-a petrecut cu 100 de ani în urmă, amintirea personală nu putea să-i adauge nimic spre a asigura autenticitatea tablourilor de viață zugrăvite. Totul trebuia să vină din studii. Dacă pentru **Danton,** bunăoară, dispunea de lucrări constituite riguros științific, enciclopedii, pentru epoca lui Bălcescu era nevoit să studieze enorm, „cît trei institute științifice", după propria-i afirmație. Însemnările inedite rămase de la romancier, listele de lucrări consultate demonstrează cu pregnanță uriașa muncă de documentare întreprinsă pentru a reconstitui epoca pașoptistă și imaginea reală a lui Bălcescu.

În vasta lui acțiune de investigație științifică, după cum singur ne informează, Camil Petrescu a cercetat circa 40 000 de pagini de istorie, documente, literatură legată de epocă. Și-a făurit o „enciclopedie" personală, în care a adunat, a selectat, a catalogat, a grupat, a comentat fapte, persoane, stări de lucruri, extrăgînd din fiecare document esența, semnificația istorică-socială. Fără această complexă investigație științifică nu era posibilă înfățișarea unei epoci întregi în tot adevărul ei. S-au păstrat cele

cîteva zeci de caiete cu ample însemnări despre cele mai diferite aspecte ale realității vremii.

De o importantă excepțională pentru cunoașterea planurilor de viitor ale lui Camil Petrescu în legătură cu **Un om între oameni** este caietul pe coperta căruia stă scris de mîna autorului : „De la 26 iunie 1848 — la 1852". Scriitorul intenționa să continue romanul **Un om între oameni** pînă în anul morții eroului pașoptist. Notele din acest caiet ilustrează aceeași tehnică, același procedeu practicat pentru documentarea la primele 3 volume. Drumul lui Bălcescu este consemnat cu date certe. Plecarea în Ardeal, apoi în Occident, peregrinările lui pînă la finele vieții sînt punctate cu prețioase informații. „Nucleele vitale" ale viitorului volum încep să se definească încă din această perioadă de documentare. Totodată însă Camil Petrescu acordă o mare atenție acțiunilor ce se desfășurau în Transilvania și Ungaria anilor 1848—1850, despre care și-a făcut numeroase însemnări.

Dăm mai jos cîteva pagini din caietul respectiv.

DE LA 26 IUNIE 1848 LA 1852

(Extrase)

Sîmbătă, 26 iunie 1848

— Teatrul Național a fost clădit de Hecht.
— Cișmigiul și Șoseaua făcute de Mayer.

Luni, 28 iunie 1848

— Reg. III refuză să apere guvernul, ofițerii își dau demisia. Bălcescu (scrisoarea 16/7 către Ghica).
— În noaptea de 28—29, guvernul dă o proclamație demobilizantă și pleacă la Rucăr.

Marți, 29 iunie 1848

— Neofit dă o publicație. Se face un guvern cu Neofit, Văcărescu, Manuel Băleanu. Sînt readuși Odobescu și Solomon.
— Se reintroduce Regulamentul organic (Dosarul 88).

Miercuri, 30 iunie 1848

— Bucureștenii, cu Ion Brătianu, care au rămas, răstoarnă guvernul ! Neofit dă o nouă publicație (Dosarul 88).
„Ceea ce s-a obținut ieri, la 29 ale lunii, sub iscălitura noastră, făcînd guvernul provizoriu rebel și altele, astăzi, după dorința poporului, o refuzăm cu desăvîrșire" și că „Jurăm din nou că nu o vom călca sub nici un sacrificiu". Face rezerve asupra art. 13 pînă la Constituție.

Joi, 1 iulie 1848

— Popa Ambrozie (Popa Tun) și tot poporul „asediază" în cazarmă pe Odobescu și Solomon.

Vineri, 2 iulie 1848

— Sosește generalul în Capitală (?) Deputații depun mereu jurămîntul pe Cîmpia Libertății.

— 3—10 iulie 1848

— 3 iulie — guvernul se reîntoarce în Capitală — primit în triumf (?). (Scrisoare Bălcescu).
— 6 iulie — guvernul dă publicația 183 din 6 iulie, prin care clăcașii care nu-și fac claca sînt amenințați (Dosarul 93). Golescu-Arăpilă pleacă și în drum scrie o scrisoare din Ardeal, fiind trimis spre Viena, dar pe la 20 iulie refuză să plece agent la Paris și scrie, după numirea făcută de guvern, lui să plece mai departe, agent, el, la Paris. Ceea ce Arăpilă face.
— Se discută „Adunarea obștească".
— Eliad, sprijinit de Cîmpineanu (?), Rosetti, Voinescu, Nicolae Golescu, 100 de negustori, 100 de țărani. După o discuție de 4 ședințe, cîștigînd de partea lor pe Ștefan Golescu, Brătianu, Mitropolitul, Magheru și Const. Filipescu a combătut acest proiect, dar a trebuit să accepte o comisie agrară, pentru că adversarii cereau ca boierii, care riscau să nu fie aleși, să-și poată spune cuvîntul.
— Au organizat apoi comisarii... sub o comisie compusă din Alecu Golescu (Albu), Zane, Bolintineanu, Romanescu.

Filă de manuscris din romanul **Un om între oameni**

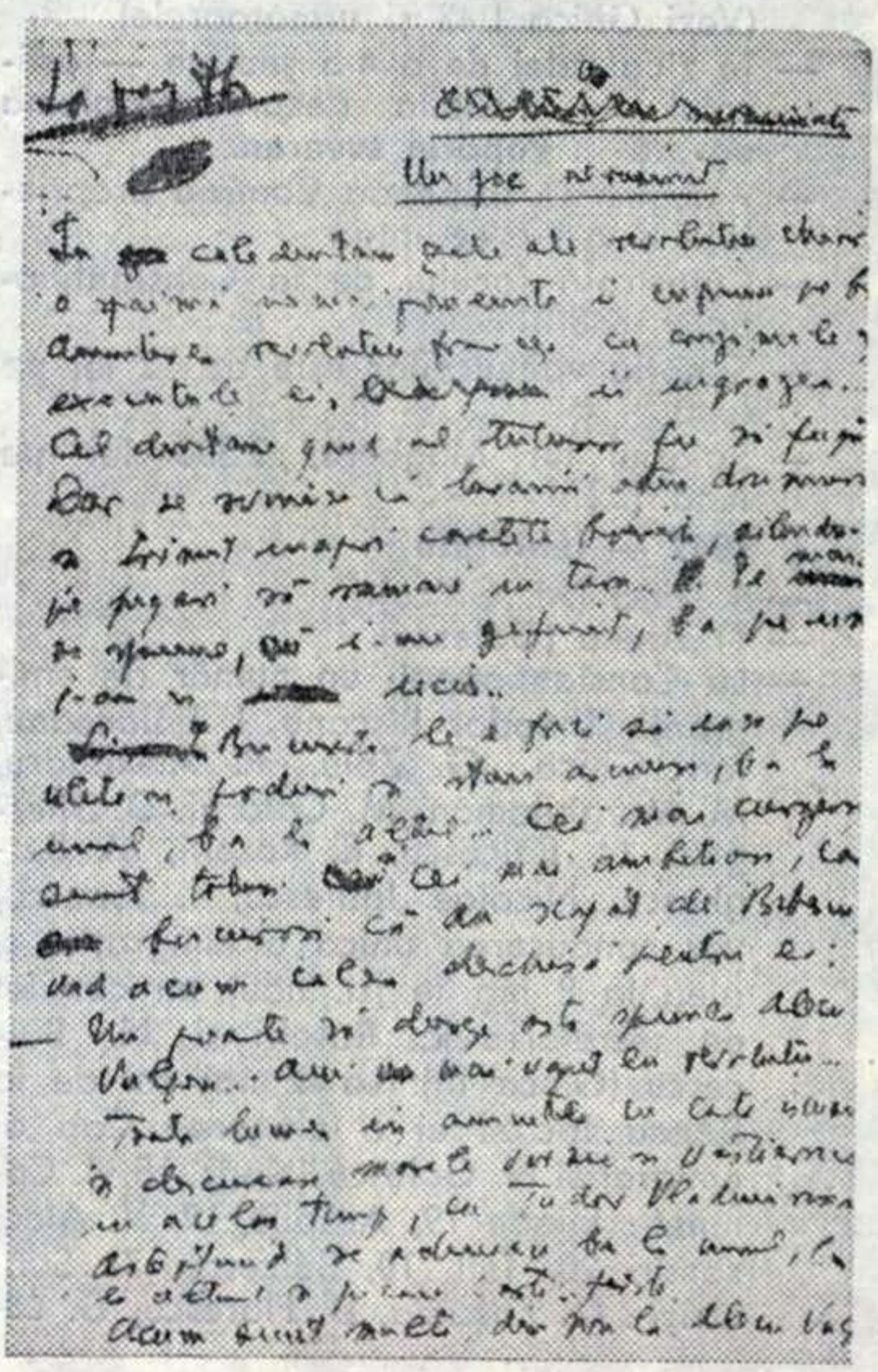

— Au ajutat apariția **Poporului suveran** (Bălcescu-Ghica 1/222).

10—20 iulie 1848

— 9 iulie. Se dă decretul Comisiei agrare (Buzău 42).
—11 iulie. Proclamația (Buzău — 42).
— 12 iulie. Guvernul dă un decret (Nr. 230) de recunoștință.
— 16 iulie. București (Ion Ghica).
— La 16. Guvernul trimite pe Voinescu II.
— 18—30. Buc. (Ghica). Consultatiar.
— 19 iulie. Tanghir Etfendi — București.
— Convoacă adunarea boierilor de față și guvernul (Vezi dosarul 97). Locotenență.
— 19 iulie. Soleiman sosește la Giurgiu 1/III/1848.
— 19 iulie — adunarea de protestare la Teatrul Național (?).
— Dezv. Soleiman — Maiorescu — 227/4 — 1848.

20—31 iulie 1848

— Sprijinit de Brătianu, Bolliac și Rosetti, Bălcescu cere înarmarea, rezistența (Ghica 11/213) [...]

10—20 august 1848

— 10 Constantinopol (Ghica) anunță sosirea cu vaporul (Vezi Ghica I/43).
— Erau 5 inși : Ștefan Golescu, D. Brătianu, Grigore Grădișteanu, Vasiliade, Melic trag la hotel Missir ; Bălcescu pleacă înapoi cu primul vapor cu un act ca Magheru să treacă în Ardeal (Vezi Ghica I/43 și următoarele).
— În ziua celei de a 4-a ședințe — articolul lui Arăpilă despre problema agrară în **Poporul suveran.**
— 9 august se suspendă Comisia proprietății la a 9-a ședință.
— Catastrofa focului de la Constantinopole 1848/III/661.
— Simbria voluntarilor este de 12 lei pe lună.
— Salariul lui Magheru, 2 500 lei pe lună [...]

1849 — februarie

— 5 Triest (Al. Ghica).
— 11 Atena (Golescu).
— La Constantinopol, un număr de emigranți (Theodor Rîșcanu, I. Bălăceanu, Ion Ghica, G. Zolu, R. Alexandru, M. Marghiloman, M. Catargi, D. Gherghel, N. Bălcescu, R. Rosetti, M. Serghescu, Nicolae Ipătescu, I. Ionescu) vor conducerea unică a emigrației și aleg la 8 martie (st. nou) un comitet de secretari : R. Rosetti și N. Bălcescu (Ghica III). La 8 mai cei de la Brussa fac și ei o alegere : Cap al emigrației N. Golescu (Negr. 15 v). Comitet : Eliade 19, Arăpilă 19, V. Alecsandri 20, Tell 10, Bălcescu 7. Subscriși : G. Zossima, D. Florescu, G. Lăzureanu, Radu Golescu, A. Zane, Cernătescu, M. Russu, Negulici, Al. Müller, D. Dușulescu, Alecu Golescu Albu, C. Filipescu, Ion Magheru, Iorgu Giurescu, G. Văleanu, R. Pădeanu, I. Simon, Gr. Ipătescu, G. Serurie (Ghica III).

1849 — aprilie

— 1 Constantinopol (Al. Golescu).
— 5 Constantinopol (Al. Golescu).
— 27 Negotin (Ghica).
— 26 Belgrad (Ghica și d-na Ghica).
— 27 april — Belgrad (Ghica).
a) Lista celor exilați, debarcați la pași 1849, la Brussa este anunțată lui Ghica — 1/181.
b) La paște 1849 au sosit la Constantinopol cei trei caimacami Tell, Eliade, Golescu. Golescu n-a rămas (Ghica I/182).
Tot aunci Bălcescu pleacă spre Ardeal. 1 iulie st. nou (Eliade e la Paris) (Ghica III).

Iulie — august 1849

— 4—6 iulie (Ghica).
— Seghedin 13 iulie (Ghica).
— 14 și 15 iulie, s-a întîlnit cu Iancu. Pleacă din Arad la Orșova (Zane II/26).
— Orșova 15 august (Ghica).
15 august (I. Filipescu).

— Revoluția ungară continuă

sept.—oct. — 1849

— Ajunge la Paris pentru a doua oară prin Lipova, Timișoara, Panciova, Semlin, Viena.
— La 1849, 50, 51 va aduna necontenit material pentru **Istoria lui Mihai Viteazul** (Oricare îi erau celelalte ocupații). Va redacta aci opera. Diferită de **Campaniile** (Vezi Zane II/222 etc.).

1849 noiembrie-decembrie

– La 6 decembrie, „Emigrația de la Paris" (I. Voinescu, I. Brătianu, Costache Bălcescu, Gr. Marghiloman, I. Paleologu, Arăpilă, Cozadini, D. Bolintineanu, C. A. Rosetti, N. Bălcescu, M. Marghiloman, D. Berindei, Gh. Magheru, Kinezu, A. Paleologu, Teulescu, E. Crețeanu, Lecca, D. Brătianu). Fondează la Paris „Asociația română". Comitetul : I. Ghica, Magheru (tatăl), N. Bălcescu, Rosetti, D. Brătianu. Comisia financiară : Gr. Marghiloman, Voinescu, Bolintineanu (Ghica).

1850 — ianuarie-februarie

— 4—14 ianuarie — Londra (Ghica-Golescu).
Merge la Londra să dea un memoriu lui Palmerston.
Cunoaște pe Louis Blanc, pe o prietenă a lui Mazzini. 26 ianuarie Paris (Ghica) [...]

ITINERAR ISTORIC:

MEXIC

Mexicul, gazda Jocurilor olimpice de anul acesta, este țara cu cea mai mare populație din cele două Americi după S.U.A. și Brazilia, avînd 44 milioane de locuitori. Situată între Oceanul Atlantic și cel Pacific, această țară are o suprafață de opt ori mai mare decît Republica Federală a Germaniei. De-a lungul unora din coastele sale se găsește vegetația luxuriantă a junglei ; în interiorul țării vîrfurile muntoase sînt acoperite de zăpezi eterne ; frontierele sale cuprind mai mulți locuitori cu limba maternă spaniolă decît trăiesc în întreaga Spanie.

Capitala, Ciudad de Mexico, este situată la o înălțime mult mai mare decît oricare din marile centre internaționale de sporturi de iarnă (2 300 m), iar numărul locuitorilor ei atinge 7 milioane, întrecînd populația Parisului. Nici o altă metropolă sau capitală din lume nu are un ritm de creștere asemănător celui al capitalei Mexicului. Piața Zócolo este a doua ca mărime după Piața Roșie din Moscova, iar Avenida Insurgentes este cel mai lung bulevard din lume.

După o perioadă de 400 de ani ce s-au scurs de la nimicirea culturii indiene de către conchistadorii spanioli, Mexicul este prima țară din America Latină care și-a redescoperit trecutul, multă vreme dat uitării, căci înainte protipendada căuta să-și tăinuiască originea indiană. Dar ceea ce altădată a fost considerat ca o pată, astăzi este afișat cu mîndrie.

Intelectuali, politicieni, economiști și artiști caută să-și înfiripeze rădăcinile în tradiția indienilor. Berea mexicană este poreclită, după împăratul aztecilor, „Moctezuma", cimentul mexican — după tribul de indieni „Tolteca". Memoria conchistadorului Cortez nu mai este păstrată în capitală decît în denumirea unei străduțe minuscule.

Istoria Mexicului în cîteva date...

Anul **100** e.n. Cultura preclasică a olmecilor este urmată de cultura Maya. Zeci de orașe-templu se nasc în junglă. În același timp zapotecii construiesc piramide uriașe în podișul din Sud.

1000. Deasupra rămășițelor culturilor mai vechi, toltecii construiesc templele lor.

1312. Aztecii întemeiază Tenochtitlan (Ciudad de Mexico de astăzi), numărînd 500 000 de locuitori : este mai mare decît oricare oraș vest-european.

1519. Spaniolul Hernándo Cortez vine din Cuba și debarcă pe coasta de est a Mexicului. Pînă în 1621 spaniolii nimicesc cultura indienilor și lichidează pe conducătorii lor.

1535. Se întemeiază colonia Spania Nouă. Un vicerege guvernează ca locțiitor al Coroanei spaniole.

1553. La Ciudad de Mexico ia naștere prima universitate din Lumea Nouă.

1810. În fruntea a 80 000 de metiși, preotul Miquel Hidalgo pornește lupta pentru independența Mexicului. Este făcut prizonier și împușcat. Succesorul său, preotul metis José Maria Morelos, își găsește, de asemenea, sfîrșitul în fața plutonului de execuție spaniol.

1821. Colonelul spaniol Augustin de Iturbide se ridică împotriva Coroanei. Ocupă Capitala și în anul 1822 se lasă încoronat ca împărat al Mexicului, sub numele de Augustin I. Un an mai tîrziu este răsturnat, apoi împușcat cînd încearcă din nou să pună mîna pe putere.

1824. Mexicul devine republică.

1846. Provincia Texas e anexată de S.U.A., ceea ce declanșează un război între cele două țări. Președintele Mexicului, generalul Santa Ana, este înfrînt în mai multe rînduri. Prin pacea încheiată în 1848 la Guadelupe Hidalgo, Mexicul trebuie să cedeze S.U.A. tot teritoriul de la nord de Rio Grande — adică jumătate din suprafața sa.

1861. Președintele Juárez, un indian din tribul zapotecilor, refuză să plătească dobînzile pentru datoriile externe ale Mexicului, pretext pentru Napoleon III, împăratul Franței, de a debarca trupe și de a numi pe arhiducele Maximilian de Habsburg împărat al Mexicului.

1867. S.U.A. intervin și impun plecarea corpului expediționar francez. Maximilian este împușcat.

1877. Sub dictatura generalului Porfirio Diaz, economia mexicană ajunge în întregime sub influența capitalului străin.

1910. Revoluție cu caracter social și național, avînd în frunte conducători ca generalii Pancho Villa și Emiliano Zapata. Peste un milion de mexicani sînt uciși, țara este devastată.

1917. La Querétaro, locul unde cu o jumătate de secol înainte a fost executat Maximilian, se proclamă o constituție care prevede : naționalizarea tuturor bogățiilor subterane, confiscarea marilor moșii și împroprietărirea țăranilor cu loturile rezultate din

Pancho Villa (stînga) alături de unul dintre ostaşii lui

Peisaj mexican

parcelarea lor, îngrădirea proprietăţilor străine, anularea totală a privilegiilor bisericii şi confiscarea averilor sale.

1938. Generalul Lazaro Cardenas, preşedintele Mexicului, naţionalizează societăţile petroliere străine.

1946. Începe preşedinţia lui Miquele Alemán, promotorul industrializării mexicane.

1964. Alegerea preşedintelui, Gustavo Diaz Ordas.

...şi cîteva amănunte...

În regiunile muntoase ale Mexicului salutul de rămas bun tradiţional sună astfel : „Să te ocrotească Dumnezeu şi să nu ţi se întîmple nimic nou". Căci, multă vreme, noul în istoria acestei ţări, a fost însoţit de măceluri şi distrugeri.

„Nouă" fu debarcarea conchistadorilor, conduşi de Cortez, în anul 1519. Spaniolii au nimicit o cultură cel puţin egală, dacă nu chiar superioară, celei vest-europene. Păturile conducătoare indiene au fost lichidate, templele şi palatele distruse, documentele lor arse.

„Nouă" fu crearea Statelor Unite, vecinul din nord. După un scurt război, S.U.A. au răpit Mexicului mai mult de jumătate din teritoriul său şi anume : Texasul, California, New Mexico, Arizona, Utah şi Nevada.

La izbucnirea revoluţiei în 1910, pe timpul dictatorului Diaz, care a guvernat între anii 1876—1911, marilor latifundiari, reprezentînd 1 la sută din totalul locuitorilor, le reveneau 80 la sută din venitul total al populaţiei. Unele din **haciende** (latifundii) aveau suprafaţa de zeci de mii de kilometri pătraţi ; proprietarii lor erau stăpîni pe viaţa şi moartea oricărei fiinţe de pe teritoriul lor.

Industrializarea Mexicului a avut şi ea o istorie zbuciumată. Încă la sfîrşitul secolului trecut, dictatorul Diaz ofta : „Bietul Mexic ! Dumnezeu este atît de departe, iar America este atît de aproape". După revoluţia din 1910, investiţiile străine nu mai puteau depăşi 49 la sută din capitalul oricărei firme. În 1938 preşedintele Lazáro Cardenas, riscînd un nou conflict cu puternicul vecin ae la Nord, a naţionalizat societăţile petroliere şi compania de căi ferate.

Ţară bogată, cu un popor demn, hotărît să-şi apere suveranitatea şi să-şi înscrie valorile naţionale în tezaurul culturii universale, Mexicul depune eforturi pentru a urca pe calea progresului, a civilizaţiei şi demnităţii.

I. PROTOPOPESCU

A EXISTAT COANA CHIRIȚA?

G. GANE

Numeroși eroi celebri, îndrăgiți din cărți sau de pe scenă, nu sînt simple plăsmuiri ale imaginației autorilor ; ei au avut în viață modele autentice, pe care scriitorii, cizelîndu-le, le-au înălțat la rangul de simbol, de tipuri reprezentative pentru întregi categorii sociale.

Într-una din zile, cotrobăind prin vechile albume de familie, am făcut cunoștință cu unul dintre aceste personaje reale din care s-a născut apoi o eroină nepieritoare a literaturii române : coana Chirița ot Bîrzoi ot Bîrzoieni. Desigur, chipul care vă privește din fotografia alăturată nu seamănă decît vag cu acela din piesele lui Vasile Alecsandri și poate în și mai mică măsură cu imaginea nemuritoarei Chirițoae, făurită pentru generația noastră de talentul excepțional al artistului ieșean Miluță Gheorghiu.

Și totuși, dacă o priviți mai îndelung... și dacă țineți seama de temperamentul voluntar imortalizat de aparatul de fotografiat... ca să nu mai vorbim de aerul marțial afișat de personajul din poză...

Prin sugestie și autosugestie se poate ajunge departe. Mărturisim însă că n-am fi făcut nici o legătură între fotografie și piesa lui Vasile Alecsandri dacă nu găseam scrisă următoarea însemnare, care atestă identitatea personajului : „Anastasia Greceanu, născută Balș, răsbunica mea după mamă, îngropată în biserica de la Valea Glodului (Șomuz în Suceava). E coana Chirița a lui Alecsandri. Se zice că acesta a venit la Părăul Glodului și fiind rău primit a scris acele piese de teatru spre a se răzbuna. Numirile din piesă corespund cu ale copiilor ei : Guliță = Georges Greceanu, tatăl lui tante Hélène Mavrodi, Calipsița = Canano, mama tantei Elleonora, Aristița = (nu se poate citi)".

Însemnarea a fost făcută de scriitorul C. Gane, care cunoștea povestea de la mama sa, a cărei bunică era Anastasia Greceanu ; deci izvorul este destul de direct. Se spune chiar că Alecsandri, în tinerețea sa, ar fi cerut în căsătorie pe una dintre fiicele Anastasiei Greceanu. Aceasta avea casa la Fălticeni, iar conacul moșiei la Vadul Glodului. În locuința de la Fălticeni se dădeau baluri multe, unde veneau tineri boieri din toate părțile, dornici de amuzamente și aventuri galante. Se prea poate ca la una dintre ele să fi luat parte și Vasile Alecsandri.

POȘTA REDACȚIEI

Decorații și mareșali

ION BLAGA, Arad. a) Un scurt istoric al decorațiilor militare ? De ce nu ? Vă rugăm, însă, să ne dați răgazul necesar pentru a comanda specialiștilor un articol. b) Titlul de mareșal a fost purtat în armata română, înainte de Eliberare, de trei persoane : Constantin Prezan. Alexandru Averescu și Ion Antonescu. Ultimul și l-a autoatribuit în perioada dictaturii militare-fasciste. După 23 August acest titlu nu s-a mai acordat. c) Reținem — și vom satisface după posibilități — temele propuse de dv. d) Și noi dorim îmbunătățirea formei grafice a revistei. De altfel, ați remarcat, credem, la ultimele numere calitatea superioară a cartonului folosit pentru copertă și a hîrtiei cretate pe care se execută reproducerile color. Din păcate, o soluționare definitivă a acestei probleme nu este încă posibilă.

Ploieștiul nu e uitat

C. STROESCU, economist, București. Cuvintele calde pe care ni le adresați, ca și mulți alți cititori, sînt tonice, încurajante și... ne obligă să perseverăm spre mai bine. În ciclul de articole privitoare la istoria orașelor patriei vom acorda, evident, atenția cuvenită Ploieștiului, care prin trecutul său, prin tradițiile bogate democratice și revoluționare, prin însemnătatea sa contemporană, constituie pe bună dreptate o mîndrie nu numai pentru locuitorii săi. În privința celor două cărți, vă rugăm să ne faceți, dacă aveți posibilitate, o vizită la redacție.

O propunere demnă de atenție

MARIN GHEORGHE, Gherla, jud. Cluj. Ne achităm, în acest număr, de o parte din datorie : 1) Ca orice altă publicație, și noi le conservăm cu aceeași grijă ; nu aveți motive să fiți neliniștit. 2) Un articol consacrat Columnei vă va da toate detaliile. 3) Nu. Numai dificultățile care interesează marele public și la soluționarea cărora acesta poate, într-o formă sau alta, să ne acorde sprijin. De pildă, cum ne-ar putea ajuta marele public să obținem un număr sporit de articole de la autori străini ? 4) Propunerea dv. de a se constitui o comisie pentru studiul arhivelor din biserici și mănăstiri privitoare la trecutul poporului român merită toată atenția. Sub această formulă — sau sub alta care se va considera eventual mai adecvată — este important să se identifice, să se conserve și să se valorifice materialul istoric de mare însemnătate și încă insuficient cercetat aflat în biserici și mănăstiri. Folosim prilejul pentru a atrage atenția forurilor în drept asupra acestei probleme. 5) Nu avem relații directe cu bibliotecile din Vatican și de la Viena. Indirect însă, prin cercetători români sau străini, primim unele materiale.

În numai 92 de pagini

IOAN ARDELEANU, București. Sînteți puțin necăjit și, în parte, aveți dreptate. Dar ne este, practic, imposibil să satisfacem în întregime și cu promptitudine toate dezideratele cititorilor. Gîndiți-vă : revista are mai puțin de o sută de pagini, apariția ei este lunară, iar preferințele cititorilor sînt atît de variate ! Istoria Transilvaniei a ocupat, și va ocupa și în viitor, locul cuvenit în paginile revistei „Magazin istoric". Apropierea marii sărbători a unirii din 1 decembrie 1918 se află în centrul atenției redacției.

Evoluții în sens invers

SEBASTIAN BOGDAN, muncitor, Pitești. 1) Mișcarea profesorului Grigore Forțu a luat naștere în anii crizei economice (1929—1933), antrenînd o serie de categorii de intelectuali, îndeosebi cadre didactice. Înscrierea în programul acestor mișcări a unor revendicări economice (îmbunătățirea salarizării, lupta împotriva șomajului intelectual etc.) și politice (demascarea politicianismului, a camarilei și altele) explică popularitatea vremelnică a inițiatorului ei. Criticile aduse în discursuri publice regelui și cercurilor Palatului au atras unele represalii (intentări de procese, anchete etc.) Totuși, Forțu nu a justificat încrederea intelectualilor care-l urmaseră, vădind el însuși unele trăsături politicianiste, demagogice. Mișcarea s-a stins rapid după încetarea crizei economice, iar Grigore Forțu, potrivit unor note ale siguranței, ar fi căutat să se apropie de legionari.

2) Evoluția colonelului Precup este extrem de interesantă. În tinerețe s-a încadrat în curentul așa-zis carlist, care în anii 1926—1930 a acționat pentru aducerea lui Carol al II-lea pe tron. A jucat un rol important în elaborarea și executarea planului concret al venirii exprințului moștenitor în țară și al înscăunării acestuia, la 8 iunie 1930. Dezamăgit, ca și alți carliști, de proverbiala nerecunoștință a regelui și de politica acestuia, colonelul Precup s-a îndepărtat treptat de cercurile Palatului. Ca urmare a participării la un complot vizînd detronarea lui Carol, el a fost degradat în fața trupei, judecat și întemnițat. În timpul detențiunii la Doftana, prin anii 1938—1940 mai ales, Precup și alți ofițeri din grupul său au intrat în contact cu membrii partidului comunist. Concepțiile lui politice au suferit o modificare radicală. Ajutat de comuniști, el a înțeles că vindecarea relelor de care suferea țara nu se putea realiza prin bunăvoința monarhilor sau prin lovituri de palat, ci prin lupta organizată a maselor. Eliberat din închisoare după prăbușirea, în septembrie 1940, a regimului carlist, colonelul Precup a primit în anii dictaturii militare-fasciste sarcini din partea Partidului Comunist Român, îndeosebi în domeniul pregătirii forțelor armate ale insurecției. În timpul insurecției naționale antifasciste și în perioada următoare a făcut parte din comandamentul formațiunilor de luptă patriotice. Ulterior, cu gradul de general-maior, a activat pînă la moarte în conducerea Inspectoratului pentru educație, cultură și propagandă al armatei.

La redacție continuă să sosească materiale care nu corespund profilului revistei. Reamintim celor interesați că nu publicăm beletristică (legende, nuvele, schițe, poezii, piese de teatru) și nici monografii de sate sau orașe.

magazin istoric

București, str. Onești nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poștal Nr. 22, telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.

PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pîrjol. CORECTURA: Georgeta Apreotesei. TEHNOREDACTOR: Nicolae Istrate.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

One Language, One People (A Talk with Academician Alexandru Rosetti) • Une langue, un peuple (conversation avec Alexandru Rosetti, Membre de l'Académie • Один язык, один народ (беседа с академиком Александру Росетти) • Eine Sprache, ein Volk (Gespräch mit Akademiemitglied Alexandru Rosetti) ◇ **TUDOR TEODORESCU-BRANIŞTE** Four Times Sentenced to Death... • Quatre fois condamné à mort... • Четырежды приговоренный к смерти... • Vier Mal zum Tode verurteilt... ◇ **M. IONESCU-BUCUR** The Greek Olympic Games • Les Jeux Olympiques chez les Grecs • Древнегреческие олимпийские игры • Die griechischen Olympischen Spiele ◇ **STELIAN NEAGOE** The September 13 in Dealul Spirii • Le 13 septembre à Dealul Spirii • 13-ое сентября в Дялул Спирий. • Der 13. September in Dealul Spirii ◇ **PAUL SCHMIDT** Spectator on the Diplomatic Stage • Spectateur sur la scène diplomatique • Зритель на дипломатической сцене • Zuschauer auf der diplomatischen Bühne ◇ **CONSTANTIN PREDA** Archaeologists in Diving Dresses • Des archéologues munis de scaphandres • Археологи в скафандрах • Archäologen in Taucheranzügen ◇ **AL. ZUB** Thought Was Victorious... • La pensée a triomphé... • Преодолели мысль... • Gesiegt hat der Gedanke... ◇ **PAUL B. MARIAN** The Secret of the Overlord Operation • Le secret de l'opération Overlord • Тайна операции Оверлорд • Das Geheimnis der Operation Overlord ◇ **AUGUSTIN DEAC** One Hundred Years since the Foundation of the Workers' General Association in Timişoara • Cent ans depuis la fondation de l'Association Générale des Ouvriers de Timişoara • Сто лет со дня основания Всеобщего союза трудящихся Тимишоары • Hundert Jahre seit der Gründung des Allgemeinen Arbeitervereins in Timişoara ◇ **MAGDALENA BUNTA** A Legendary Figure in the Army of Michael the Brave: Baba Novac • Une figure légendaire dans l'armée de Michel le Brave: Baba Novac • Легендарный образ в войсках Михаила Храброго: Баба Новак • Eine legendäre Figur im Heere Michael des Tapferen: Baba Novac ◇ Lectures on the History of South Eastern Europe Delivered in Geneva • L'histoire de l'Europe du Sud-Est enseignée à Genève • Урок истории юго-восточной Европы в Женеве • Vortragsreihe in Genf über die Geschichte Südosteuropas ◇ **DUMITRU TUDOR** For a Romanian Scientific Monograph on Trajan's Column • Pour une monographie scientifique roumaine de la Colonne de Trajan • За румынскую научную монографию в связи с Траяновой колонной • Für eine rumänische wissenschaftliche Monographie über die Trajanssäule ◇ **NICOLAE LASCU** Riddles of History: Why Was Ovid Exiled in Tomis? • Enigmes de l'histoire: pourquoi a-t-on exilé Ovide à Tomis? • Тайны истории: почему был сослан Овидий в Томис? • Rätsel der Geschichte: warum wurde Ovid nach Tomis verbannt? ◇ **C. CONSTANTINESCU-MIRCEŞTI, I. DRAGOMIRESCU** The „Soldiers' War" and the Revenge of Vasile Ceaurul • La «guerre des soldats» et la vengeance de Vasile Ceaurul • «Война бойцов» и месть Василия Чаурула • Der „Soldatenkrieg" und die Rache Vasile Ceaurus ◇ **MIHAIL BOZIANU** The Land and Naval Weapons of the Romans • L'armement terrestre et naval des Romains • Наземное и морское боевое снаряжение у римлян • Die Land- und Seewaffen der Römer ◇ **GHEORGHE I. BODEA** For the Unity of the Romanian People: Unpublished Letters • Pour l'unité du peuple roumain: lettres inédites • За единство румынского народа: неопубликованная корреспонденция • Für die Einheit des rumänischen Volkes: unveröffentlichte Briefe ◇ **EMIL VÎRTOSU** How Prince Caragea Lost a Bet • Comment le Prince Caragea a perdu un pari • Как проиграл заклад Вода Караджеа • Wie Fürst Caragea eine Wette verlor ◇ **I. MICU** A Manifestation of the Romanian-Hungarian Friendship • Une manifestation de l'amitié roumano-hongroise • Проявление румыно-венгерской дружбы • Eine Kundgebung der rumänisch-ungarischen Freundschaft ◇ **TIBERIU AVRAMESCU** Titus Dunka (II) • Титус Дунка (II) ◇ Historical Itinerary: Mexico • Itinéraire historique: le Mexique • Исторический маршрут: Мексика • Itinerarium historicum: Mexiko.

DECEBAL

...Era ager a înțelege ale războiului, și ager a le executa; inteligent în alegerea momentului de a năvăli asupra inamicului, oportun în retragere, meșter la curse, viteaz în lupte, știind a profita cu dibăcie de o victorie și a scăpa bine dintr-o învingere, pentru care fu mult timp pentru romani un adversar reduta-bil.

(Dio Cassius despre Decebal)

magazin
istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

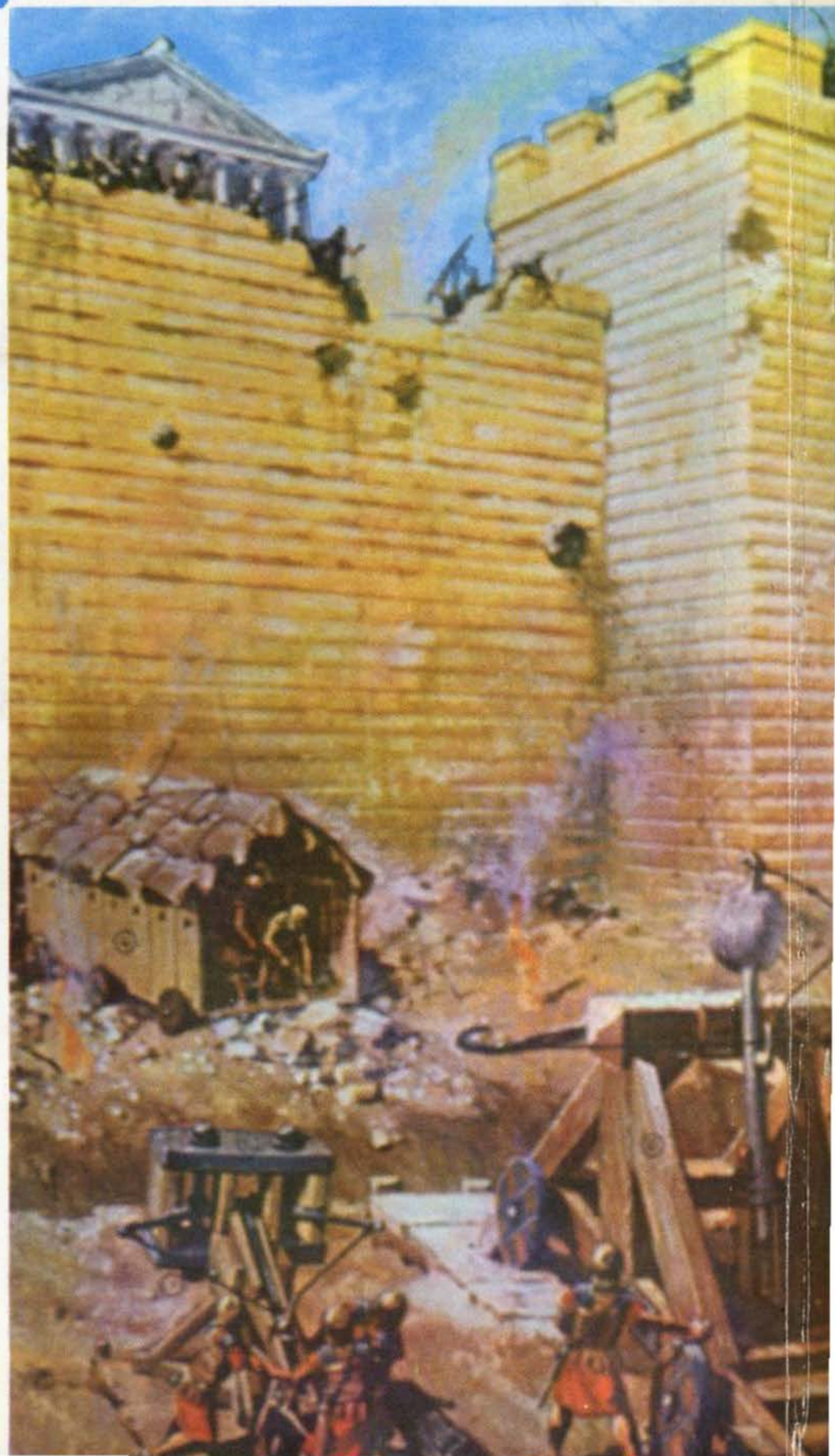

Folosind o mare varietate de armament, soldații romani asediază o cetate.